PETŐFI
KÖNYVTÁR

Szerkesztik
ENDRŐDI S. ÉS
Dr. FERENCZI Z.

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA
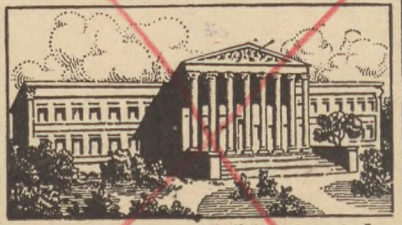
OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR
010483
KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD
TULAJDONA

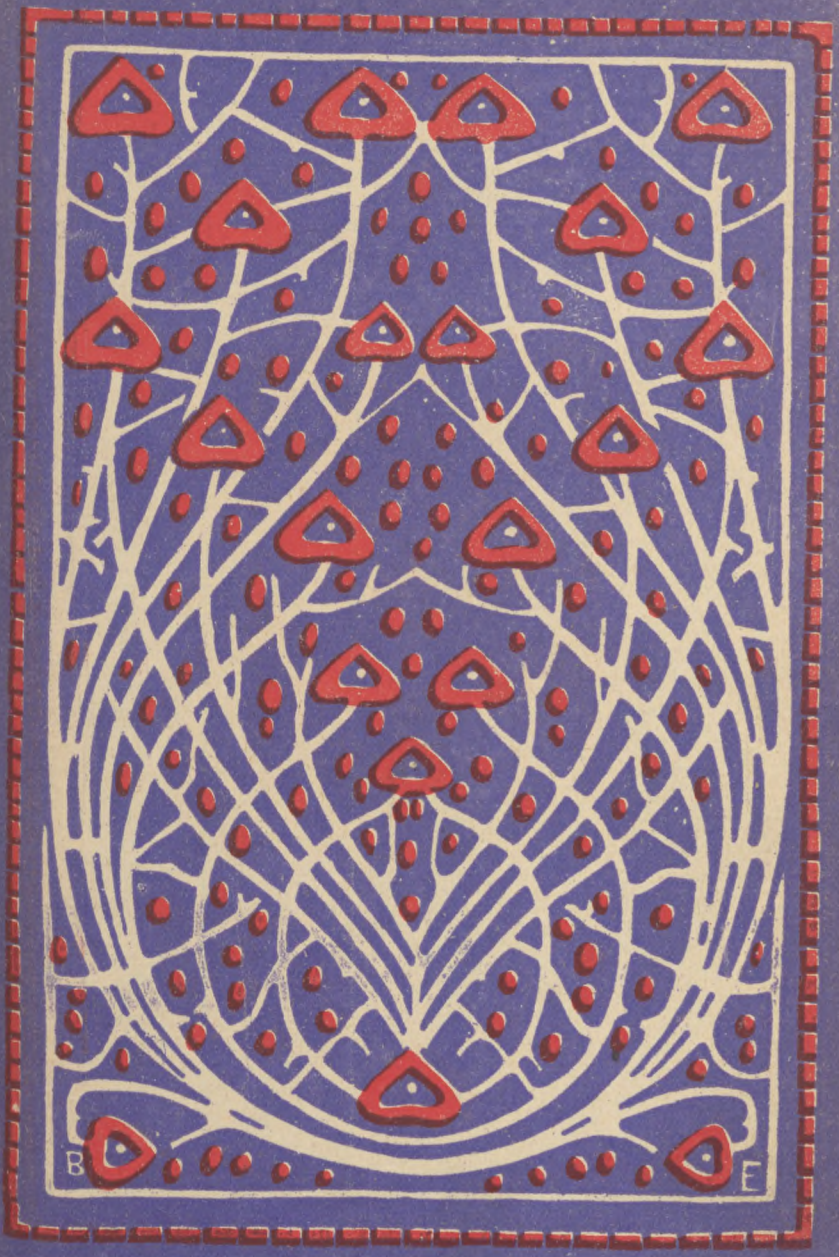
B
E

KÖNYV-
TÁRA

EZA KÖNYV .....

.....

TULAJDONA

PETŐFI-KÖNYVTÁR.

Szerkesztik:
Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán

XXI. füzet

LENKEI HENRIK

PETŐFI ÉS A TERMÉSZET

Petőfi-Könyvtár

czimmel, a Petőfi-kultusz ápolására, a lánglelkű költő életviszonyaira és költészetére vonatkozó adatok összegyüjtése, feldolgozása s részben a már megnyilt Petőfi-ház anyagának ismertetése czéljából uj vállalatot inditottunk meg, mely kéthavonkénti 8—12 ives füzetekben, izléses kiállitásban, illusztrálva kerülnek könyvpiaczra. E füzetek (számra 30 füzet) 15 díszes kötetben bocsáttatnak a közönség rendelkezésére.

Petőfi költészete kimerithetetlen kincsesbányánk s a vele foglalkozás

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

mindig édes gyönyörüség. Azt hisszük, nem végzünk fölösleges munkát, midőn a szétszórt adatok csoportosításával hozzáférhetővé akarjuk tenni a rengeteg anyaghalmazt s előkésziteni próbáljuk egy még mindig hiányzó, kimerítő és hiteles Petőfi-repertorium nagy munkáját.

A füzetek egy része azonban már az ismert anyag feldolgozása lesz. Eleven, átszürt tartalom, érdekes, vonzó olvasmány.

Az aránylag olcsó és tartalmas füzetek, melyeknek bizonyos százalékát a Petőfi-ház kapja, a következő, de megjelenésök időpontját illetőleg változást is szenvedhető sorrendben fognak napvilágot látni:

1. ***Kéry Gyula:*** *Friss nyomon.*
2. ***Baróti Lajos:*** *Petőfi-adomák.*
3. ***Váradi Antal:*** *Regényes rajzok Petőfi életéből.*

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

4. ***Barabás Abel:*** *Felhők.*

5. ***Gyulai Pál:*** *Petőfi Sándor és lirai költészetünk.*

6. ***Dr. Ferenczi Zoltán:*** *Szabadság, szerelem.*

7. ***Bihari Mór:*** *Petőfiné Szendrey Júlia Versei és Naplói.*

8. — *Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései.*

9. ***Endrődi Béla:*** *Petőfi és Arany levelezése.*

10. ***Meltzl Hugó:*** *Petőfi tanulmányai.*

11. ***Farkas Emőd:*** *Petőfi élete.*

12. ***Egressy Ákos:*** *Petőfi Sándor élete.*

13. ***Palágyi Menyhért:*** *Petőfi művészete.*

14. ***Dr. Somogyi Gyula:*** *Petőfi költészete.*

15. ***Déri Gyula:*** *Petőfi Zoltán és művei.*

16. ***Krúdy Gyula:*** *Petőfi a negyvenes években.*

17. ***Dr. Bajza József:*** *Petőfi István versei.*

18. ***Kacziány Géza:*** *Petőfi mesterei.*

19. ***Váradi Antal:*** *Az elzárt mennyország.*

20. ***Endrődi Sándor és Baros Gyula:*** *Petőfi a magyar költők lantján.*

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

21. *Lenkei Henrik: Petőfi és a természet.*

22. *Péterfi Tamás: Petőfi-regék és Váradi Antal: Apróságok Petőfi életéből.*

23. *Kéry Gyula: Ujabb leletek.*

24. *Baróti Lajos: Petőfi a ponyván.*

25. *Dr. Ferenczi Zoltán: Petőfi születésének és eltünésének irodalma.*

26. *Hevesi Sándor: Petőfi lirai művészete.*

27—29. *Többektől, névleg: Kont Ignácz, Neugebauer László, Yolland Arthur, Szana Tamás, Szász Zsombor és Vikár Bélától: Petőfi a világirodalomban.*

30. *Herczeg Ferencz: A Petőfi-ház.*

Budapest, 1909. deczember hó 31-én.

Endrődi Sándor, dr. Ferenczi Zoltán,
a Petőfi-Könyvtár szerkesztői.

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

PETŐFI-KÖNYVTÁR

SzerKesztiK: ENDRŐDI SÁNDOR és dr. FERENCZI ZOLTÁN

XXI. FÜZET

PETŐFI
ÉS A TERMÉSZET

IRTA

LENKEI HENRIK

BUDAPEST, 1910

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

Ung. l.
526 w/11

M. N. MÚZEUM KÖNYV-TÁRA

R 2

R 1864.

64725/11-12

M.N.MÚZEUM KÖNYVTÁRA
II.Nyomt.Növedéknapló
1911 év 236. sz.

Kunossy Vilmos és fia nyomdai műintézetéből Budapesten.

ELŐSZÓ.

Azok, kik Petőfit szeretik — s a művelt világon nincs ki közzéjük ne tartoznék! — régen várják a munkát, mely költői működésének fejlődését, geniuszának szárnybontását, röptét, emelkedését elemezné, kimutatná ennek összefüggését életével, korával, környezetével, öröklött tehetségeivel, s akár Taine, akár Brandes, akár saját maga szempontjai szerint megadná legnagyobb költőnknek művészi jellemrajzát, amilyenekkel sokkal kisebb rangú költőikről — még többféle változatban is — dicsekedhetnek a többi nemzetek.

Nekünk, fájdalom, mai napig ez a kívánságunk nem teljesedett. Nem találkozott még egy congenialis lélek, mely elegendő tudással, felfogással, szorgalommal s lelke-

sedéssel birt volna, hogy híven elénk állitsa azt a képet, mely valamennyiünkben él s eddig csak nem találta meg a szószólót, ki kifejezze, azt az ecsetet, mely kidomboritsa, azt a philosophust, ki egybefoglalja s összegezze az ő emberi és költői alakját. Történtek ugyan egyes buzgó, gyakran nagyon érdemes kisérletek e téren, de ezek inkább az emberre, vagy működésének egyes részleteire vetettek világosságot, s vagy nagyon nagy sulyt helyeztek mellékkörülményekre, vagy, bár helyes szempontokat adva, a bizonyitás, összehasonlitás, meggyőzés munkájától visszarettentek.

Irodalmunk e hézagos voltának enyhitő oka talán éppen abban kereshető, hogy t. i. az útegyengető előmunkálatok nagyon fogyatékosak s így az épitőmester feladata túlságos nehézzé válik az által, hogy majdnem a kőhordástól a pallérozásig, a tatarozástól a tervkészitésig, a helymeghatározástól a díszitésekig terjedő összes miveletek az ő vállait nyomják.

Az ő munkáját kivántam megkönnyiteni jelen tanulmányommal, mely Petőfi működésének egy terét iparkodik teljességében

elemezni s feldolgozni, költészetének egészét egy néző pontból törekszik áttekinteni s meghatározni. S annál is inkább választottam e szempontot, mert úgy éreztem, hogy ebből kiindulva juthatunk legjobban az ő képzelőerejének s érzésének s a kettő egybeolvadásának analiziséhez, mely aztán, helyesen alkalmazva s folytatva, költészetének kinyilatkoztatásszerű hatását könnyen meg fogja magyarázni.

Ha vannak néppszihologusok, kik a népeket aszerint sorozzák magasabb rangosztályba, amint több vagy kevesebb szappant fogyasztanak, vagy amint kandalló, kemencze vagy kályha mellett melegednek, ha vannak esztetikusok, kik a költőket aszerint osztályozzák, amint a viz elevenségét jobban festeni vagy pedig a gyermeki érzés naivitásába őszintébben tudnak belemerülni, akkor, s azt hiszem nagyobb joggal aszerint szeretném a költők közti különbséget megállapitani, hogy általában az egész természetnek milyen szerepet juttatnak műveikben s mennyire tudják az ő örökké egyenlő s örökké változó jelenségeit saját egyéniségökkel erősebben egybeforrasztani.

Ebből az egy próbából már tisztán kiviláglik — mint az arany nemes volta a tüzben — az ő tehetségüknek olvadási foka s talán kritikai irányelvül kimondható, hogy a költők rangfokozata már abból a viszonyból is kitünik, melyben a környékező természeti világgal állanak.

E próbát akartam következőkben Petőfivel megejteni.

Budapest, 1910.

ELSŐ FEJEZET.

A TERMÉSZETFELFOGÁS VÁLTOZÁSAI.

A természetnek azt az önmagáért való szeretetét, melyet ma mint annyi más etikai fogalmat az anyatejjel szivunk magunkba, a görögöknél és rómaiaknál nagyon kevés*) nyomban fedezzük fel s ezeket is csak oly időszakban, mikor a társadalmi viszonyok egyszerüsége bomladozásnak indult. Theokritos, a pásztori élet első beható és igaz festője, eleinte túlfinomult udvar költője volt. Kallimachos s az egész alexandriai iskola egy műveltségében már nagyon előrehaladott korban fordult a természethez. Ugyanezt látjuk Virgiliusnál, az augusztusi romlott légkör betegénél és Catullusnál, a rómaiak egyetlen igazi lirikusánál. Oly költői

*) L. különösen Alfred Biese: Die Entwickelung des Naturgefühls bei den Griechen und Römern, s ugyane szerző más e tárgyú dolgozataiban.

Továbbá Humboldt: Kosmos

Woermann: Geschichte der Malerei

Laprade: Le sentiment de la nature avant le christianisme cz. művekben.

egyéniségek ezek, kiknek elég egészséges érzésük maradt, hogy a szellemi fejlődés túlhajtásai ellen a természet összhangjában megnyugvást találjanak. A többieknél a természet meleg átszellemitése helyett többnyire fagyos allegorizálást találunk, mely, ha az akkori politeisztikus természetfelfogáshoz képest többé-kevésbé önálló is és a költészet primitiv, naiv korában mély hittel párosul, a mi izlésünktől már nagyon messze esik.

A középkor költőinél sem leljük a természet iránti vonzalmat mai bensőségében. A troubadurok és minnesängerek akárhányszor a természet köréből veszik szineiket és hasonlataikat, de ezek többnyire csak élettelen dísz gyanánt övezik forrongó indulataik rajzát. A zöld erdő, a széles hárs, a hideg kút, a vad tenger, a hűvös reggel — ennyiben áll az ő leirásuk. Hasonlataik sem sokkal gazdagabbak: a pajzs ragyog, mint a nap a tengerhabokon, vagy: egy nemes szivnek annyi az erénye, mint a hány bimbó fesel májusban. Csak ritkán mutat a természet részvétet az ember iránt: A „Chanson de Roland"-ban az egész természet búsul a hős halálán. Egyénibb személyesités van Orleansi Károly rondellájában: Az időjárás levetette szélből, jégből és esőből álló köpenyét, helyette pedig folyam, patak és pázsit uj libériát, napsugarakból és bimbókból szőttet, ezüstcseppekkel ékesitettet ölt magára. Rokonérzést ember és természet közt tüntet fel következő Krisztus keresztre feszitését sirató dal: A fák nem tudtak állni veszteg,

a kősziklák megrepedeztek, a nap elveszté szép világát, elnémulának a madárkák, a felhők jajsóhajba törtek, megroppanának ősi szirtek stb.

De általában nyugodt szemlélődés, nem pedig heves belemélyedés.

Petrarca, a világfájdalom (nála acedia) első szószólója, a havasok első megmászója hangoztatja először szenvedélyesen a természet szeretetét. Kivált latin leveleiben*) beszéli el, mint barangolt naphosszat erdőn, mezőn, hegyen, völgyön, felkorbácsolt szivével nyugalmat keresve az emberek elől!

Az emberek elől! A mai természetszeretet abban a pillanatban született, melyben ember és természet közt meghasonlás jött létre, midőn különbség fészkelődött közéjük, sőt egymással szembe állottak. A boldogabb görögöknek és rómaiaknak nem kellett e szakadást megérniök. Az állami élet pezsgő volta, a nyilvános élet örömei lekötötték a közfigyelmet, mig a naiv hit és képzelet beérte avval, hogy a természeti tüneményeket egyszerüen magasabb hatványú emberekül ismerte el és szerette vagy rettegte. Később is a középkori népeknél az államalkotás és szilárditás harczai, a vallási küzdelmek annyira lefoglalták, hogy a külvilág, az események szinterének megfigyelésére nem maradt sem idő, sem hajlandóság. Az ember állt akkor mindenhol a középpontban, ő volt az érdeklődés főtárgya vagy magában, vagy viszonyában ember-

*) Burckhardt: Geschichte der Renaissance.

társaihoz s annyira tudatában voltak erejüknek, hatalmuknak, hogy, ha a görögök s rómaiak magukat a természethez mindenképen méltóknak s vele egyenrangúaknak tartották, a középkori keresztény nézet már-már az embernek felsőbbségét hirdette s a természetet szóban-tettben mindinkább igája alá hajtani törekedett.*) Ez az oka, hogy ők róla majd mindig nyugodt, vidám, tárgyilagos hangon beszélnek, ezért állapodnak meg a tünemények s tárgyak általános rajzainál, ezért irtóznak oly nagyon az embermegnemhóditotta u. n. vadregényes vidékektől. Igy Homeros csak oly tájakat ir le, melyek az embert uralják. Pl. Calypso szigete mint valami műkert tárul elénk. Horatius kimondja rettegését az Alpok elől, Ovidius pedig a tengeri vészek láttára jajokra fakad. A XVI. és XVII. század úti leirásaiban, ahol egyedül fordul elő emlités a hegyekről, csak a borzalom és szörnyüség tanyáinak vannak feltüntetve. (L. Münster S. Cosmographeijában. **) Mindezeknek következménye az is, hogy a régiek költészetében az éposz és dráma, művészetükben pedig a szobrászat jutott uralomra, mig a középkoriak a lovagiasság, vallásosság érzelmeit zengették lirai-epikai alakban s főkép az épitészetet művelték. Következménye továbbá, hogy a tájfestészet csak a XVII. századtól fogva hódithatott tért magának.

*) Lotze Mikrokosmos III.

**) Über die Entstehung und Entwickelung des Gefühls für das Romantische in der Natur von Ludwig Friedländer.

A mai természetszeretet ébredésének okai már most könnyen érthetők. A természettől s a természetességtől való eltérés oka a hozzávaló visszatérésnek. A paradicsom boldogsága után csak annak elvesztével áhitozunk. Az idill mindig csak akkor jelenik meg az irodalomban, ha a nemzetek költői geniusza már kimerült az emberi élet különféle eléállitásában, s abból a szükségből ered, hogy fáradt képzeletünk s elménk egyszerű viszonyokon s műformákon ujra felüdüljön. Akkor, mikor a nagyvilági mesterkélt élettel, melyet XIV. Lajos hozott divatba, jól kezdtek lakni az emberek, mikor a galans világfelfogás minden természetesre sürű leplet vetett, mikor a kétely aláásta a vallást, a fejlődő tudományok szétbonczolni kezdték a természeti tüneményeket, mikor az állam eszméjét zsarnoki önkény porba alázta s magában a költészetben is szócsilingelés, hideg bölcselkedés kapott lábra — akkor jelent meg lassankint egy uj világfelfogás, a szentimentális, mely teljes ellentétben az előbbivel, a naivval, az egyszerüséget, az igazságot, a hitet nem birta, hanem csak kereste. Érezték, hogy a nyomasztó társadalmi viszonyok közt megfeledkeztek az örökké szép, változhatlan rendű természetről, ez édes anyáról, ki mindannyiokat, bármily vétkesek is s bármennyire meghasonlottak egymás közt, mindig szeretettel fogadja s megtért fiuként hozzá visszasiettek. Csakhogy időközben roppant változáson mentek keresztül. Nem voltak már azok a vidám, romlatlan, legfölebb

vadszivű ifjak, mint valaha. Az élet árja elzúgott fölöttük, tudatlan üdvöket elvesztették s e tudatlanságot tudatosan semmi áron sem lehetett visszaszerezniök. Itt találjuk kutforrását annak a bánatos hangnak, melyen a természetről szólnak. Innen van, hogy a borús természethez vonzódnak leginkább, mely legjobban felel meg elégedetlen, önmagával s a világgal harczban álló lelküknek.

Hogy éppen Angliában fejezték ki a természet ez ujonnan kelt szeretetét először s legerősebben, természetes dolog. Itt a mesterkélt polgáriasultság s a nagyvilági bókok mellett is a vadászat és testgyakorlat iránti hajlam, másrészt a politikai érdekek falura viszik az embereket,*) vagy pedig ott tartja őket pap, gazda létükre foglalkozásuk, ahol aztán érintkezve a komor, csak ritkán kiderülő természettel, illetve kivált a vizek, a tenger szabaditó legétől, önmagukba szállnak, felébred bennük az ösztön: a kezdetleges állapot, az egyszerüség, a cziczoma nélküli szépség — szóval a természet szeretete.

Első kifejezője volt Thomson „Évszakai"-ban (1729). Mesterien adja különösen a tél rajzait, földjének nedves éghajlatát. „Az ég köpenye el van tépve, a felhők keresztül-kasul repkednek s a nap fénylő darabokban ragyog a rétre . . . Aztán óriási homály nyeli el az erdőt. A ködös világban mogorván foly tova a folyam. A pára elmossa a

*) Taine: Angol irodalomtörténet.

tárgyak alakjait s a pásztor mint valami óriás halad át a mezőségen." Hol tapasztalhattunk az eddigi költészetben ily beható részletezést s ily találó szinezést?! Csakhamar számtalan követője is akadt főkép a németeknél, kiknek az érzelmesség mintegy jellemükben rejlik. Az „Évszakok"-at szinte kinyilatkoztatásnak vették s utánozták bámulatos egyhanguasággal. Támadtak napszakok, esti, reggeli, tavaszi, őszi, minden időszakbeli költemények csodálatos szaporaságban. Ezek közül csak három költői mű érdemel említést, melyekben tagadhatatlanul igaz érzés hullámzik, bár a költészet s festészet határainak félszeg esztetikai elvek következtében való összetévesztése által nem tisztán költői módon. Brockes (Irdisches Vergnügen in Gott cz. kötetében) elemzi a virág illatát, a kurutytyoló békákban gyönyörködik, mert „mennél apróbb részleteiben vizsgálja a természetet, annál jobban csodálja Isten hatalmát". Haller ezt a — mint Bouterweck nevezi — fiziko-teologikus természetköltészetet már nem műveli. „Alpes"-eiben ő is még tudós szemmel, mintegy górcső alatt nézi a természeti tüneményeket, de már rámutat a szabad hegyi levegő s a hegyi lakósok szabadságszeretete közti összefüggésre. Kleist a tanitva-gyönyörködtetés elvével szakit, de Horatiusnak félremagyarázott ut pictura poesis elvéhez annál jobban ragaszkodik. Reá s kortársaira e tekintetben igen káros hatással volt a nagy virágzásnak indult tájfestészet. A régiek művészetének ez a mostohagyermeke nem

pusztán a természet iránti mélyebb érdeklődés hiánya miatt nem fejlődhetett, hanem mert nem tudták megszerezni a technikai készültséget, mely legyőzi a lég- és vonaltávlat nehézségeit. A hollandi Van Eyknél (a fiatalabbnál) a táj már egyenrangú lett a rajta jelzett eseménynyel, tanitványa Antonello di Messinánál már háttérbe szorulnak az emberek. Tizian csakhamar szint s életet hoz a táj rajzaiba is. Kivált Péter vértanú halálát tárgyaló festményében az erdei fák s lomb alakja, a derengő fény megkapó „hangulat"-ot keltett a szemlélőben. Claude Lorrain és Poussin a mitikus vagy történeti tárgyat egészen alárendeli a rendesen vidám, egyszerű természeti tájnak. Ruisdael Jakab és Salvator Rosa nagyszerű hegyi részleteket, zuhatagokat, zord tengerpartokat tüntetnek már fel, míg Aart van der Neer holdvilágos vidéket ábrázol a legkülönfélébb változatokban. Igy lassankint mindinkább belemélyedtek a természetnek benső életébe, tanulmányozni kezdték a tájnak a világitástól, az időtől és évszakoktól függő alakulásait s nemsokára önálló s magas polczra emelték a tájfestészetet. Emeléséhez hozzájárult nagy mértékben a természettudományok fejlődése s a közlekedési vállalatok által szélesbülő tájismeret. (L. Camoëns beható leirásait a tengeri örvényekről, viharokról.) Igy aztán a költők is feladatuknak tartották a természet külső alakjának mennél hivebb, a tárgyak elrendezésének mennél festőibb feltüntetését. Kleist is e szempontból tárja elénk „Frühling"-jében a falusi

lakot: Az udvarban tó terül el, melyben az ég tükröződik. A tyuk felborzolt tollakkal áll a parton, híva a vizben bukdácsoló pelyheseit. Hosszúnyakú libák magasan kiterpesztett szárnyakkal elüzik a bozontos kutyát . . . és így a többi jelzők: sárgahajú gyerekek, sötét oduban leskelődő fehér nyulacska, mely veres szemeit forgatja stb. mind arra mutat, hogy ha a költő ösztönszerüleg minden tárgyba mozgást, másra való vonatkozást iparkodott is belevinni (s ezáltal gyakran sikerült genreképeket ad), mégis nem a költői, hanem a festői hatásra fektetett sulyt. Kleist mindazáltal magasan kiemelkedik festőtársai közül, mert mindenkor érezzük, hogy a külső jelenségeket nemcsak szemmel, hanem szivvel is nézi. De e szivet nem tiszta öröm tölti be, midőn a természethez közeledik. Fájdalommal vegyes derültség vesz rajta erőt s e borongó szemüveg az, melyen nemcsak ő tekint keresztül, hanem az utána következők serege is. Az Uzok, Gessnerek ezen irodalmi tipusának összes fény- és árnyoldalait magában egyesiti Matthisson. Világosan mutatja őket „Der Genfersee“ czimű költeménye. Mint Haller követője s Rousseau előfutára magasztalja a hegyeket, melyek csúcsához a sas felszárnyal, amelyek tetejéről a fellegek dühöngő folyamokat görditenek alá, s amelyekre édes borzalomtól megkapatva ballag a jövevény kedvese karján. Mindjárt e költői kitörés után azonban kötelességének véli, hogy a svájcziak életéről értekezést tartson; majd elrepül Grönlandtól Tahiti

hullámaihoz, de mindenhol száműzve érezné magát. Hozzájárul e hamis irányhoz a leirás halmozása, a szinek szétfolyó volta. Ezért ezek a maguk idejében annyira dicsőitett költemények nem is tesznek ránk más hatást, mint régi elfakult freszkoképek.

Általában ez a — hogy úgy mondjuk — világosszürke érzelemhullámzás jellemzi e kornak, a XVIII. századnak természetfelfogását. A borus jelenségek iránti vágyat növelték Young „Éjszakái“ s midőn aztán 1765-ben Macpherson „Ossian“-ja megjelent s az őskelta bárdnak tulajdonitott költemények által az északi rideg, sötét vidék, a sejtelmes érzések, a csak érintett, de megkapó természeti hasonlatok, az elmosódó körvonalak mintegy szentesitést nyertek — általános lőn a sovárgás: keressünk vigasztalást a természet szomorú, méla tüneményeinél!

Ezt az irányát megtartotta, de tartalomban s erőben bővült a természetfelfogás egy embernél, kinek szivében tetőfokra hágott a társadalom romlottságán való elkeseredés. Rousseau volt ez, az előbbi lakáj és órás. Neki a természet csak ott szép, hova emberi önzés és önhittség fertőztetőleg nem hatolt. „Úgy látszik“, mondja Júliája, „hogy bájait el akarja rejteni az emberek elől, kik nem értik s csak megrontására törnek. Ezért terjeszti ki legelragadóbb varázsát a hegyek csúcsaira, erdők mélyére s lakatlan szigetekre“. Leghatalmasabban a természet vad, zordon jelenetei von-

zották. „Zuhatagokat, sziklatetőket, sötét erdőket s rémes örvényeket akarok magam körül látni!“ kiáltja Confessionsjaiban. Ő sokkal határozottabban s hatásosabban mutatott a romantikus alpesekre, mint Haller, ki csak a völgyek szépségeit magasztalta. Szerinte a komor, magányos hegyi vidék a leggazdagabb élvezetek forrása. Egyuttal útját egyengette a természetszeretet egy uj kifejezési módjának: az u. n. szubjektiv természetfelfogásnak. Ez a természetnek lelket tulajdonit, melynek az emberi lélek csak egy része, vagy melylyel legalább nagyon rokon. E szerint az ember azt hiszi, hogy érti a természet nyelvét s annak végtelenül váltakozó állapotaiban s jelenségeiben a saját benső életének hallgatag tükörképeit pillantja meg.*) Meg fogjuk látni, hogy a természetfestésnek ez a formája, melyet Rousseau lánglelke mindvégig alkalmazott, mai napig is, mint legköltőibb, uralkodó a költészetben. Még jobban kiszélesitette ez irányt Chataubriand és St. Pierre, az indiai tengert s Amerika őserdőit választván elbeszéléseik szinteréül. A szintéren azonban itt ne értsük, mint Homerosnál: a helyet, hol a cselekvés lefolyik: maga a vidék minden részével a főszereplő, kivel a személyek bajaikat közlik, hogy tőle tanácsot, vigaszt nyerjenek.

*) Hettner Literaturgesch. d. 18. Jh. L. erről bővebben L. Friedländer: Über die Entstehung und Entwicklung des Gefühls für das Romantische in der Natur.

De bármi fényes szavakban nyilatkozik is mindezeknél a természet iránti részvét, ez érzés még sem volt egészen tiszta. Megérzett rajta, hogy elmélkedés útján jött létre. Kifejezői önmaguknak ellenére a szalon emberei maradnak s míg „a vad élet gyönyöreiről álmodoznak, rázogatják magukról a hajport, melyet a fodrász ruhájukon hagyott".*) Természetimádásuk hiával volt a természet megértésének. Hazugok jajaik, melyeket a művelt társadalom elfajulása fölött hangoztatnak, hazug a gyülölet, melylyel az emberek iránt viseltetnek, utópiák az eszközök, melyekhez az emberiség gyógyitása érdekében folyamodtak. Ezért a természet, úgy ahogy náluk előfordul, nem egyéb, — ritka kivétellel, — mint „ballettszerű lomtár". Folyton előrántják belőle a virágos, sziklás, tói, erdői részletekkel bemázolt szinfalakat s a nagyközönséget, melynek lelkében szintén forrt az elégedetlenség, a feszes társadalmi viszonyoknak undora, meg is kápráztatják, de a figyelmes szemlélő látja az affektációt, a hatásvadászatot s bár némelykor megragadva vagy meglepve, de csak ritkán hagyja el meghatva e festett világot.

Elemi erővel, őszinte hitből s minden tirádától menten Burns, a skót földmives, a boldogtalan, sorsa s a művelt társadalom ellen fellázadt demokrata hangoztatja először a természet szeretetét. Ő ösztönszerüleg a népköltészet után indul,

*) Taine: Angol irodalomtörténet.

mely sohasem szakitotta el a kapcsot ember és természet között s különbséget ember és természet között sohasem tett. Tavaszi sétaközben igaz rokonszenvtől indittatva letér az útról, hogy ne zavarja a madarak dalát, a fehér galagonya-ághoz nem nyul, mert restelli bántani, s elérzékenyül egy sebesült bárány láttára, egy egér fölött, melynek fészkét feldulta ekéjével. A panteisztikus világfelfogás, mely azt hiszi, hogy a természet összes lényeit s tárgyait egy szellem hatja át, nem pedig azt, mit a politeiszmus, hogy az egyes tüneményeket különböző megkristályosodott alakú s jellemű emberféle lények lakják, vele vonul be diadallal az európai irodalomba.

Belőle indul ki az angol romantikus iskola, mely teljesen az ő világnézetét vallja s a természet ilyetén dicsőitését tüzi ki feladatául. Az u. n. tóiskola költői szintén azt a meggyőződést hirdetik, hogy az emberek a városi élet zavarai közt megfeledkeztek a természetről s elvesztették az egyszerű s egészséges benyomások iránti fogékonyságot. Ezért szembeállitják a korukbeli léhaságot a természet ölén élők jellemességével, a természet szépségeit magasztalják, hogy kitünjék a műveltségi viszonyok rútsága, ferdesége, életet lehelnek a természeti jelenségekbe, hogy kitessék a különbség ezek rendithetetlen ereje s a társadalmi élet petyhüdtsége közt. Wordsworthot „a zuhogó vizesés kápráztatja mint valami szenvedély, a magas szikla, a mély, sötét erdő őt szerelemre, magánkivül

ragadja". Ő azonban nem volt annyira természetes, mint Burns, csak az akart lenni. Ez okból igen gyakran túljózan, laposan bölcselkedő s nélkülözvén a költői kedélyt, természetköltészete legtöbbször kirivóan czélzatos. Coleridge, ki a panteista Spinozához járt iskolába, már erősebb képzeletű s igazabb érzésű, s a természetet, kivált a tengert, gazdag bölcseleti eszmékkel kapcsolatban tünteti fel, míg Southey, bár szétfolyó képekben, a keleti vidék összes pazar fényét átülteti az angol költészetbe s először értékesiti a tudósok által ez időben, William Jones által Angliában és Schlegel Frigyes által Németországban fölfedezett indiai irodalmat, mely felé ugyancsak a természet iránt felébredt érdek térité a közfigyelmet. Az indus hit szerint az isteni Brahma minden egyes lényt áthat s ezért mindegyiknek magában s a másikhoz viszonyitva meg van az értéke s jelentősége. Ez a felfogás kútforrása annak a természetszeretetnek, mely minden költői munkájokban, még az ennek kifejezésére legkevésbé alkalmas drámában is élénken, gyakran nagyon is széles terjedelemben nyilatkozik. S mivel a nyugateurópai irodalomban felébredt természetszeretet önkényt ezen felfogáshoz mint hozzá legrokonabbhoz fordult s belőle szivta erősitő táplálékát, kissé meg kell állapodnunk ennek nyilvánulásainál. Kivált a nagy indus epikai költemények telve vannak e részvét hangjaival. Midőn Damajanti az erdőben bolyongva keresi az elveszett Nalast s látja felnyulni az óriás hegyet, kérdi tőle: Ó, te

boldog hegy, te örömtől harmatos, te égbolthoz hasonló, te a világ támasza . . . mért nem vigasztalsz engem mint leányodat, megmondván hol a férjem. Ugyanigy fordul az Asoka fához s kéri, hogy vegye el róla a bánatot. Igy a Ramayanában is. Midőn Ráma számüzi magát s neje, Sita társaságában szertebarangol, ily felkiáltásba tör ki: Látod a hegyet, mely teljességében egy óriási, szerelmi mámortól kábult elefánthoz hasonlit? Látod a kristályhabú folyamot, vereses lotusfátyla alatt sikamló hattyúival? Látod a piros ludat, mely vidám énekével reggeli üdvözletét zengeni száll fel az éghez? S egészen mint modern, várostmegunta ember fejezi be szavait: Nemde, kedvesem, e folyam, e hegy dúsan kárpótol bennünket az odahagyott gazdag városokért?! Hogyan tehetnők fel Homeros egy hőséről, hogy ilyen áron le tudna mondani elveszett országáról?! De még kevésbé tudjuk elképzelni Euripides egy hősnőjéről, hogy oly módon akarja maradásra birni távozó kedvesét, mint Sakuntala: Nézd csak az erdőt, mely tőled búcsuzni készül, az antilope leejti falatját, a páva felhagy a táncczal, azt hihetné az ember, hogy a folyondár bánatában hullatja földre elfakult virágait!" Ugyancsak Sakuntala „a kert fái iránt testvéri szeretetet érez".

A Sakuntala költőjének, Kalidasának kivált lyrai költeményeiben találjuk mély természetszeretete jeleit. Ezek közül a „Meghaduta" (a felhőposta) vált mintaszerűvé a természet érzékitésére. Ebben

egy, felesége oldala mellől számüzött Jakscha (a kincsek istenének szolgája) távollétének nyolczadik havában, az esőzés idejének beálltakor meglát egy felhőt, mely hazája felé vonul s kéri, hogy vigyen gyászoló nejének hirt róla és vigasztalást. Leirja az útat, melyen haladnia kell s aztán folytatja: „Ott meg fogod látni te, kinek útját semmi sem akadályozza, feleségemet, mint számolja a napokat, mint ringatja magát hűségesen a viszontlátás reményében. Mert valamint naplementekor bezárul a lotusvirág gyenge kelyhe, úgy szorul el a válás alkalmával a nőknek virához hasonló keble". A tó fölött halom emelkedik, melyről a felhő betekinthet a ház bensejébe. Talán alszik kedvese: „keltsd föl akkor szendergéséből nedves, hűvös lehelleteddel, mely üditi őt s fölfrissiti mint valami hervadt virágbokrétát. S ha aztán az ablak felé pillant, melyen aranyos villámaid vakitanak, akkor fordulj hozzá komoly, dörgő szavakkal". S most meghagyja neki, hogy mit szóljon: „Hogy őt távol kedvesétől emészti a fájdalom, hogy ez ne nyomassa el magát a bánattól, mert a szerencse emelkedik s alászáll mint a kerék". Igy eseng a felhőhöz s bizik benne, hogy kérelmét nem hagyja teljesitetlenül. Hála fejében aztán kivánja neki, hogy „hű nődtől, a villámtól, mostoha végzet ne tépjen el soha!" Hasonló Kalidasának Ritusanhârájában (Évszakok) az esőzés leirása: A vad folyamok mint csapodár leányok szerelmet lihegve ragadják meg a parti fákat . . . a fuvalom mint valami tán-

czos lebeg a virágos fákon s leszórja lábaival a himport.

Igaz ugyan, hogy mind e leirásban a körvonalak szétfolyók, az előadás áradozó, a hasonlatok gyakran túlzottak s a természet, úgy ahogy, itt elénk lép, hián van az erőnek, olyan, mintha maga is az illattól, a hőségtől eltikkasztva álomszerű életet folytatna, melynek hatása alatt ember és állat, növény és kő a végtelen gyönyör s a végtelen csüggedés végletei közt ingadozik, de éppen ez a határozatlanság, e kéjes tengélet volt az, mely a költőknek a valóságtól elfásult lelkét megkapta, megállapodott alakokhoz szokott képzeletüket meghatotta s szivüket szintén ilyen átolvadó, szinte beteges vonzalomra birta a természet iránt.

Csakhamar Moore e befolyások alatt leiró ódákat ir a Bermuda-szigetekről, regényes történet keretében feltünteti Perzsia s India tájképeit, de azért erős hangon magasztalja hazáját, a zöld Erint s a természet jelenségeihez füzi szerelmének nyilatkozásait. Keats menekülni akarván az angol nyirkos éghajlat alól, Görögország bájairól ábrándozik. Mindezeket túlharsogja azonban két költő, kik mindketten főrangú származásuak, szenvedélyességök s igazságszeretetök következtében a legvégletesebb ellentétbe kerültek a feslett előkelő világgal s a társadalmat megfertőztető erkölcstelenséggel s vallástalansággal. Shelley és Byron a természethez fordultak s benne megtalálták, mit ott hiába kerestek: az őszinteséget, a szeretetet, a hitet. Míg

azonban Shelley az egész természetet átöleli, mig neki a sziklák, felhők, rétek úgy mint a csillagok, melyeket a közönséges szem érzéketlen s tehetetlen dolgoknak tart, élő, lelkes lények, melyek üdülést adnak az emberi érintkezés után s abstractióra hajló lelke a világegyetem, a kosmos szépségeiben addig Byron kivált a természet romboló, borzalmas tüneményeiben kéjeleg, a zúgó tengerárban, az égre meredő havasokban, az üvöltő szélvészben, amelyek leginkább felelnek meg az ő zaklatott, elkeseredett lelkének. Rousseaunak költői szószólója ő, midőn azt mondja: A nagy hegyek az én érzéseim; vagy midőn világnézetét e paradoxonban hirdeti: Nem az a magány, ha az ember a sziklákon ül, hullámok fölött mereng, járatlan erdőkben barangol, zuhatagokba s hegyszakadékokba letekint; ez a természettel való társalgás csupán, de az, ha a zsivajgó tömeg közt jár, senkitől meg nem értve, senkitől sem szeretve. Összeforrását a természettel leghivebben e mondása fejezi ki: Hegyek, égbolt, hullámok egy rész az én lényemből s én is azoknak egy része vagyok. Hasonlóképen Shelley: A láthatatlan ázalagok, melyek az äther legkönnyebb porszemében laknak, éreznek, élnek s gondolkodnak mint az ember, hajlamuk s ellenségeskedésük nálok is törvényt, szokást teremt. Máskor a növényeket, állatokat testvéreinek nevezi s a hajnal mosolygását a legszebb szűzénél bájosabbnak tartja, a tenger rivalgó örömét diadalmasabbnak bármely győzőénél. De már észreveszszük a két költő közti

ellentétet: Shelley nem fegyverül használja a természetet, mint Byron, hogy ezt magasztalván az embereket ostorozza, hanem — akárcsak Assisi Ferencz — koboz gyanánt, melyen általános világszeretetét pengeti.*) Mért volt Byron mégis nagyobb hatással a természetköltészetre is, érthető: az erőszakos zuhatag jobban igézi meg az embert, mint a hatalmasan, méltóságosan hömpölygő folyam.

A német romantikusok természetfelfogása más irányú. Ők szintén szabadulni akartak koruk lapos raczionalismusától, a prózai külvilág nyomásától s ezért abba a végletbe mentek, hogy egészen elhagyják a valóságot, a plasztikus körvonalakat. A természetet csak akkor szeretik, ha határozatlanok, ködösek a tüneményei, azok, amelyek egyszersmind hasznosak lehetnek az embernek, hiával vannak szerintök minden költőiségnek. Igy aztán nélkülözzük is költeményeikben azt az erős, hogy úgy mondjam szénaillatot, mely az angolokéiból mindig megcsap, nem érezzük azt a friss áramlatot, mely onnan mindig felénk terjed — ők is folyton a természetnél időznek, de rendesen éjjeli tüneményeinél mint Novalis, ki ritmikus prózában himnusokat ir az éjhez, vagy legfölebb holdvilágnál merengjenek el rajta, mint Tieck és társai. Aztán a mód is az angolokétól merőben elütő, túlzottan szubjektiv. Az ént teljesen föléje helyezik a külvilágnak, ez annak alattvalója s kényszeredett

*) Brandes: Der Naturalismus in England.

játékszere.*) Így aztán természetköltészetökben tisztán zenei hangulatok keltésére törekednek (mert minden határozott érzést vagy gondolatot megvetnek), szeszélyökben a realis természet minden korlátján átugranak (mihelyt ragaszkodnának hozzájok, rögtön prózaiakká sülyednének!) s a vidékeket alaktalan, légies szellemekkel népesitik be (hiszen a természetben igazán élő lényeknek szintén vannak szükségleteik, — hogy lehetne őket költői lélekkel felruházni?!).

Ma csak mosolyogva hallgathatunk ily ömlengésekre, minőkkel Tieck „Mondscheinlied"-jében találkozunk! A hold csillámló lángjai, bokrok, melyek komolyan összedugdossák csillogó fejeiket, hullámok, melyek a teli hold arczát görgetik, szellemek, melyek a holdfény habjain tánczolnak, éji virágok, melyek csendülve nyilnak meg, csalogány, melynek hangjai vakitó világos sugarakként ömlenek alá!!?

Az angol naturalizmus hatása mutatkozik Lamartine költészetén. Kivált a vegatativ élet van nála gyakran igen találóan átszellemitve, de általában Ossian „ködös, homályos énekei"-re emlékeztet képeinek szétfolyó arányaival s a természeti jelenségekkel párhuzamban kifejtett érzéseinek tárgytalanságával. Így „Magány" cz. elégiájában közönynyel nézi a tovavonuló folyamot, a fáradt tavat, mely elaludni engedte hullámait, nem törődik vele,

*) Hettner: Die romantische Schule.

akár kél, akár száll a nap, akár kék ruhába, akár fellegekbe öltözik, mert mindenkor csak azt érzi, hogy állandó boldogság neki nem adatott. Csak a költemény végén emelkedik fel: bár elragadná őt is a fergeteg, mint a körülte heverő levéltetemeket.

Frissebb, elevenebb s igazabb a chansonier Béranger. Nagyobb tért éppen a genre-ra hajló tehetségénél fogva nem enged a természetnek, de ahol előfordul, plasztikus képekben domborodik ki, melyek mindig elárulják, hogy gyönyörrel időz jelenségeinél. „Ó nyári éj", kiált fel „A lidérctüzek"-ben, „ó kék égbolt, ó rétek zöldje s te csendes völgy! Mit tőlem elrabolt az élet, ti dúsan kárpótoltok érte!" Szinben, motivumban leggazdagabb, de dagályos, túlzott, bár gyakran nagyon finom ecsetű Victor Hugó, ki „Orientales"-jeiben a keleti költészet káprázfató, buja fényét egyesiti a franczia szellem bőbeszédű ürességével, de másrészről, kivált a „Voix de crepuscule"-jeiben a leggyengédebb, leheletszerű természeti hangulatokban remekel.

Ilyen módon jött létre a modern természetfelfogás mint tökéletes ellenlábasa a réginek, bármily egyes árnyalatokban jelenik is meg. Az antropomorfisztikus természetfeltüntetés helyt adott az antropopatikusnak. Az opportunitás elve, mely szerint a tüneményeknek csak annyiban van értékük, amennyiben az ember felderitésére szolgálnak, megszünik. A természet többé nem puszta környék, mely az ember testi állapotára hat. Belemerülnek a termé-

szet beléletébe s az általános vonások helyett mennél részletesebb rajzokat adnak. Thomsonnál és utánzóinál a régi nyugodtan szemlélő mitologikus természetfelfogás szentimentálissá lesz, de aprólékoskodó, didaktikus, nagyon is idillikus, gyakran tettetett. Rousseau szubjektiv-patetikussá teszi, Wordsworthnál és követőinél realisztikusabb szineket nyer, de túljózan, kirivó szándékosságú, s a természetnek inkább csinos és kedves, mintsem fenséges, regényes tüneményeinél állapodik meg, a többi naturalistánál szerelmi, elmélkedő s hazafias elemekkel gazdagodik, mig Shelleynél és Byronnál erejének tetőfokát éri: amannak a mindenségét átölelő rapszódikus természetbálványozásában, ennek teljesen átolvadó ditirambikus természetszerelmében.

A természet szerepeltetésének művészi módjában mindezeket felülmulja a centralis költő Goethe. Ő okulva Lessingnek 1766. megjelent, a költészet és festészet határait élesen s örökérvényüen szabályozó Laokoonján, tanulmányozva a Percy s Herder felfedezte népköltészetet, melyhez ugyancsak a természetet kereső áramlat vitte az elméket, megtudta védeni költészetét a botlásoktól, melyekbe előzői s kortársai éppen a túlhajtott természetszeretetet, illetőleg annak fitogtatása következtében beleestek.

Felszabaditva magát a Wertherjében nyilatkozott beteges, de Rousseauénál igazabb természetszeretet alól, költészetében érzéseit majd természeti képek keretében, vagy pedig a természetnek az emberre való hatását adja tudtul. „Harzreise im Winter“,

„Über allen Gipfeln ist Ruh", „Mailied" cz. költeményei örök példái a szubjektiv, de mértéket tartó természetszeretetnek. Nála a természetfelfogás igazi metafizikai panteizmusa van kifejezve, a german miszticizmus és görög politeizmus magasabb szülötteképen. Mesterének vallja Goethét Heine, ki, mint soha dalköltő eddig, együtt érez minden virággal, bele tud hatolni képzeletével minden táj sajátságaiba akár az északi tenger, akár a Ganges mossa azt. Költészete éppen ezért ragyog, bár egyes romantikus foltoktól érintve, oly átható, megbüvölő fényben. Melléje sorakozik Lenau a zugó, borongó nádas szerencsétlen lelkű költője s Freiligrath az őserdő, a sivatag tüneményeinek mesteri leirója, s igy előttünk állanak főbb vonásaikban azok a költők, kik a modern természetköltészetet megkezdték, elfogadtatták s korunk költészetében uralkodóvá tették.

II. FEJEZET.

A TERMÉSZET A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN.

Szomorú dolog megfigyelni a kisebb nemzetek irodalmának fejlődését. Míg a szellemek templomában a nagy nemzetek a főoltároknál áldoznak s papjaik jósigéket hirdetnek, melyeket áhitattal hallgatnak a hivők, a kisebbek számára csak mellékoltárok jutnak, hol csekély számú buzgólkodók körében rebegnek imát a főpapok glóriájától elfogult s megkápráztatott áldozók. Csak néha-néha tud ezek egyike, ha bátorsága s ereje van, azokétól eltérő szózatokat hangoztatni — a többiek utánoznak s az utánzat rendszerint az árnyoldalakat élesebben adó másolat. E jelenséget észleljük, ha nemzeti költészetünkben a természet szereplését nyomozzuk. Alig valahol önálló felfogás, valami megkapó kifejezés, uj, — bár hibás — irány! Költőink azon a csapáson járnak, melyet a nagy nemzetek dalnokai kijelölnek s nagy buzgóságukban gyakran a másolatok másolatait követik vagy pedig a leggyengébb mintához nyulnak. Nem kutathatjuk

itt e körülmény okait, melyek nemcsak a tehetségek kisebb s kevesebb voltában keresendők. A tényt meg kell állapitanunk, hogy századunk elejéig a német érzelgősség s tanitóskodás természetköltészetünkre sokkal nagyobb hatással volt, mint az angol naturalizmusz vagy a francziák ragyogó romantismusa.

Tulajdonképi dalköltészetünk B. Balassi Bálinttal kezdődik. Még ő „naiv“ volt a Schiller-féle értelemben s a természet tüneményeit s tárgyait csak hasznossági szempontból fogja fel. „A tavasz dicséreti“-ben örömmel üdvözli az áldott szép pünkösdnek gyönyörű idejét, mindent „egészséggel“ látogató egét, mely a rózsákat illatozásra, a fülemiléket kiáltásra készteti s a fákat sokszinű ruhába öltözteti. Ilyenkor van jó dolguk a lovaknak, mert a szép harmatos fű hizlalja tagjaikat, s a jó végbeli katonáknak, kik szabadon vigadhatnak a szép szagú mezőkön. „Búcsú Juliától“ cz. költeményében hiába látja „a nagy kerek eget, a csillagok palotáját, a szép zölddel beborult, virágokkal ujult, jó illatú földtájat s a nagy tenger morotváját“, hasztalanul bujdosik hegyeken, völgyeken, szörnyű havasokon, kietlenben — sehol sem lel vigaszt reménytelen szerelmében. „Az oczeán mellett“ cz. dalában a tenger hatásáról szót sem emlit. Mindezekben mai költő bizonynyal éppen az ellenkező eljárást s gondolatmenetet tanusitaná!

A német egyetemeken járt s tán a német népdallal megismerkedett, de különben teljesen Balassi

nyomán haladó Rimay Jánosnál, „ahol ő (kedvese) elmegyen, vidám minden virág“. „Ő neki sincs kedve, mint a madárnak, mely társát vesztve csak bolyog, zöldség közt aszú fát keres“. Beniczkynél az ókori klasszikusok hatása mutatkozik: „A kívánatos kikeletnek gyönyörüségéről“ ir s előadja, mint „örül Flóra látva, hogy fü, fa bimbózik, mindenféle állat örül, minden gyökér, mert remél ujulást, mindenféle madár, kit dér, hideg elzár, vigan kezd uj éneket stb., csak neki szegénynek foly dolga keservesen“. Csupa általános vonás, megszokott s elkopott hasonlatok, érzés és természet egybeolvadásának semmi érezhetőbb nyoma! Még kevésbbé az epikában! Zrinyi egészen Vergilius-Tassoi terjedelemben s módon allegorikus alakok gyanánt szerepelteti a természeti tüneményeket. „Ihol jön szárnyas lovon szép piros hajnal . . . a ló fekete volt, de szebb Pegazusnál, orra lyukából tűz, szeméből jön halál. Minden kis veriték, mely lóról csöppenik, szép gyönge harmattá a földön változik“ stb. Mily bántóan kirivó a török-magyar világ festése közben a római mithosz szerepeltetése. Máskor, ha az évszakokról történik említés, csak kellemeik jutnak számba. Igy a török gyermek hires dalában, mely ma is csak azon ellentét éreztetése következtében tesz ránk hatást, hogy mily gyönyörökről álmodik a török vezér, pedig mily csalódás várja. Gyöngyösi igazi lirikus természeténél fogva már sokkal jobban hatol be a táj vagy időszak hangulatába, el-elhagyogatja az istenek szerepeltetését s bár még

mindig szokott hurokat penget, némileg saját egyénisége zöngéjét is megszólaltatja a jelzőkben és hasonlatokban: „Hullottak a fáknak fagyott levelei, a szép virágoknak voltak csak helyei, a termő ágaknak ugy puszta nyelei, mosolygó zöldsége hervadt a mezőknek, leveles árnyéka mult a zöld erdőknek, elaludt világa a nyájas üdőknek.“ Beszél már legalább „örvös“ galambról, „süvöltő“ rigóról, „nap sugáritól sebesült“ felhőről.

Amadénál már meglátszik, hogy a Brockes, Haller, Uz, Kleist-féle élénkebb idillikus természetfelfogás hatása alatt áll. Hasonlatba állitja a természet jelenségeit a maga állapotaival, de nem mintha maga figyelte volna meg azokat felébredt mélyebb rokonszenve miatt, hanem mert költői divattá lett. Igy midőn kedveséhez fordul: „a tengernek szélvész után habjai apadnak, az egeknek felhők után csillagi ragyognak, én szivem is már habozott, fénycsillagom homályozott, juttasd immár partjához, égő fáklyájához!“

Faludi is azért szereti a tavaszt, mert „királyi mulatság erdőkben sétálni, árnyékos utczáin fel s alá járkálni, fülemile éneklésén, gyenge szellő legyezésén örömet nevelni, nyulakat kiverni“ stb. Hogy nincs mélyebben meghatva e szépségektől, kitetszik abból, hogy ezekkel egyenrangú élvezeteknek tartja: „ebédre megtérni, jó lakáshoz férni, friss borokat inni, kártyákat forgatni“. Egészen a Horatius és a Minnegesang epikureus természetfelfogása. Nyugodt, vidám életbölcselet, mely nem

a természet részvevő keblére, hanem csupán éltető, deritő kincseire vágyódik. Idillei még kevésbbé jőnek tekintetbe szempontunkból. A franczia hamis érzelgősség bélyegét viselik. A bennök előforduló parasztok sablonszerű parasztnevekkel felruházott, érdekesség okáért néha-néha nagyot sóhajtó bókolók.

Szintén a franczia álpátosz befolyása alatt áll Bessenyei. Igy okoskodik: „Talán jobb volna, ha e nagy természetbe minden dolog folyna csak egyforma rendbe, ha az Oceanus magát felejthetné s habjait partokhoz soha sem verhetné, ha tüzes fellegink széljel elvesznének s menykövek a földbe alásülyednének.“ Már nagy megindulás kellett részéről ahhoz, hogy a poétát összehasonlitsa a fülemilével, „mely magát erőltetve vért ereszt és meghal, mást gyönyörködtetve“.

Báró Orczy Lőrincczel uj felfogás kezdődik a természetköltészetben is. Ő már megunta a „városnak lármás zürzavarját, nagy uraknak tágas, fényes palotáját, ezeknek epesztő gondos mulatságát, csácsogó dámáknak henye társaságát.“ A sokaság közt nem lel gyönyörüséget, de igenis tetszik neki „csergő patakoknak suttogó folyása, álmatlan rigónak fütyőlő szólása, a fülemilének zengő csácsogása“. Sajnálja a nagyokat, „kiknek az árnyékos völgyek nem nevetnek, kik magános réten le nem telepednek s ilyen mulatságot semmire sem becsülnek“. Észrevesszük, hogy a túlmivelődés gyülölete viszi vissza őt is a természethez. Ezért már elevenebben s behatóbban adja annak tüneményeit s nem ragasz-

kodik már a közhelyekké vált jelenségek felemlítéséhez s az általános jelzőkhöz. Ezért magasztalja először a magyar költészetben a csárdát, szembeállitván vele a palotákat, ezért fordul szeretettel s tisztelettel a szegény paraszt néphez, mely arcza veritékében szerzi kenyerét, míg a főurak dőzsölnek és kényuraskodnak rajtuk. A felvilágosodás eszméi őt az egyszerű emberekhez s a természethez vezetik.

Életviszonyai szerencsétlen voltánál s lelkének meghasonlottságánál fogva Ányos Pál hivatva lett volna, hogy a külföldön hatalmasan megszólalt természetszeretetet erősen fogadja magába s eredeti nyilatkozatokkal fejezze ki. De nagyon is csüng mintáin, a német siránkozókon, s valamint előzői folyton csak az u. n. szép természetet, a közérzésű kellemeket festik, úgy ő egyhangú unalmassággal a mulandóság szimbolumaiba, a földi siralomvölgy sötét képeibe merül. „A lenyugvó napból vegyen példát az ember, hogyha elaluszik életünk világa, többet fel nem derül, mert a sír elzárja“. Elkeseredésében azonban önkényt érzést tulajdonit a külső jelenségeknek: „a szomorú csillagzat ébren van a boldogtalanokkal. Fülemilék s gerliczék nyögése felel jajjaira“. Máskor meg örömmel kiált fel: „Oh, boldog szabadság erdők közepébe, ahol kiki bátran sirhat keservébe!“

Mennyivel szeretetreméltóbban s változatosabban nyilatkozik e mélabús természetszeretet Hölty-nél, Ányosnak szintén szerencsétlen, de nagyobb képzeletű s tisztultabb érzésű kortársánál!

Szentjóbi Szabó László is tudja, hogy mivel tartozik a természetnek. Azt kívánja, hogy sírhalma rózsafák alatt legyen, „hullott rózsafák levelével nyugtassa porom békével ama jóltevő álom?“ Ha beleun mindenbe e földön, azok látása felviditja, ezért végső akarata, hogy árnyékuk birodalmában pihenjen.

Mig Ányosnak legalább mélyebb fájdalmát s ennélfogva igazabb vonzódását a természethez kiérezzük, követőinél többnyire már ezek a becses költői tulajdonságok is hiányzanak. Szabóval kezdődik, Verseghynél, Daykánál, Kazinczynál, később Kunossnál, Kis Jánosnál, Kölcseinél, Bajzánál és Berzsenyinél is folytatódik az a rendkivül érzékeny, édeskés természetfelfogás, mely a természetet nagy melegháznak tekinti s ezért kivált reánk, kik e kor beteges érzésétől távol állunk, a csináltság hatását teszi. Fojtott itt a levegő, megnyesettek a virágok, a fasorok, mesterségesek a diszletek, a patak, völgy, hegy, hamisan énekelnek a gerliczék, csalogányok (mert más madár náluk nem „udvarképes“).

Élénken emlékeztet az egész természet arra, melyet Goethe az áltermészetszeretetet gunyoló „Triumph der Empfindsamkeit“ cz. bohózatában Oronaro herczeggel ládákban magával hordat. Az a természetért való túlzott rajongás, mely Goethe ifjukorában a sziveket elfogta s mely annyira divattá vált, hogy az érzéshez már semmi köze sem volt s ezért a természetért valóban lángoló költőt lelke mélyében sértette, itt legnagyobb szélső-

ségében válik nevetségessé: Oronaro herczeg egészséges érzéke annyira megromlik, hogy valamint igazi, husból és vérből való leányt nem tud szeretni, hanem egy papirbábuért bolondul, úgy az igazi természettől is undorodik, de annál jobban gyönyörködik azokban a rugókon járó lugasokban, szökőkutakban, s abban a mesterséges madárénekben, holdfényutánzásban, melyet az udvari „directeur de la nature“ igazgat. Ugyanily hatást tesz ránk ami e korbeli lantosaink természete is. Mintha ők is remegnének a friss harmattól, melytől náthát kap az ember, a csipő szunyogoktól, a mászkáló pókok- s hangyáktól, nem mernek kimenni a szabadba, hanem egyszerüen elfogadják azokat a sok használattól szinevesztett, élettelen szinfalakat, melyeket költőtársaik alkalmaztak. A hűs pataknak bús zuhanásai, a lágy fuvalmak lengedezései, éjféli csendben susogló (!) ágak, az illatos hant virági, nem magyarázható örömbe sülyesztik Dayka lelkét. Érthetőnek tartjuk, ha szegény felriad a fergeteges éjben ágyából s megkönnyebbülve sóhajt fel, „ha a csattogtató mennykövek s a szakadó zápor után végre előjön a hold s a csillagok halvány fényt hintenek“. Kiss János „busul a sötét ködfátyollal övezett gyászoló föld láttára“, édes álomba merül a dicső (soproni) táj felett s kimondja, hogy csak „a szépséghimezte erdők felejtetik el vele a sors durva csapásit“, de különben a „kies liget, piros hajnal, búgó gerliczék, vad tél, csergedező források“ felemlitésénél tovább nem megy s ő is leg-

fölebb a mulandóság eszméjével hozza őket kapcsolatba.

Kazinczynak költői tehetsége s érzése nem volt elég erős arra, hogy a való természetet felfedezze. Klopstock ódáinak lendületét s őszinte természetcsodálatát — bármennyire iparkodott is hangjukat eltalálni — hiába keressük nála. Mihelyt a természetről, vagy a természethez szól, mintha bágyadtan ellankadna kezében a máskor oly eleven toll s ő is csak olyan alaktalan ábrándozóvá sülyed, amilyenek társai. Ha „köd és éj boritják utját, amott egy szép csillag tekint feléje, mely szent hittel tölti be csüggedt szivét.“ Nem fordul elő nála egyéb, mint „kékellő violák illatozása, tajtékozva alászökellő szirt forrása, sírhalmok, melyek csendes árnyak lengedezéseiben, halvány virágok illatozási közt feküsznek, harmatos hant, csalárd örvények, vad sziklák közt lebegő sajka“. Evvel az ő természeti műszótára körülbelül ki van meritve.

Hagyjuk még Kunosst egy meglőtt galamb után egész verssorozatban siránkozni, Szentmiklósyt a legkisebb táj ingerlő szépsége csak akkor töltse el örömmel, amikor azt Chloejának kék nagy szemei elébe tükrözik, hadd sajnálkozzék Döbrentey a havason hervadozó violán, mely szintén vágyódott egykor „szelid helyen balzsamzó szellőnek nyitni kelyhét s kikeletet hivén, bizva jött ide fel, míg a szélvész rontott elé s azóta élete csak teng gornyadó szárain“ s nézzük Kölcseyt, kit testi fogyatkozása is zárkózottá tett s az emberi zsivaj

közül a természethez vezetett. Csak bánattal nézi a külső jelenségeket s ezért a szelid, méla tárgyaknál időz, de legalább szorosabb összefüggésbe hozza őket lelkével. Az esti szél a bokor ernyőjében azért nyög, mert ő sóhajt, a rózsalevél harmat hűs cseppjében azért fürdik, mert ő könyezett. Látván a szünő zápor után kisugárzó szivárványt, reméli, hogy az ő „vándorsorsa is tulhalad borongós időkön". Ugy mint Rousseau hatása alatt egész Németország nyugodt falusi életre vágyódik s aki oda nem mehet, legalább kerttel veszi körül házikóját, úgy ő is eped kunyhó után, „mely körül friss forrás ömledezne, hol esti szél lengene zöld fák körül". A vágy, hogy alakot cserélne a természet egyéb alsóbbrangú s ezért boldogabb lényeivel, őt is eltölti. A népköltészet tudvalevőleg mindig lehetőnek tartja a lélek ezen vándorlását s az ő hangján el is hisszük, de sokkal kevésbbé egy raffinált kor költőinek; mint pl. a német romantikusoknak, kik minden lehető metamorfózist, illetve metempszichoziszt egész az émelygésig megkisérlettek. Kölcsey csak mérsékeltebb, de az ő tanitványuk, midőn „szeretne kis madár lenni, hogy kedveséhez repülhetne s aztán fuvalom, hogy bús dalokat zengene neki" stb.

Bajzánál ugyanaz a táj, mert ugyanolyan lágy érzelmek. De a körvonalak még határozottabbak, a helyzet feltüntetése még gondosabb s jellemzetesebb. „Lenke dalá"-ban szép szemlélhetőséggel, s a vidék szineit a hangulat szerint összeválogatva,

irja le a helyet, hol az ő kedvese pihen: „Falu végén erdő, erdőben magány, a magányban sirdomb hársak alkonyán. Domb körül csörögve omlik a patak, hársak közt madár zeng, szellők inganak". Részvétében annyira megy, hogy a külső tárgyaknak rokon fájdalmat tulajdonit. Ezért szólittatja meg Lenkével a patakot, ne zugjon oly nagyon, a fülemilét, hogy hallgasson el, a fuvalmakat, hogy csendesen bugjanak, „hadd nyugodjék békén megholt kedvesem". Az „Isten hozzád"-ban már a rónatáj szépsége a hazaszeretettel függ össze, bár annak festése csak egyes jelzőkre szoritkozik (kies, mosolygó, kedves) s csupán a vándor mély gyászából következtetni, hogy mily szép s drága az elhagyott, megsiratott haza.

Berzsenyinél e szentimentális, klasszikus mezben megjelenő természetfelfogás nem nyer mélységben, sem gazdagságban, legfeljebb a kifejezés erejében. Két lélek lakott benne: a római férfiasan erős s a német áradozó. Midőn az működött benne, össze tudta forrasztani egyéni érzéseivel, evvel csak közönséges utánzó maradt. Összes költeményei közül, melyeket Matthisson hatása alatt természetfestő elemekkel vegyitve irt, egy sem válik ki akár megfigyelés, akár mélyebb érzés dolgában. A tájszépségek élettelen részletezésébe ő is szivesen merül, szemlélődésekbe örömest bocsátkozik, érzelegni bármikor kész, de éppen nem mondhatjuk, hogy mesterén túltesz, ha csak nem annyiban, hogy mindezek a sajátságok nála mérsékeltebben fordul-

nak elő. Nagy ritkán vesszük észre, hogy képzelete enemű költeményeiben nagyobb teremtő erővel működik, s hogy érzése lángolóbb, igazabb. Igy a „Fohászkodás“ cz. óda nagyon fölülmulja Matthissonnak „Heiliges Lied“ cz. költeményét, mely rá nagy hatással volt. A természeti képek már nem a mulandóság eszméjével kapcsolatban tünnek elő, hanem mély hittel és nyugodt életbölcseséggel. Nem leljük azt az érzelgős vallásosságot, mely a német mintát jellemzi. A „Közelitő tél“ kevésbbé ragad meg. Nemcsak azért, mert klasszikus cziczomák zavarják (thyrsus, zephyr), hanem mert uj vonást, uj érzést egyátalán nem mutat. A külső tünemények mulandósága a régi reczipe szerint benne is a mulás gondolatát ébresztik, mely csak a költemény végén erősbödik férfias megnyugvássá. A kifejezések találóságában, a nyelv zenéjében s a szinek sajátságos csoportositásában azonban bebizonyitja elődeinél erősebb költői tehetségét.

Hölty, Gessner, Claudius, Matthisson, a Stolberg testvérek, Uz, Jakobi: ezek azok az apró csillagok, melyektől ezen költőink fényüket kölcsönözték. Ossiánt és Youngot is magyar forditásban ismerhették már (az elsőt Bacsányi, az utóbbit Péczeliében), igy aztán meg voltak mentve attól a fáradságtól, hogy a maguk lelkéből is meritsenek. De ha általában az érzelgésnek, mely ezek költészetét oly betegessé tette, s az elmélkedésnek, mely kirivó szándékosságával csak lehangolja az olvasót, nem is engedtek oly nagy tért, ha oly untató részle-

tezésbe nem is ereszkedtek — nem igen birnak többel, mint e negativ érdemmel; az azon hibákkal járó erények: szemlélhetőség, zenei kifejezés, igaz megfigyelés, szubjektiv beleolvadás, nálok csak elvétve bukkannak elő.

Ezekkel szembe állitható egy másik költőcsoport, mely már örvendetesebb képet nyujt s a Petőfi hatalmas természetköltészetének úttörője.

A természet Kisfaludy Sándor költészetében sokkal nagyobb elevenséget s az emberi szivre való sokkal gyakoribb s szorosabb vonatkozást mutat. Őt már két erősebb tehetség vonja varázskörébe: Petrarca és Rousseau. Attól a képekben való duskálást s a világfájdalmas felfogást, ettől az egyéniségnek kitörő nyilvánitását tanulta el. Tagadhatatlan hatással volt reá azonkivül Kleist Frühlingje, mely Thomson „Seasons"-jai hatása alatt a tájkép hangulatát először iparkodott költőileg feltüntetni. A nyári reggeli tájt már nem látja szokott nyomasztóságában. Egyes részletek laza összefüggésben álló lánczolatában leirja, hogy a kelő nap világán „uj erővel ébred minden a nyugalom öléből s az éj sűrű homályában nem lévén most már magok, csendesebben, de vigabban csörögnek a patakok." (Mily hű megfigyelés, mert reggel úgy gondoljuk, hogy a patakzaj csitult, pedig a zsivaj lett hangosabb!) És tovább: „A zöld mezők, himes rétek... a harmatnak gyöngyeivel sürüen felékülve szelid fényfolyamban usznak egészen megüdülve. A rózsák nyilt lángaiból uj illatok kérkednek, mert a lenge

A M. NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

csélcsap szellő rendre járván ezeket, éjjel meggyült illatjoktól fosztogatja kebleket . . . a méhek a szellővel versenyt vájják a nyilt virágöblöket . . . a tollas nép megköszönti a szép reggelt szavával . . . amott egy hím fülemile szerelmet űz nejével . . . a verebek csevegnek, a madarak Attilája (!) a sas, szemét büszke hittel a nap felé mereszti . . . ludak, réczék tó felé totyognak, a nagy fejű bika kelepel lábával" stb. Midőn ily élénken, ily mozgásban látja s tünteti fel a természetet, elhisszük neki, hogy nagy gyönyörüséget lel benne s hogy szive mélyéből fakad, ha végül így kiált fel: „Oh természet, mily becsesek kellemeid, áldásid . . . végy kebledbe! Lovász! nyergelj!« Valóban így tör ki a költői érzésű gazdaembernek egészséges természetszeretete! Máskor nyiltan kimondja, hogy szeret tébolyogni a tavasz szép zöldjében, szeret a fülemilékre hallgatni s maga is tőle „elmés dalra fakadni, szeret az erdőben rejtőzni, hűs csermely gyöngyvizéből inni s benne néha meg is mosdani". A természetet rokonérzőnek tünteti fel: komor felhő terjeszkedett, az éj szelid asszonyának (a holdnak) képe ködben lábogott . . . A természet hű fiának sorsát ekként siratá! S máshol: „kedvese szavára a természet is olvadozni látszatott, a patakviz is lassabban folyt!" A természet köréből vett képekben, hasonlatokban is sokkal merészebb elődeinél. „Tavasz, te a földnek szerelme", „mint pacsirták úgy reppennek, sugarához az istennek, háláim az áldásért." Nemcsak élénkebb képzelőerőt s igazabb megfigyelést

mutatnak e példák, hanem más felfogást is. Ő tiszta szivből szereti a természetet, nem platónikus rajongással, hanem realisztikus vonzalommal. Előtte már nemcsak az u. n. szép tünemények s tárgyak költőiek, hanem mindenben, amit a külvilág nyujt, megtalálja a poétikus csirát s ki is fejti és a sajátságos magyar, dunántuli, Balaton-melléki vidék vonásait igazabb szinekben adja vissza. Gyakran téved ugyan abba a hangba s előadásba, melyet német mintái hallatnak, hiszen maga megvallja, hogy Gessnert, a hustalan és vértelen idill nagyon is túlbecsült költőjét, élvezettel forgatta, de egészséges érzéke s a szabad természetben való forgolódása gyakran elfeledtette vele a hamis úton járó elődöket és saját erős és költői benyomásainak kifejezéséhez utalta. Mindenesetre nála kell keresnünk az elemeket, melyeket később Petőfi megragadott és sallangjukból, túlzásukból s határozatlanságukból kivetkőztetvén, művészibbekké emelt.

Csokonainál szintén érzik a természettel való behatóbb foglalkozás, de Kisfaludyénál sokkal nagyobb képzettsége más irányba terelte s őszinte érzését gyakran elnémitotta. Egy részről még az ókori klasszikusok, illetőleg azoknak német utánzói felé hajolt. Ezért kisértenek nála még az olimpusi istenek s a régi tipikus személyesitések: nimfák laknak a kákasátorokban, ekhók a vad havasokban s még a földben szunyókálnak Flóra gyenge szűzei; de másrészről már legalább hörpint a népköltészet forrásából s ki-kitörni engedte a saját lelke nyilat-

kozásait. Ilyenkor panaszt tulajdonit a vén fa árnyékában régen szenvedő rózsafának, melynek sorsán a környékező fák is szánakoznak, kéri a zordon erdőket, durva bérczeket, „kik talán több érzéssel birnak, mint embertársai“, hogy harsogják jajjait. Nem jut-e eszünkbe a Csokonaihoz sok más tekintetben is hasonló szerencsétlen német poéta, Günther, ki szintén boldogtalan szerelmében meghasonolva, úgy érzi egy elvesztett kedvesét siratő dalában, hogy a fákon kigyöngyöző könnyek is az iránta való részvétet tanusitják? Együtt búsong az elárvult galambokkal s az üldözött vadakkal, mig elvégre valamely lombnak sírja kegyesebb lesz hozzá, mint lánykája szive. Csokonainak kertjét is, míg kedvesét birta, a remény narcziszokkal ülteté végig s ezer virággal szórta rá a tavaszt, most hogy Lilla megszünt számára, friss rózsái elhervadtanak, tavasza téli búra vált. Az északi vidék lakójának vágya „azon szerencsés mezőkre, melyeknek zöld határjára halhatatlan tavasz néz“, ő benne is kifejezésre jut, mint kortársainál. Nem ugyanaz az ok-e: az emberektől való elfordulás vezeti őt is az egyedül megmaradt menedékhez: a természethez!?

A természet szerepeltetésében nagyot haladt Vörösmarty. Költészetéből az antik mitosz alakjai száműzve vannak, úgyszintén a német érzelgősség s tanitó-elmélkedés. Ő már ismerte s tanulmányozta az angol naturalismust, kivált Byront. Ismerte Heine „Nordseebilder“-jeit s Lenau „Schilflieder“-jeit, olvasta az angol tóiskola költőit s eltanulta azt a fel-

fogásukat, mely szerint a külső természet összes tárgyai s jelenségei csak az emberi élet szimbolumai gyanánt szerepelnek. Belehatolt a népköltészetbe, mint Goethe, s ha lirájában az érzést nem is forrasztja össze oly gyakran a természettel, mint külföldi kortársai, s ha nagyobb mértékben nem hódol is a kultuszának: amikor s ahol költői varázsvesszejével megérinti, ez teljes kincseit tárja ki előtte.

Amit Kisfaludy Sándor egészségesen meginditott, ő hatalmasabb erővel folytatta. E birodalom termékeinek s lényeinek bensőbb, változatosabb és nemzetibb irányban való értékesitése, a felfedezett ország erejének megszilárditása s költészetünk világában uralkodóvá tétele egy nála is magasabb szárnyalású, törzsgyökeresebb szellemre, Petőfi Sándorra maradt feladatul.

Vörösmarty számtalan uj s találó hasonlatát, melyeken át e légkör szellői be-becsapkodtak, itt nem kisérhetjük figyelemmel. Fontosabb ránk nézve epikája, mely ez irányban igen érdekesen mutatja a régibb s ujabb feltüntetés küzdelmét. „A hajnali szépség, a délszaki tündér most jött uj fényben elő. Mint a sós tengeri tajték válla s emelt nyaka s lábának teli szára fehérlett . . . tiszta szivárvány kelt karcsú derekának övére . . . igy kele.“ Eddig a tünemény külső alakjának feltüntetésében teljesen homéroszi plaszticzitásra törekszik. De nem a kép folytatásában: „— rá az egész természet képe mosolygott . . . Ő kinyitotta piros kebelét s vágyódva

sóhajtott s szellőként mene szét tüstént a gyenge sóhajtás, megnyilt szép szeme . . . minden fű szála megindult s hozzá hajladozott falevél és gyenge virágszál". Itt már egészen a szimpatetikus lelki egybeolvadás fejeződik ki. Ugyancsak e felfogás győz következő rajzában: „zaj támad, feketén fordulnak alulról a vad hullámok, hegyet, örvényt hányva setéten tátogat a tenger, fölhíja üvöltve szakállas gyermekeit s iszonyú rohanással harczol az égre . . . Fejöket rettegve ütik fel tört tajtéka közül a mélység szörnyű lakói, barnul az ég akkor s a napfény elfut előlök". Hogy valóban az utóbbi iránynak hódol, akárhány más hely is mutatja: „szomorún feketednek az ormok", vagy „távol az éj szörnyű veszedelmei dúlnak. Elkomorul rajtok szép csillagos arcza az égnek s vad zajgásaikat szomoruan visszamorogja". Magát az egész természetet is érző lénynek tartván, így szólitja meg: „Oh legyetek, liget és sík tér, szavaimra vigyázók, míg dalomat zengem, megszünjetek esti fuvalmak."

Ez már teljesen elütő hang az előbbitől. Látni, hogy belemélyed a tárgyakba s tüneményekbe s hogy a panteisztikus természetfelfogásnak igaz hivévé szegődött. Kiérezni, hogy a költő szemmel is, lélekkel is nézi a külvilágot. Még világosabban látjuk ezt lirájában. A csalogányt az erdő szivének nevezi, „kinek fájó dalára hallgat az egész táj". Ennél is merészebb egyénités, midőn „a megőszült föld a tavasz hajfodrászától vendéghajat veszen,

virágok bársonyába öltözik s illattal elkendőzött arczán jó kedvet hazud".

E néhány mutatvány eléggé bizonyitja, hogy Vörösmarty képzeletét s érzését a természet valósággal meghatotta s hogy iránta benső részvétet érzett. Nagyobb költeményeken végig azonban e vonzalom uralkodását nem tapasztalhatjuk. Megénekli ugyan a „Puszta csárdá"-ban az Alföldet, de csak általános vonásokban, a népdal nyomán. Sem nála, sem előzőinél nem vesszük észre, hogy a magyar föld eredeti szépségeit és sajátságait beható költői tanulmány tárgyává tették volna. Talán eredeti plasztikai tehetségénél fogva, talán Lessing félreértett vétójának hatása alatt: annyi tény, hogy tulajdonképi leiró költemények, vagy olyak, melyekben a költői hangulat összeforr a természettel, milyenek Petőfinél tömegesen fordulnak elő, nála nincsenek. Legfellebb Kisfaludy Károly kisérli meg az igazi részletező leirás átültetését, mint „Esti tájkép"-e (Eltéjében) mutatja: „Esti bibortűzben égnek, erdős bérczi a vidéknek s a nap válva nagy körétől csendes felségben leszáll s hegy, völgy fosztva lángszinétől, kékellő homályban áll. Édes illattal tele, kél az alkony hűs szele és enyhitő lengzetében reszket a lomb és zörög s a patak sebes lejtében most vidámabban csörög . . . harmatgyöngyök fényledeznek rezgő zöld fűszálakon, csüggedt bimbók éledeznek a kisült virányokon, és a rekkenő melegtől eltikkadt virágkebel, csókolgatva langy szelektől, kelyhét szebben nyitja fel: mint a

szem, mely könyüjében érző szív után tekint és a részvét lágy ölében édes nyugtot lel megint". Az egyes részletekben teljesen régi nyomokon halad, csupa általános vonások, de a végén mégis szubjektiv vonatkoztatást alkalmaz, mely melegséget önt a gyenge hangulatú felsorolásba.

Látnivaló, hogy általában a természet szerepeltetése a mi költészetünkben inkább csak eszköz volt, mintsem czél. Nagyjában szobaköltészet volt a mi természetköltészetünk. Erő és hév nélkül, mélység és önállóság hijával. Mindenesetre örülnünk kell, hogy legalább e század elejétől kezdve a nevezett költőcsapat utat tört Petőfinek. A többiekre nézve pedig Toldy Ferencz panaszát (Beszéd szépirodalmunk ügyében 1843), hogy mért nem talál nálunk a Thomson-, Haller- s Kleist-féle irány behatóbb müvelőkre, inkább dicséretnek, mint gáncsnak vehetjük. Annyira mégsem vesztették el egészséges müizlésüket!

III. FEJEZET.

PETŐFI TERMÉSZETSZERETETE.

Valamennyien érezzük a természet hatását lelkiállapotunkra s érzékeinkre. A tél végtelen havazása és hidege bánt, az ősz boruja busit s untat, a tavasz bimbózása örömre kelt s a nyár heve gyujt és bágyaszt. Fergeteg dühöngése érezteti velünk gyengeségünket s fesziti idegeinket, kies völgy illata a legsivárabb szivben is megrezegtet egy érző húrt. Mennyivel élesebb e hatás ott, hol ezek a külső tünemények nem állandók, hol az évszakok folytonos változása foglalkoztatja úgy az érzékeket, mint a képzeletet, hol az égalji viszonyok folytonos nyomással vannak szervezetükre s ezt elfásulni, vagy elrenyhülni nem engedik. A külvilág e szinfordulatainak azonban túlságos jelentőséget ne tulajdonitsunk.*)

*) Dr. August Koberstein: „Über das gemütliche Naturgefühl der Deutschen" cz. értekezésében a németek természetszeretetének okát csak ebben látja.

A természet szeretetéhez mindig a benső nyugtalanság, az önmagával s a világgal való meghasonlás viszi a kultur-embert. De az ily módon létrejött vonzalmat a külső jelenségek ellentéte, cseréje bensőbbé teszi. Mert a megszokás, az egyhanguság a legcsodálatosabb dolgoknak is letörli himporát. Hiszen ismeretes és könnyen magyarázható az a paradoxon, hogy a déli vidék lakosai éppenséggel nem törődnek az „ő örökké mosolygó egükkel". Ez volt egyik oka annak, hogy a rómaiak s görögök költészetében oly kevéssé olvad össze az ember a természettel, hogy keleten a legbujább természeti tünemények közt, ezek csak a költészet czifrasága gyanánt szerepelnek, nem úgy, mint északon, a tavaszt, zöld helyet s kék eget csak meg-megszakitva mutató vidéken. A tájfestészet is azért fejlődött északi mestereknél, kik a hosszú téli napokra mintegy valami virulást akartak megmenteni a rövid tavaszból. Amott egymás mellett, egyszerre fogadják a benyomásokat s ezért könnyen elmosódni is hagyják, itt egymásután jönnek létre s azért jobban becsülik meg s idejök van arra, hogy a lélekben határozott vonásokat teremtsenek.

A mi éghajlatunk s természetünk kiválóan alkalmas ezen rokonszenv ébrentartására, mert az ellentétes változatosság magukon az évszakokon belül is igen gazdag. A tél gyakran esős őszi napokkal, a tavaszi szellő havas fergetegekkel, az ősz tikkasztó nyári napokkal váltakozik s maga a föld

külső alakja legkülönbözőbb, gyakorta egymás mellett feltünő összevisszaságban homokbuczkás sikokat, sürű erdőket, hempelygő folyókat s hatalmas hegylánczokat mutat. Kivált a tavasz rövidsége kelt bennünk sóvár vágyat utána, úgy mint Indiában a hosszú esőzés mámorrá fokozza a nyár elérkezésén való örömet.

Csak egy elem hiányzik, a mi különben csodálatosan bőkincsű természetünkből. Ez a tenger a maga szabadságával, végtelenségével, melynek az északi költészet legmegragadóbb termékeit köszöni.

Első sorban e körülmények jönnek tekintetbe, midőn Petőfiről, a természet költőjéről akarunk szólani. Már gyermek- és ifjukori viszonyai beléolták a hozzá való vonzódást. A Kunság vidékén született, a Duna-Tisza-köz azon részen, hol a nomád, a természethez közelebb álló népélet nyomai maig is észrevehetők. A tatárfajú Kunság fiaival nőtt fel s mintegy öntudatlanul belopózott lelkébe a lovas nép heves fogékonysága és korlátlansági vágya. Megnyiló szemének első képei a szabad mező, a végtelen róna délibábjával, szőke folyamával, gazdag erdőivel, lankás dombjaival. Egész ifjuságát barangolva tölté, bejárva az országot egyik végétől a másikig s nyomorában más öröme nem lehetett, mint a ragyogó tavasz, a dús ősz, másnak nem panaszolhatta bajait, mint a fáknak s az úti madárnak, másban, mint a vándor felhőben, a hazátlan szellőben nem láthatta éltének hasonmásait. Rendkivül érzékeny képzelete s éles meg-

figyelése, mint a bromezüstlap a fényt, a nyert benyomásokat felfogta s megőrizte lelkében úgy, hogy később a szerkesztőségi rideg szobából mintegy Fortunatus köpenyével egy pillanat alatt ott lehetett széles ez országon, ahova kívánkozott.

Ne feledjük, hogy költői tehetsége mely talajból szitta első erejét. A népköltészet, kivált a népdal volt az első forrás, melyből teremtő géniusza éltető italát meritette. Jártában, keltében az egyszerű kebel naiv természetszeretete csengett fülébe, mely mint a gyermeki képzelet egyáltalán, ember, állat, növény, csillag közt nem tud különbséget tenni s mindannyit egyenlően érzéssel, élettel, bár csak általános vonásokban ruházza fel. Innen sziván táplálékát, önkényt következik, hogy mihelyt felkelt benne a tanulás vágya, ösztönszerüleg oly költőkhöz nyult, kik a természet evangéliumát, az ő lelkének is szent, bár még zavaros hitét hirdették. Látjuk, hogy ifjukori költeményei között van fordítás Matthissonból, Claudiusból. Később kedves költői lettek Burns, Moore, Shelley s kétségtelen, hogy Byron, Heine és Lenau természet-költészete ellenállhatatlan hatást tett reá. Azt is észrevehetjük, mily nagyra becsüli Ossiant, a komor északi természet költőjét. Ha még mind e tényező nem avatja vala fel a természet dalnokává, megtette volna kora társadalmának felfogása s iránya. Akkor a természetért való rajongás már egész divattá vált. Hegyek megmászása, az utazás egész sporttá fejlődött, a déli és keleti vidék, különösen Olaszország magasztalása általános lett,

a tenger csodálata, a mindinkább fejlődő közlekedő eszközök következtében minden szivet eltöltött. Petőfi is már ifjukorában bevallja, hogy „csavargónak születtem én“ s később is, mihelyt szerit ejtheti, utazni megy. „Volt a világon“, irja leveleiben, „egy segédszerkesztő, ki díszes hivatalába beleunván, utazni ment, faluról-falura, városból-városba“, akár csak mint nagy költőtársa, Byron Harald lovag képében az egész kontinensen. Egyáltalán, ha tartózkodási helyeit figyelemmel kisérjük, kiérezzük, hogy volt valami lelkében abból az ősi nomád hajlamból, mely a maga féktelen szabadságvágyában s tudattalan természetszeretetében a legnyugalmasabb otthont feláldozta, csakhogy kényekedve szerint elkalandozhasson, a természetben gyönyörködhessék úgy, mint Byron, ki valóságos sportuszó volt imádott tengerében, mint Shelley, ki órahosszat ringatózott csónakában. Hiszen még a harczi zaj közepette is egyszerre lágy hangulat fogja el, mikor „pacsirtaszót hall megint“.

Magában a magyar költészetben is éreznie kellett ez uj szellem szárnycsapásait. Nagy kedvelője volt Csokonainak, de kivált Vörösmartyt pályája kezdetén nagyon tisztelte s bár később elszakadt tőle, a vele való beható foglalkozás nyomait költészetéből ki nem törölhette. Ezeknél világosabban hatott rá Vajda Péter, ki prózában irt költeményeiben leglelkesebb dicsérője a természet, különösen a keleti természet szépségeinek. Petőfi költeményt is ir halálára, melyben őt a természet, mint leg-

hivebb fiát siratja. Mindezen felül ismerhette a nálunk is leginkább Markó ideális képeivel virulásnak indult tájfestészetet s így születés, tehetség, életviszonyok, éghajlat, korhangulat, tanulmány hozzájárult, hogy ő lett a mi első költőnk, aki a bálványozásig szerette a természetet, s ennek reá való hatását minduntalan elénk tárja. Nincsen költeménye, alig van versszaka, hol legalább valami képben ezt el nem árulná. Minden érzése és gondolata önkénytelenül a természet ruhájában iparkodik megjelenni, amely öntudatlan tapintata szerint a legdiszesebb, legnemesebb.

Akárhányszor találunk is nála efféle nyilatkozatokat, mondhatnók szerelmi vallomásokat. „Oh természet, oh dicső természet, mely nyelv merne versenyezni véled", kiált fel elragadtatva. Midőn elhagyja a várost, „azt a holt életet", áldja sorsát, mely őt a természet ölébe tette, hol szép, harmatos fűvel, lágy rózsalevelekkel köti be sebeit. „A természettel mulattam, az én legkedvesebb barátommal", — irja egy levelében, — „kinek semmi titka sincs előttem. Mi csodálatosan értjük egymást és azért vagyunk olyan jó barátok. Én értem a patak csörgését, a folyam zugását, a szellő susogását és a fergeteg üvöltését — különösen a falevelek zörgését. Leülök egy magános fa alatt és órákig hallgatom, mint zizegnek lombjai, mint suttognak fülembe tündérregéket, melyektől a lélek mámoros álomba meghuzza a képzelet harangját s leharangozza az égből az angyalokat szivembe, e kis kápolnába!"

Már eleve is gondolható, ha már prózában ily lelkesedésre fakad, mennyire még magukban a természetfestő költeményekben!

Ilyen a természetnek általános hatása Petőfire. De mint minden igazi lirai költő nem az általánosra, hanem az egyesre szegzi szivesebben tekintetét, nem az egész természetben mulat képzeletével, hanem egyes részeiben, melyeket könnyebben elevenit meg s magához jobban tud viszonyba helyezni.

Teljesen aláveti magát a külső tünemények köztudatú felfogásának s nem iparkodik ez önkényt fejlődött egyéni vonások szeszélyes felforgatásával hatni, — de látni fogjuk, hogy annál gazdagabb szinekkel árasztja el ezeket, úgy, hogy a régi képek is úgy jelennek meg, mintha csak most keletkeztek volna.

A természet összes részei közül a lirikust a növény-világ érinti mindig leghevesebben. Az a, csak*) érzésnek látszó élet, mely legfeljebb illatban tud kifejeződni, az a sok gazdag erős szin, az a sok csodálatos köralak, az a gyors, mintegy szenvedélyes fejlődés s a hangtalan hamaros vég, szemben a csak ösztöneinek élő, rideg alakokban mozgó, féktelen állatvilággal s a máris elhalt s élethiányuk miatt költőietlen kövekkel: ellenállhatatlan varázst rejt s könnyen tévútra is vezeti — mint a német romantikusok mutatták — a költőt. Petőfi

*) „Die Pflanze hat nicht einen Mund, sie ist ganz Mund", mondja Herder (Ideeen z. Phil. d. G. d. M.)

is legszivesebben a természet e lényein jártatja szemeit. Virágok, szép virágaim, be kedvesek vagytok nekem! — szólitja meg őket s aztán okát is iparkodik adni e szeretetének: mert titkosan dalolnak illat nyelvén, melyet a lélek csak akkor ért meg, ha róla lefoszlik a durvábbik rész; a test. Fáktól vagyok körülvéve — kiált fel máskor — s mint édes fia fejére áldó keze az atyának, úgy hajolnak rám az ágak. Istenem, beh boldog vagyok, majd hogy sirva nem fakadok.

A beteges költészetnek sajátságát azonban, hogy a szintelen virágokban, az elhaló, vagy elszáradt fákban gyönyörködjék, éppen nem leljük nála, sőt ha hervadást lát, mindig panaszra kel s az elhalt növénytől mindig irtózik. Ezért legnagyobb örömmel a tavasz tüneményeit szemléli: Az ujuló élet jókedvre deriti s a leánykának is azt kivánja, hogy teljesedjék neki, mit tavaszi séta után álmodott. Ezért búsúl a pusztuló kert látására (Széphalmon), undorodik olyan haláltól, mint a virágé, melyen titkos féreg foga rág, ezért ébrednek benne is keserű halálgondolatok, midőn szeptember végén elhull a virág . . . Legszivesebben a természet vad virágával hasonlitja össze magát, s hasonlatait leggyakrabban a növények világából veszi.

Másrészről azonban Petőfiben is megvolt az a szeretet, mely Byront kutyája magasztalására késztette s Burnsből könyeket fakasztott, midőn a mezei egér fészkét felturta. „Anyám tyukjá"-ban megható humorral beszél a tyukhoz, melynek oly

jó dolga van édes anyjánál, hogy kendermaggal etetik s ki nem verik a szobából s kéri is azért, hogy becsülje meg magát s szorgalmasan rakja tojásait. Ugyanily naiv szeretet vonzza őt a gólyához, az Alföld e tipikus családi madarához, mint az ő legrégibb barátjához, kivel együtt ábrándozott, kivel együtt töltötte gyermeksége s ifjusága éveit.

De az állatvilággal különben nem foglalkozik behatóbban, legfellebb a farkasok iránt mutat nagyobb rokonszenvet, összehasonlitván őket (A farkasok dalában) a bujdosó, vérező, de legalább szabad magyar néppel; s máskor is a „Farkaskaland"-ban a farkas, mint a morál védője öli meg a pásztornéra áhitozó urfit, míg a kutyák tányérnyaló, farkcsóváló voltát megvetéssel énekli meg. Még ha leirásukba is bocsátkozik. akkor is inkább az állatok rossz tulajdonságait emeli ki: Ott van a strucz, a homokba dugta ostoba fejét. Ott a krokodil, a sásban sirja sátánkönyeit, ottan ássa a hiéna a halottak lakhelyét, ott a tigris, üvöltözve, vérszemmel néz szerteszét. Önmagát az állatok közül csak az oroszlánnal vagy a sassal állitja párhuzamba.

A növényvilágon kivül a természetnek szines, gazdag, kozmikus jelenségeihez vonzódik legerősebben. Az ő erős hullámzású, szenvedélyes lelke a fényben, a melegben, a mozgásban találja legjobban magát. A nap az ő szeretője, melytől az ő szive melegül, s arra kéri Istent, hogyha szabad a holtnak egy óra naponkint, délben nyiljék

meg az ő koporsója, mikor a napot láthatja. Az éjet is csak akkor szereti, ha „fellegtelen, holdas, tiszta kék. De mikor hold és csillag nem ragyog, akkor ő végkép oda van és galléron csipi az unalom.“ Sokkal egészségesebben hangzik ez, mint mikor Bajzáék végtelenül ábrándoznak a homályban. A csillagos ég alatt pihenve, képzelete természetes menetben lángra gyúl s más világok sejtelme ébredvén benne, kérdezi, milyen élet van azokon túl. Mindenütt az élet, a valóság érdekli őt. Csak akkor vágyódik oda, ha ott is szeretnek. A hold elégiájában pedig éppen a tárgytalan áradozást, az üres természetcsodálatot, illetőleg annak negélyezését teszi nevetségessé, nemes boszujában a gúny ostorával kergetvén ki a természet templomából a tisztátlan s hamis érzésüeket, mint Heine abban az ismeretes epigrammjában, melyben a nap lementén búsuló kisasszonyt vigasztalja, hogy hiszen a másik oldalon ujra felkel.

Aranynál ellenben inkább a csendes, vagy ünnepiesen komoly melankolia szinezését látjuk s inkább „a puszta érzelmének metafizikáját tolmácsolja“. Mint legszebben kifejezi Bolond Istók, ki ha a kötelesség szúrásitól menekülhet, szeret a természet dicső templomában andalogni „a boltozatra fel, mely tisztakéken, éjből, sugárból szőve domborul, a zöld mezőn el, a rengő vidéken, mely délibábot öltve fátyolul, egy része alul leng, más fölül az égen“ — „vagy elbocsátja lelkét ringatózni szellő fuvalmán bólintó galyon, felhők

futásával versenyt hajózni . . .“ s ő is hang, szín, sugár lett, tér és mozgalom stb. mint Byron mondja Don Juanjában: „Jussom van, hogy enyém a menny, oltáraim: föld, lég, hegy, csillagok, az oczeán az ős Egésznek részi, mely alkotott s lelkünk magához vészi.“

A panteizmusnak ez az átolvadása legszebben Petőfi a „Csillagos ég“ című költeményének három első versszakában nyilatkozik, hol leirja, hogy a földön fekszik s annyira eggyé válva képzeli magát a természettel, hogy a fülébe érkező egyetlen dongást majd folyam harsogásának, majd távoli mennydörgésnek, majd égbe emelkedett lelke himnuszéneklésének tartja.

Ez a lángész imája a természet templomában. Az egyenlőség republikánus elve a természet összes lényeire alkalmazva. Ember, állat, növény, kő — egy lényegében azonos, csak fokozatra különböző skála a világegyetemben.

Most már gyanitjuk, milyen viszonyban áll Petőfi az őszszel és a téllel. Azt mondja ugyan elkeseredetten, életunt lelki állapotban „őszszel szép csak a természet énnekem, a haldokló természetet szeretem!“ Máskor pedig az őszt azért szereti, mert csak elaludt gyermeknek tartja, mely kikelet reggelén ujra felébred. De mi inkább hiszünk neki, ha szidja az őszt „kellemetlen őszi reggel, kedvetlen borús idő“ vagy ha őszi reggel járván a szabadban, panaszkodik, hogy hiába néz szerteszét, mert sűrű köd boritja a vidéket. A köd egy-

általán egyike azon természeti tüneményeknek, melyeket tőle telhetőleg üldöz. „Mint megfogamzott átok ül az óriási köd a puszta világ fölött". Vagy: „Mint őszi alkonyon a félhomályú köd, fásult egykedvüség mereng szivem fölött". A téltől még jobban irtózik. A vad téli éj, midőn szélvész ragadja a sűrű hópelyheket, benne rémes emlékeket, kétségbeesést idéz elő. A téli estéken elszomorodik, hová lett a tarka szivárvány az égről, a tarka virág, a patakzaj. Örül, midőn a zsarnok telet a föld legyőzi s elnyeri szabadságát: a tavaszt. Ugyanez okból a fergeteg iránt sem viseltetik barátságos indulattal. Erőszakos, romboló volta bántja az összhangot, boldogságot kereső szemét. A fergeteg süvöltő hárfájának éneke zordon ő neki. Kegyetlennek tünteti fel s kárörvendőnek, midőn kitépi a hajó szárnyát, a lobogó vitorlát, hogy ne pihenhessen többé kikötőben, midőn lemetéli a bokrok lombjait s elhervasztja a virágokat. Ily módon beszél a záporról, a szélről is. Gyakran a gúny nyelvén szól róluk s akkor ellenszenve irántok még világosabban rí ki. A zápor dühös tombolásán jóizüeket kaczag Bolond Istók úgy, hogy az megbosszankodik s még jobban szakad, de végre mégis csak kénytelen engedni s szégyent vallva távozik. A vándor legény pedig, midőn a szél, eső, hó és hideg összeesküdt ellene, előre örül az édes bosszún, midőn majd csendes tanyájából nézi a czudar szelet s olyat kaczag a szemébe, hogy megpukkad mérgiben. Csupán szellő alakjában szereti a szelet,

mert az csókot lehel a bimbók ajakára, s tenyerén viszi a fáradt bogarat . . .

Ugyanez a minden ízében egészséges, életkedvtől duzzadó a felfogása a természet minden egyéb tárgya és tüneményével szemben. Soha gyermekes elérzékenyülést, helyén kivül alkalmazott szeretetet, beteges rajongást nem vehetünk nála észre. Első költeményétől, melyben a vándor darvak V betü szerinti szállását irja le hű megfigyeléssel, egész addig, mikor a harczi zajok után örömmel hallja ujra a pacsirtaszót, mindig hive marad a természetnek. Soha egy pillanatra meg nem tántorodik e vonzalmában s épp ezért mindig uj és uj szépségeket fedez fel benne. Azért szereti ő a természetet, mert oly végtelenül szép, de azért is találja oly végtelenül szépnek, mert oly igazán szereti. Mint minden ép érzékekkel megáldott emberben, úgy ő benne is a természetnek kedves látványai, élő lényei, jókedvet, örömet, csodálatot gerjesztnek, míg a pusztitó, sötét hatalmak, élettelen tárgyak, búsitó visszataszitó hatással vannak reá, a szétfolyó, alaktalan tünemények végre is merengésre késztetik. Éppen abban áll az ő igazi költői ereje, hogy nem máskép érez mint mi valamennyien, csakhogy mélyebben, tartósabban tartja meg a benyomásokat és hogy minden benyomásra és mindenkor fogékony. Ahova mi csak futólagos pillantást vetünk, oda ő belehatol képzeletével, ahol mi meg vagyunk hatva egy pillanatra, ott ő könyekre indul, ahol mi jókedvüen mosolygunk, ott ő örömre

gyul, s a legnagyobb gyönyöröket élvezi. Ő reá a természet nemcsak szineivel, fény és árnyék ellentétével hat úgy mint a közönséges szemre szokott, hanem mindavval a tulajdonságával, melyet a modern ember öntudatlanul emlékezetébe gyüjt s szemlélet alkalmával önkénytelen felidéz. Mert a természet manapság csak a tapasztalatlan szemnek egy-egy zöld, kék darab föld ilyen és ilyen fákkal, patakkal stbvel. Mi például a távoli erdőkben valami olyast látunk, ami tenyész, mozog, ami árnyékot ad, ahol a nyul szalad, a vadász les, a madarak énekelnek s szellemek kisértenek. A vizhez hozzá gondoljuk a ficzkándozó halakat, a locsogó habokat, a sikamló hajókat stb.*) Petőfi gazdag s fogékony képzeletében mindezek a látás pillanatában az álom energiájához**) hasonlóan felébrednek. Valóságos impresszionista, kinek lelke a természet minden legkisebb érintésére hosszan utánarezeg, mint az aeolhárfa a szellőtől és sebtiben, minden meggondolás, elmélkedés nélkül adja vissza a benyomást úgy ahogy fogadta, megtoldva avval a száz képpel, érzéssel, gondolattal melyeket, kora gyermeksége óta magába fogadott. S e tekintetben is korszakot jelöl, az előbbi költészet tettetett, beteges vagy felületes természetszeretetéhez képest. Ott, ahol az ő elődei s kortársai csak a régi megszokott képet, jelenséget látták, vagy ahol a ter-

*) Fechner: Vorschule der Aesthetik.

**) Du Prel: Zur Analyse der dichterischen Phantasie.

mészetben semmit sem vettek észre, onnan ő eleven, ragyogó életet nézett ki s mint a méh a legsatnyább virágból, a költészetnek édes mézét gyüjtötte. Hogy mert volna elődeinek egyike is királydinnyés homokról, tarka gyíkokról, duzzadó emlőkkel járó anyakecskéről, sárgapiros falevélről, pipacsról, gyalogbodzáról, vércséről, gólyáról szólani. Ugyszólván ő fedezte fel a mi hazai természetünket s mindjárt teljes szélességében értékesitette is a költészet számára. Petőfi azonban, mint minden realista a természet egyik tüneményét, képét sem hanyagolja el. Ha Byron a viharokban, sötét tüneményekben, Shelley a csillagokban, villám és hajnal fényében kéjeleg, ha Hölty a csalogánydalt s a patakcsergést hallgatja legszivesebben, Lenau a susogó nádas felé vonzódik s Heine a zugó, majd ködboritotta tengert szereti, ő reá az egész természet egyenlően hat. Hidegen sohasem áll vele szemben. Minden még a legkisebb s legigénytelenebb tárgyban is talál valamit, ami költői, akár szép, akár rút, akár felemelő, akár megdöbbentő hatású.

Ez az ő ép érzéke csak egy esetben válik — ha szabad mondanom — elfogulttá: ha arról van szó: kié az elsőség, a felföldé vagy alföldé. Itt részrehajló, szeszélyes, sőt igazságtalan bár mindig szeretetreméltó. Ő mindig az alföldnek kel lelkesült védelmére s amazt nekünk tréfásnak tetsző haraggal törekszik megalázni s minden szépségétől megfosztani, sőt ez ellenszenvet annak lakosaira is átviszi. Ez az oka annak, hogy a mi hegyes vidé-

künk a siksághoz képest mindig alantabb áll az ő szemében. „Oh felföld," kiált fel uti-jegyzeteiben, „csak azért emelkednek bérczeid a felhőkig, hogy annál inkább szembe tünjék lakóid görnyedezése!" Máskor pedig: „Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája, tán csodállak, ámde nem szeretlek s képzetem hegy-völgyedet nem járja." Hogy a Kárpátok szépségei nem voltak kedvére valók, nemcsak annak tulajdonitható, hogy tulajdonképpen nem ismerte őket — összesen csak egy-kétszer utazott tájukon — hanem és főkép annak, mert szülőföldének szeretete uralkodott lelkében. Oly korban, midőn a nemzetiség eszméje, a honfiui szeretetet az anyaföldhöz kötötte, s az érte való rajongás szinte kötelessége volt mindenkinek, könnyen érthetjük, hogy Petőfi e szeretetét még szükebb határokba vonta s éppen csak arra a vidékre szoritotta, melynek minden kövével, vonásával össze voltak nőve ifjuságának emlékei. Ezen egyoldalú tulzásában minden alkalmat megragadott, hogy kidicsérje az ő képzeletének legkedvesebb mulató helyét, az alföldet, „hol az emberi méltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasra tartja fejét." Bizonyára nem akart visszaemlékezni Hallerra, Schillerre és Burnsre, kik épp az ellenkezőt hirdették, hogy t. i. a szabadság csak a hegyek közt honol.

Ki sem is merül a róna magasztalásában s a szülőitől örökölt, a szlávságot általában jellemző nagyitási hajlamához képest, mennél rikitóbb

szinekkel iparkodik e szeretetét kifejezni s e magasztalást bármi keresett okokkal érdemesnek, jogosnak feltüntetni. Hortobágy dicső rónaság, — irja Kerényihez — te vagy az isten homloka! Megállok közepeden s körültekintek oly elragadtatással, melyet nem érez a schweizi az Alpeseken, milyet csak a beduin érez Arábia sivatagjaiban. (Ugyanezt a hasonlatot alkalmazza „A csárda romjaiban".) Milyen szabadon lélekzem, mint tágul keblem! Megmérhetlen a láthatár s olyan mint egy kerek asztal, beboritva az ég üveg harangjával, melyet egy felhőcske sem homályosit... Miután gyönyörködött a pacsirtában, mely dalán úgy emelkedik az égbe, mint fonalán a pók, örömmel szemlélte a tó partján nyargalászó bibiczeket s a melankolikus gólyát, még nagyobb örömmel a kedves délibábot, mely a csárdát felemelte s úgy tartja ölében, mint gyermeket az anyja, végül elragadtatva kiáltja: „Mily egyszerű a puszta és mégis mily fenséges!" s dicsőitő himnusát igy fejezi be: „Égő arczczal, ragyogó szemekkel, hullámzó kebellel néztem köröskörül." Vagy más helyen: „Lenn az alföld tengersik vidékén, ott vagyok honn, ott az én világom. Börtönéből szabadult sas lelkem, ha a rónák végtelenjét látom." Pegazusa is a pusztára viszi legszivesebben, mert „a puszta az ő születési helye".

„A csárda romjai"-ban szintén nyiltan kimondja: „Te vagy ó szép alföld végtelen rónája, lelkem legkedvesebb mulató tanyája. Az a görbe felföld hegy és völgyeivel, könyv, melynek számtalan

lapjait forgatni kell, de te alföldöm, hol hegy után hegy nem kél, olyan vagy mint a nyilt, a felbontott levél, amelyet egyszerre által olvashatok s vannak beléd irva szép nagy gondolatok " A „Gólyá"-ban is védelmére kel: „Ne mondja senki, hogy nem szép! Vannak szépségei, de azokat, mint a szemérmes leány arczát sűrű fátyol fedi, melyet csak jó ismerősei, barátai előtt tesz le s rajta vesz merően a megbüvölt szem, mert tündérkisasszonyt lát." Szóval, összegezve, hogy miért vonzódik annyira a pusztához: „Puszta, puszta, te vagy a szabadság képe és szabadság, te vagy lelkem Istensége." A felföldet pedig azért nem szereti, mert szemei ott nem járhatnak, ahol nekik tetszik, „nem korlátoztatva semmitől. Mogorva sziklák állanak ott körüle mint fenyegető rémek, hányvavetve a csörgő patakot, mintha lánczot csörgetnének."

Ennyire jut a költő a maga egyéni, de jogos szempontjából. A költő érzi, hogy ezen előszeretetét hazájának egyik része iránt igazolnia kell, s ő meg is adja oly természetes okát, hogy meggyőzve, tán mi is szidalomra kelünk a felföld ellen. Nem igaz talán, hogy a rónán végtelen a kilátás? A lélek szabadon csaponghat egyik szélétől a másikig. Ha a szabadságnak jelképet keresünk, lehet-e más vidék arra alkalmasabb mint az alföld. Állat, ember mehet napokon át anélkül, hogy valami akadály utjába állana. Azért élnek itt a betyárok, a puszta szegény, de szabad legényei, a korlátozó törvény, a romlott társadalmi viszonyok megvetői, az üldö-

zöttek ótalmazói, a gőgösek és zsugoriak kérlelhetetlen büntetői; a régi dicső lovagkor e szerencsétlen utószülöttei. Ime a szenvedély dialektikája!

Még egy más oka is van e különös vonzalomnak, melyet ösztönszerüleg Orczytól Aranyig, Lisznyaytól Petőfiig mindenik nemzeti költőnk érzett. Valósággal pusztai nép vagyunk.*) Onnan ágaztunk szét lassan, mikor az elszaporodott nép rajta már elegendő táplálékot nem lelhetett a hegyes vidékre, akol a bevándorlott és betelepitett idegenekkel összekeveredvén, faji jellegünket nem tarthattuk meg oly szeplőtelen eredetiségében, mint az alföldön.

Ez fejti meg, hogy a magyar költészetben a mi gazdag függőleges tagoltságunk daczára hegyek tulajdonképpen nem szerepelnek.

Ugyan e forró ragaszkodásából származik Petőfi „A Tisza“ czimű költeménye. Azért szereti annyira s azért énekli meg: mert tetőtől talpig magyar folyó, hazánkban születik és hazánkban hal meg és éppen az alföldön vándorol keresztül, az ő kedves alföldjén (Kerényi Frigyeshez irt levelében).

Ezért ha nála hegyek előfordulnak, rémekkel népesiti meg s komor szinnel vonja be. Így a Salgó kezdetén: A hegytetői kősziklára ül borus napokban a pihenni vágyó terhes felhőknek vándor serege, ez a műhely, hol a dörgedelmes égi háború

*) Jancsó Benedek „A puszta befolyása a magyar költészetre“ cz. értekezését. Koszoru, 1885.

készitni szokta a villámokat haragvó isten égő nyilait stb.

De egy-két helyen még Petőfi is kiesik e felfogásából. Bizonyitják úti levelei, melyekben irja, hogy gyönyörittasan szemléli az álmából ébredő Tátrát, szépeknek tartja a fenyőket, amint a szellő rezgeti sötét, melankolikus lombjaikat, s szörnyen megharagszik Tompára, ki Murány vadregényes vidéken, míg ő a legköltőibb ábránddal mereng, elaludni bir és hortyogni kezd. Másrészt pedig szeretetében is van annyi nyugodtsága s tárgyilagossága, hogy gúnyosan emlitse az Alföld fertőit s hogy esőben, sárban ott utazván, jobb szeretné, ha érte nem ontaná (az Alföld) a búcsukönyeket, s ha kocsijának kerekeit nem szoritaná úgy magához.

Szülőföldének e szeretetében leghatározottabb követője Moore-nak, ki legnyomatékosabban dicsőiti a zöld Erin természeti bájait, mély politikai czélzattal, mintegy mondani akarván: ez a dicső föld nem türhet igát.

Béranger „Honvágy“ czimű költeményének refrainjében, „Adjátok vissza falumat és a helyet, hol születém“ pedig oly meghatóan nyilvánul szeretete szülőföldéhez, hogy Petőfi le is forditotta a verset.

De minálunk is voltak Petőfi előtt, kik a szorosan vett szülőföld kultuszának hódoltak. Berzsenyi könnyezve búcsuzik Kemenesaljától. Kis János a soproni vidéket dicséri. Kisfaludy Károly pedig

„Szülőföldem szép határa“ című dalában pedig panaszkodik, hogy oly messze esett szülőföldjétől!

A nemzetiség eszméjének ébredésével általában mindenütt intenzivebben ébredt fel a „natale solum“ iránti szeretet s ennek mindenütt kifejezést is adtak a költők. De egyik sem oly behatóan s annyi erővel mint Petőfi. Ő nem elégedett meg az általános vonásokkal mint előzői, hanem a földrajziró pontosságával s a lelkes ember odaadásával belemélyedt a részletekbe, melyeket megismerni alkalma volt s ezáltal nemcsak a szeretetet tette igazabbá s gazdagabbá, hanem a magyar költészetbe egy uj s fontos elemet ültetett: az alföldet minden jellemző sajátságaival, mi annál is fontosabb, mert előzői, ha egyáltalán a hazai föld dicsérgetéséhez fogtak, német mintáik után csak a hegyes vidék vadregényességét tartották arra érdemesnek s az alföldön egyhangú unalmasságnál egyebet nem igen találtak. A magyar természetből vett tárgyak gazdagságában kortársai közül csak Tompa mulja felül, aki a szerető természettudós rajongásával a mi természetünknek majd minden sajátságát költőileg értékesiteni törekedett. Nála egyenlően fordul elő: a tengerszem, fenyvestáj, havasi rózsa mint a kertész, selyembogár, pók, hangya, úgy a meglippenő fürj s a habtörő szárcsa, mint a pitypang, kikerics és pimpó. Valóban belemélyedt a környékének tanulmányába, de babonán, mondán alapuló, szelid elmélkedésében vagy regeszerű képzelődésé-

vel sokkal kevésbé ragad meg s indit vonzalomra a természet iránt, mint Petőfi szenvedélyes hevével s tündöklő képzeletével, nem is szólva arról, hogy művésziségben messze megette marad. Az ő természetszeretete inkább természetrajzi, nyelvi s paedagogiai mintsem költői szempontból érdekes.

Petőfi naiv képzelőtehetségének és bölcselkedéstől való irtózásának következménye, hogy a természeti elemekkel, mint az embert pusztitó, csábitó, titkos hatalmakkal nem foglalkozik. Panteista világnézetének megfelelőleg nem olvas belé-jök — úgy mint az ős mithosz tette s amint ennek alapján Schiller és Goethe tárgyalták őket gyakran — határozottan kegyetlen lelket, hanem olyat, amilyen általában az embernek van. Ezért ki is rí költeményeiből a „Szerelmes tenger", melyben ez kárörvendő féltékenységből feldönti az ifjú hajóját s magába fogadja a kétségbeesett leányt. Ez okból ez a szirénmondán alapuló költemény némileg a szertelenség hatását teszi, bár egyéniitő személyesitésében már előre sejteti a később tisztán kibontakozó természeti felfogást.

Ennyiből állanak Petőfi természetszeretetének általános vonásai. Azt máris megállapithatjuk, hogy egy friss, szabad röptű képzelettel biró és a legábrándosabb elolvadástól a leglángolóbb rajongásig emelkedő, gazdag érzésű költő áll előttünk. Mint költő szereti az egész természetet, mint hazafi országát Isten kalapján bokrétának nevezi és mint

kunsági, csak az Alföldért rajong. Kérdés, hogy ez a két kiváló költői sajátság miképpen érvényesül művészileg, mennyiben párosulnak egy harmadik nem kevésbé becses tehetséggel: a megfigyeléssel, melyik az a mód, melyen az ő szeretete kifejezésre jut, szóval miben áll Petőfi önállósága, miben különbözik előzőitől és társaitól.

IV. FEJEZET.

PETŐFI A TERMÉSZET REALISTÁJA.

A határper, hol végződik a költészet birodalma s hol kezdődik a festészeté, nagyon régóta folyik s talán véglegesen sohasem lesz eldönthető. Simonidestől Breitingerig, Lessingtől Schaslerig az ügynek sok megvitatója akadt, részint védő, részint támadó értelemben. Voltak, kik határozottan kijelentették: a költőnek joga, sőt kötelessége a festőt utánozni, voltak, kik az igazi festést teljesen kizárták a költészet határai közül s manapság az ellentétes nézetek közt az a felfogás győzött, hogy a költőnek szabad is, kell is festeni, de nem azon módon, mint a festőnek.

Tudvalévő, hogy Lessing Laokoonja gyujtotta a szövétneket az e téren sötétben tapogatózóknak. Két nevezetes elv származik tőle: a költő egymásután adja elő tárgyát, a festő pedig egymás mellett, továbbá, hogy mindkettejüknek az olvasó vagy néző képzeletét cselekvő önmunkásságra kell birnia, mellyel azt, amit ők ki nem fejezhetnek anyaguknál fogva, önkényt hozzátoldják. A reczeptiv kép-

zelet is termékenyen utána teremt s mennél jobban engedjük részt venni, annál mélyebb a részvéte. Ezért, ha a költő nagyon részletesen ir le, összeütközésbe hozza az olvasó képzeletének gyorsaságát, mellyel a vonások sokaságát egy pillanat alatt felfoghatná, a beszéd előrehaladásának lassuságával s a reá kényszeritett aprózással. Neki csak varázsvesszejével kell érintenie az egyik képzetet s a képzettársitás a többit is azonnal felébreszti. A legjellemzőbb vonást kell kiemelnie, a legtalálóbb jelzőt alkalmaznia. De azonkivül más eszközhöz is folyamodhatik. A tárgy vagy jelenség részleteit cselekvésbe vonja, vagy önmaguktól vagy más akaratából mozgó lényekké változtatja. A mozgás az igazi élet s a költészetben, bármit is tüntet fel s ad elő, ennek kell lüktetnie. De mozgás az érzés is, mozgás a gondolkodás is. Mozgás az a hatás is, melyet egy tárgy vagy tünemény reánk tesz. Mert hiszen — mint Vischer szellemesen folytatta Lessing következtetéseit — az eszmék és érzések a lélekben szintén egymásután következnek s ezáltal mozgásba jönnek, illetőleg mozgásba hoznak s így a költő s általa az olvasó lelkében benső cselekvést inditanak meg. Ily módon nyert esztetikai jogosultságot a költészetben a tájrajz is, melyet Lessing még rövidlátóan kiküszöbölt onnan. Igenis, a leirásnak épp oly helye van a költészetben, mint mindannak, mit a modern ember szépnek és érdemesnek tart. Csakhogy vannak technikai fogások, melyeket, ha a legkiválóbb tehetség sem hanya-

golhat el, a kisebbeknek okvetlenül szem előtt kell tartaniok, nehogy izetlenekké váljanak.

Petőfi költeményeit ez elvekből két csoportban vesszük megfigyelés alá. Az egyikbe soroljuk azokat, amelyeket igazi leiróknak vagy festőknek nevezhetünk, de tulajdonképpen a bennök hullámzó mozgás és cselekvés alapján a genre-képekhez vagy elbeszélésekhez oszthatók. A másikba azokat, amelyek az érzés és benső tárgy különfélesége szerint dallá, elégiává, ódává stb. alakulnak. Azokban a táj hat a költőre, ezekben a költő süti egyéniségének bélyegét a környékező természeti világra. Azokban a táj feltüntetése a czél, a költő hangulata az eszköz. Ezekben a költő hangulata a czél, melyet a tájrajz segitségével ér el. Azokba soroljuk festő és személyesitő költeményeit, ezekbe dalféléit.

Az elsők közül egyik legjellemzőbb enemű költeménye: „Az alföld". Mindjárt a bekezdésben a hatást festi, melyet az lelkére tesz: „Börtönébül szabadul sas lelkem, ha a rónák végtelenjét látja." Avval, hogy ellentétbe állitja a felfölddel, melyet ha csodál is, de nem szeret, ez a hatás még érezhetőbb. Amit szeretünk, ami tetszik, azt nem győzzük eléggé eldicsérni s arra törekszünk, hogy mindenki velünk együtt elismerje. Petőfi is ez okból bocsátkozik most az alföldi táj jelenségének leirásába. Hogy tisztább áttekintése legyen, felszáll képzetetével „a felhők közelébe, ahova mosolyogva néz fel a Dunától a Tiszáig nyuló róna képe." Az első, mi szemébe tünik, a Kis-Kunságnak száz

kövér gulyája, melyet délben hosszugémű kutnál széles vályú kettős ága vár. A gulya „kolompol", a kut „vár" s így mindkettő cselekvőnek van feltüntetve. A „kövér", „hosszugémű", „széles", „kettős" jelzőkkel megpenditett tárgyakat szépen kiegésziti a hallgató képzelete. Azonkivül tudjuk az időpontot, mikor néz a költő s a tárgyak ennek megfelelően valóban mint valamely plein air képnél napfénybe vannak burkolva. „A másik oldalon méneseknek nyargaló futása zug a délben, körmeik dobognak, a csikósok kurjantása hallik s pattogása hangos ostoroknak." A hang sokkal elevenebb, mint a szin. Abból, hogy a ménes végig zug a mezőn, következtetünk sokaságára és gyors száguldására, a kurjantás s ostorpattogtatás pedig a csikósok jókedvét, egész alakját, mozgását hozza elénk.

„A tanyáknál szellők lágy ölébe ringatózik a kalászos buza, s a smaragdnak eleven szinével a környéket vigan koszoruzza." Látjuk a buzát, mint hajlong a szélben s mint zöldel tőle az egész környék. A ringatózás és koszoruzás pedig érzelmi árnyalattal van összekötve. Mindkettő a vidámság jele s minket is derült hangulatba ejt.

„Ide járnak szomszéd nádasokból a vadludak esti szürkületben és ijedve kelnek légi utra, hogyha a nád a széltől meglebben." Lassankint beállt a költő képzeletében az est, melynek biztositó nyugalma alatt a vadludak le mernek szállni. De most is csak addig maradnak, míg a széltől ingó és zizegő nád őket el nem ijeszti. Mily jellemző

vonása az alföldi est csendjének, kivált az előbbi zajjal ellentétben. Szinte látjuk, mint rebbennek fel hirtelen. Mily kedves idill, s mily megkapó jelenet!

A költő tovább járatja tekintetét: „A tanyákon tul a puszta mélyén, áll magányos dőlt kéményű csárda.“ A „magányos“ jelző elénk tárja az egész topografiai helyzetet. Nincs körötte sem egyéb épület, vagy életet rejtő tárgy. A dőlt kémény pedig rögtön valami rozzant, elhanyagolt alkotmányfélét juttat eszünkbe. „Látogatják a szomjas betyárok, Kecskemétre menvén a vásárra.“ Mintha látnók őket, amint jőnek lopott lovaikkal, hogy kiszáradt torkukat megnedvesitsék. A csárdánál törpe nyárfa erdő sárgul a királydinnyés homokban, oda fészkel a visitó vércse, gyermekektől nem háborgatottan.“ A költő még jobban körülirja a csárda elhagyott vidékét. Ki ne szemlélné egyszerre a homokban csak törpe nagyságra nőtt, elsárgult nyárfaerdő törzsöcskéit s a köztük fészkelő vércsét? „Itt tenyészik a bus árvalányhaj s kék virága a szamárkenyérnek, melynek hűs tövéhez déli nap hevében megpihenni tarka gyikok térnek.“ Az árvalányhaj szinét a „bus“ jelző árulja el. Mintha annak fakóságát is a bánat okozná, úgy mint az embereknél. Abból, hogy a szamárkenyérnek délben is hűs töve van, elképzeljük széles vastag leveleit, melyeken a nap át nem hatolhat. A költő az esti képet elhagyva, a déli hangulatot rajzolja tovább, anélkül azonban, hogy evvel csorbát ejtene a költemény hangulatán,

mert az ő lelkében a különféle hangulatok egy összhangzó benső képpé olvadnak össze. „Messze, hol az ég a földet éri, a homályból kék gyümölcsfák orma néz s megettök, mint halvány ködoszlop egy-egy város templomának tornya.“ A költő szemével már a látóhatár végére jutott. Be is esteledett ezalatt valóban. Bámulatos megfigyeléssel tünteti fel az éj és a távolság perspektivikus hatását a tárgyak szineire. A gyömölcsfákat kékké teszi, s a tornyok körvonalait elmossa. S emellett mindig kiérezzük a pontot, melyből a tájt szemügyre veszi. Mindenütt a tárgyak azon részei vannak kiemelve, melyek a madártávlatból, hol a költő gondolatban tartózkodik, valóban láthatók. A kut hosszú géme, a felrebbenő ludak, a dőlt kémény, a kék gyümölcsfák orma, s a tornyok: mind felnyuló s a magasból látható részek.

Alatta áll kolorit tekintetében Tompa: Est van, a tárgyak képe lassan-lassan eltorzul, elvész a késő alkonyatban! . . . s a „Pusztán“ cz. költeményében is a fájó elmélkedést csak a régi ismert képek rajzával eleveniti: Hol a pásztor vigan bogárzó gulyát terelgetett s a délibáb zengő tavában szilaj mén vágtatott, a pásztortűz, a furulyaszó kialszik, elhal ott. Csupán a kifejezésben mutatkozik uj erősitő szelleme! Arany pedig homéroszi nyugodtsággal emliti fel s irja le a mutatkozó pusztai jelenségeket: Az uj mezőn, az érnek oldalán ménták illatoznak, hullámzó vetés közt buvócskázik a fürj, suttog a nő vá-vá, nyomon űzi a hím s

három pitypalattyot örömmel kiált rá, majd egy nyul szökik fel s indul az ugarnak gyorsan *karikázva*, kis pacsirta is szánt, dalt zeng a *magasban*, hallgat *leesőben*. Nem oly élénk a rajz, mint Petőfinél, de szinte természetrajzi pontossággal jelenik meg, bizonyitékául annak, hogy a költő nem vette át a megszokott felületes jelzéseket, hanem szeretően belemélyedett a természet benső életébe, bár rajtok felmelegedni nem igen tudott, vagy nem akart.

Befejezésül Petőfi azt a kivánságát fejezi ki, hogy itt domboruljon a sír is felette. S mi is vele együtt érezzük, hogy ez a, csak hébe-hóba egyes hangoktól megzavart, nyugalmas hely, legszebb helye az örök pihenésnek.

Észrevehettük, hogy a költő éppen nem bocsátkozik részletek festésébe: egyes jellemző vonásokat pendit meg, melyeket az olvasó szükségképpen kiegészit, egyes mozzanatokat emel ki, melyekhez a kevésbbé lényegesek önkénytelenül csatlakoznak. S ha egy kép egészét ezáltal — mint a tájfestőnél — nem is nyerjük, nyerjük egy hangulatnak, a pusztai békének egészét, mert a költő is ennek hatása alatt lévén, a tájnak csak oly összhangzó jelenségeit emliti, melyek nyugalmasak, mélabusak.

Petőfi természetfestő művészete kivált az „Erdei lak"-ból tünik ki. Hogy jobban megértsük, olvassuk vele együtt Tompának e tárgyú s vele egyidőben készült költeményét.

Petőfi mindjárt kezdő hasonlatával megragadja képzeletünket és érzésünket. „Mint a sziv az első

szerelemnek titkát rejti e kis kunyhót bérczek koszoruja". Meghatva képzelünk magunk elé egy kis lakot, mely nyugodt boldogságában elrejtezkedik, mint ahogy a sziv beéri első szerelmének üdvével s nem kivánja kikürtölni a világnak. A költő is szeretettel csüng a képen s ezért nem átallja az érzések legnemesebbjével egybevetni, ami viszont bennünket is szeretetre hangol iránta. Tompa ehelyett részletesen adja a lak helyrajzát: „Völgy felett, a bércz alat, középen, a behorpadt hegynek oldalában, hallgatózva néma csend körüle, nádkötésű kis lak áll magában." Talán tisztábban látjuk, de részvétet iránta még nem érzünk. Legfellebb a nyugalom benyomását kelti bennünk a körülötte hallgatózó néma csend.

Petőfi folytatja „Meg nem árt erőtlen szalmafödelének, ha dühét a szélvész e vidékre fujja." Kellemesen hat ránk annak tudata, hogy, bár erőtlen alkotású, a szélvész rombolásától mégsem kell tartania, mert a bérczek ótalma alatt áll. Még tovább időz e laknál: nemcsak a bérczek védik meg, de „be is árnyékozza hűsen susogó erdőség rezgő lombozatja, min magát a vigan fütyülő rigófaj és a búsan bugó vadgalamb ringatja". Mily kedves, enyhe házikó, melyet nem bánt a fergeteg, a napmeleg, mely körül a rigó víg füttye hangzik s a vadgalamb búgása. Susogó, rezgő, magát ringatja — mind mozgás jelei. Tompa a költemény tulajdonképi tárgyával többet nem foglalkozik. Megelégszik avval, hogy fekvését tudtul adta s azt a körülményt,

hogy teteje nádból van kötve. Áttér környékének leirására: a kis habos, szótalanul futó csermelyre, melyben tarka pintyek lépegetve járnak, a görcsös ágú bükkre s a sötét szilre, melyet a ház régi lakója eleven sövénnyel vett körül s ezáltal udvarába befoglalt. Rajzolja a felkuszó vadszőlő gazdag levélsátorát, melynek árnyékában a ház gazdája déli álmot alszik naponkint, míg fia felmászik a fatetőkre a vércsefészek piros tojásáért vagy vidáman kérdi a kakuktól: mondja meg, hogy meddig él. Mind oly adatok, melyek derüt ébresztenek bennünk, de mélyebben meg nem hatnak.

Nézzük Petőfit. Ő is a környéket kezdi leirni. A kis patak a völgy mélységébe fut le mint a kergetett őz. Fényes tükörébe mint kaczér leánykák kandikálnak a virágok, melyekhez a vadméhek imádókként jönnek égő szenvedélylyel, de meglakolnak érte, vizbe hullnak. E bűbájos harmoniájú hely nem tűri meg a vad szenvedélyt büntetés nélkül!

Mennyivel élénkebb képet nyujt a kergetett őzként futó patak a rácsos ajtajú csermelynél! Mennyivel igazábban mutatja a virágok vizbe kandikálása s a méhek vizbe pottyanása e hely vidámságát, mint a gazda álma s a fiú tréfálózása! Még azt sem engedi meg a táj jó szelleme, hogy a méhek belefuladjanak a vizbe. Elég nekik a kiállott ijedelem, melynek elszenvedése után a szellő levelet hajit le számukra, melyre mint életmentő sajkára felkapaszkodnak, míg a rajtuk szánakozó nap meg-

száritja szárnyaikat. E helyen mint azilumban még a gonosztevőnek sem történik bántódása!

Hogy mekkora áldás pihen e vidéken, tanusitja az anyakecske, mely duzzadó emlőkkel jár gödölyéi mellett s egyszersmind gondoskodik, hogy a kunyhó kicsiny asztala üresen ne maradjon. Mily csekély igényüek és boldogok azok, kik egész életükben megelégednek a kecskenyujtotta táplálékkal.

Tompa szintén a derültség képeit szaporitja: A harangszó is csak ritkán téved idáig, nem hallani itt a durva hajnalt hirdető kakasszót, hanem (mint Petőfinél) a rigók s gerliczék összhangzó dalát. Kék darazsak háboritlanul ki- s bejárnak a cserfa törzsökében lévő köpübe, lenn a mélyben szirt s fatorladék közt elvész a bércz harsogó patakja, hallgatás ül a bérczen, omladékon, csak néha hallik a vakond turása s a tarka harkály gyors kopácsolása. Mind megannyi jól megfigyelt mozzanat, de eredetiség s mélyebb vonatkozás nélkül. A következő jelenet, meg éppen nem illik az eddigiek vidámságához: „Meg-megdördül csendes alkonyatban gyilkos csője a leső vadásznak". Petőfi is felhozott egy sötétebb jelenetet, de csak azért, hogy tréfába olvaszsza!

Most egy hasonlattal fűzi tovább szemlélődését: valamint a tengeren csend és vihar van s ő a szigetek hazája, úgy a rengetegnek is, melyben mérhetetlen csend s zugó vihar váltja fel egymást, a kicsiny lak szigete. Láttuk, hogy Petőfi a helyzet hangulatából vette hasonlatát, míg Tompá-

nak messze kell kalandoznia érte s akkor sem mond vele semmit.

Látszik, hogy nem csüng rajta teljes lélekkel. Végül Tompa abba az időbe képzeli magát, midőn e most vadregényes vidéket a tél fagybilincsbe zárja. Képzeli, mintha távolból látná a hótakarta kunyhóból felgomolygó füstoszlopot és ha éjjel majd a lak ablakából mécskanóczok fényt lövelve égnek: akkor azt fogja hinni, hogy ez a megdermedt jégvidék szivének lüktetése s meg fog nyugodni abban a gondolatban, hogy itt télen nem halt meg, csak alszik az élet!

Ennyire emelkedik Tompa s bizony nem vajmi magasra. Sőt képzeletének ez az elkalandozása a távol jövőbe, melyet most még egy jel sem sejtet, kissé erőszakos. Hiján van a természetes átmenetnek. Magából a véghasonlatból legfellebb valami csendes meghatottságot érzünk ki, de inkább az elmélkedés szülötte, mint az érzésé. Olyan általános a reflexió, hogy magával a költemény tárgyával alig van összefüggésben. Ha mélyen érezte volna e hely szépségét, nem engedte volna szóhoz jutni az okoskodó elmét.

Petőfinél ily tévelygést nem lelünk: A búgó vadgalamb s a fütyülő rigó nem fél, hogy lépvesszőre csalják. A kunyhó lakói önmagukról tudják, mily édes a szabadság úgy az embernek mint az állatnak. A költő nem tesz különbséget a természet lényei között.

S most természetesen emelkedő gondolatmenet-

ben kiált fel: „Nincsen itten rabság, nincsen itten úrkény, mely parancsolatját mennydörögve adja!“ Az egész természet itt az emberrel együtt szabadságot élvez. „Csak az égi háborunak zeng koronkint istentiszteletre buzdító szózatja“. A mennydörgés is csak néha-néha szólal meg, hogy mintegy intse az embert, ne feledkezzék meg a hálaról, mellyel istenének ennyi jóságért tartozik. De még Istennek e dörgedelme sem tart sokáig: „bezárja a dorgáló felhők torkát s ujra megengesztelődve mosolyog szivárvány képében“.

A szabadság és vallásosság eszméjével fejezi be költeményét, amelynek legpregnánsabb kifejezője e kis lak nyugalmas boldogsága. Értjük is immár, hogy a költő mért vonzódik annyira e tájhoz: benne úgy, mint az alföldben, a szabadság székhelyét látja s az egyszerűség üdvét dicséri. Ezért észlelünk folytonos erősbödést az érzésben: vidámság, megelégedettség, szabadság, istentisztelet — mindmegannyi fokozata egy érzéscsoportnak: a boldogságnak. Tompánál mindvégig egy hang, egy eszme nyer kifejezést: a derült életöröm. Tompa is emberi érzést ruház a természeti tüneményekre s ezáltal a modern természetfestés eszközét használja, de mert képzelete nem elég merész s érzése nem oly erős, daczára a nagyobb részletezésnek, az „erdei lakot“ nem állitja úgy elénk, mint Petőfi. Az egyes tárgyakat ő is cselekvőleg tünteti ugyan fel, de egyénibb élettel nem tudja őket ellátni. Másrészről meg éppen nem elég költőileg: *az*

érzéssel, hanem inkább festőileg: *a szemmel* tekinti a vidéket. Ezért ő még élénken emlékeztet a német iskolára, míg Petőfi méltán sorakozik Byron és Lenau mellé. Ő valóban csak leirja tárgyait, míg Petőfi életet önt beléjük. Hiszen tudjuk, hogy Tompa a maguk idejében annyira kedvelt virágregéiben azzal, hogy többé-kevésbé érdekes mesét költött a természeti tárgyakhoz s tüneményekhez, nem hogy beléjök mélyedett volna, de eltávolodott tőlök, mert az olvasót mindig jobban lekötötte az Ovidiusz „Metamorphosisai"-ra emlékeztető átalakulás vagy történet folyamata és az allegoria tendenciája, mint maga a tárgy.

„A csárda romjai"-ban Petőfi a fönti predisz-pozicióval lép az alfödre. Végtelen rónáját mint a szabadság jelképét üdvözli s ezért minden része kedves előtte. Barangolása közben hirtelen rombadőlt csárdát lát s bús lemondással sóhajt fel az idő zsarnoksága ellen, mely egyenlően pusztit el minden épületet, magasat úgy, mint alacsonyt. Az a körülmény, hogy e csárda nem mint a többi, vályogból vagy téglából, hanem kőből van épitve, azt a feltevést ébreszti benne, hogy itt hajdan falu vagy város állt, melyet az ozmán feldult. Ismét szomorúan felkiált, hogy be sokféle bilincs volt szép hazánkon. Csak a templom maradhatott fenn betegen, hogy gyászolja e pusztaságot. Végre bújában az is összeroskadott s hogy haszna ne veszszen széthullott kövének, belőle e helyen csárdát épitének. A költő nem irja le a csárda külsejét,

hanem cselekvéssé változtatva előadja, mint lett. Most önkénytelen benne is felébred az ellentét csárda és templom, a mulatozás, a kikapósság, meg az ájtatosság és önmegalázás helye közt. Szeretetétől indittatva védelmére kel a csárdának: méltó, hogy a templommal egy sorban álljon, mert valamint ez a léleknek, úgy az a testnek szolgál enyhére. Sőt a csárdában gyakran tisztább szivek tanyáznak, mint az oltár előtt!

A rom látása mindig felébreszti a mult idők emlékét. Petőfiben is felkél, annál természetesebben, mert éppen az imént beszélt a csárdában való élésről. Ujra látja az időt, mikor utasok vigadtak benne, látja a görcsös botjával vándorló legényt, a hosszú szakállú üveges zsidót, a drótos tótot. Egy tréfás jelenet is megelevenül előtte: a fiatal csaplárné mint ölelkezik egy hamis diákkal, míg kinn a vén csaplár a kazal végén álmodik. Egy humoros genrekép, mely jobban belevisz a csárda légkörébe, mint száz apró külső vonás fölemlitése!

De mennél vigabb élet folyt itt egykor, annál jobban bántja a költőt annak megszünte. Siratja azokat, kik egykor itt mulatoztak s most a sírban porladoznak. A mulandóság eszméje ébred lelkében. De nem mozog általánosságokban. Kimutatja hatását, megszemélyesitve a csárdát, mely legkirivóbban viseli nyomait. A szél leüté fejéről kalapját: födelét, s most itt áll hajadon fővel, mintha alázatosan kérné a hatalmas urat, az időt, hogy kimélje kevéssé. Mily finom jellemzetességgel

vette hasonlatát az e vidéken gyakran megfordult könyörgő vándorlegényről!

Mindhiába! Folyton roskadozik, már alig látszik ablak, ajtó, csak kéménye emelkedik égnek mint a haldokló utolsó reménye. Mellette és mindenütt a pusztulás jelei: a pincze beomlott, a kútnak is csak ágasa és gémje áll még épen. Tetejében ül egy sas merően maga elé bámulva, mintha ő is — mint a költő — a mulandóságról gondolkoznék. Mind e képek csak a költő alaphangulatának: a pusztulás fölötti szomorkodásának kifejezői. De végül, amint a csárda fölött lángoló napot látja, felülkerekedik benne is az életkedv, érzi, hogy a mulandóság mellett virulás is van, a halál mellett az élet uralkodik s elégikus hangulata hirtelen viggá fordulván, bájos jelenetben tünteti fel a napot mint szerelmes ifjut, kire epedve néz a délibáb, a puszták szép tündérleánya. Még a csárdának is jól eshetik végperczeiben, hogy ily szép kép tárul ki előtte. Evvel harmonikus véget ér a költemény s megnyugtató hatással van reánk. A szabadság érzéséből indul ki s a szerelemével zárul be.

Nem úgy tesz ő, mint a pesszimista Hölty s valamennyi érzelgő társa, hogy bánatos megadással fejezné be a mulandóságot tárgyaló költeményét. Ő itt is igaz, s mindenekfölött egészséges érzésű. Festési módja is teljesen eltér azokétól. Tájképileg fogta ugyan fel tárgyát, amennyiben a csárda mint középpont a főhelyet foglalja el s a többi apró kis képek reá térnek vissza mint góczra, de ezek nem

puszta felsorolások, hanem eleven jelenetek, melyeket alapszin gyanánt a költő borongós hangulata forraszt együvé.

Hogy mennyire bele tudja magát élni a táj egyéni világába, mutatja a „Kutyakaparó“. Azt a képet, melyet Vörösmarty a „Puszta csárdá“-ban egy oda benyitó betyár dala alakjában megpenditett, de a magyar népdal nyomán csak néhány nagy vonásban vázolt (Kidőlt-bedőlt az oldala, belejár az istennyila, a forgószél dudol rajta, boszorkánytáncz van alatta, gözűtanya, denevérház), melyhez hasonlót, de sötétebb szinüt Arany „Az elhagyott lak“-ban állit elénk, szintén a korviszonyokból meritve, azt ő részletesen s mélyebb megfigyeléssel irja le. Ha sivárságánál fogva ugynevezett költői vonásokat nem is nyujt, éppen e negativ jelenségek éles rajzát megkapó igazsággal tárja elénk. De érezvén, hogy a „grau in grau“ elve szerint kidolgozva, képe fájó hatással lenne reánk, mintegy szánakozik rajta s a humor mezébe öltözteti és pedig abba, melynek „akasztófa-humor“ a neve. Az utazó a csárdában — mely éppen arra szolgálna, hogy felüditse az embert — eledelt egyátalán nem kap s ha csak rátekint az eléje tett lőrére, megátkozza Noét is, hogy bárkájába szőlőt hozott. A kis szobán végig nyuló asztalt alig védik meg erőtlen lábai a feldőléstől — pedig a biztosság lenne a főkelléke. A pad is behorpadt a közepén, nem a sok üléstől, hanem a vénségtől — pedig még szivesebben áll az ember, semhogy kényel-

metlenül üljön. Átellenben az ágy, de oly összekuszálva, hogy mindenkinek elmegy a kedve belefeküdni. A pufók kemencze is lustán a vállára bocsátja fejét, tisztes homloka pedig meg van repedezve, mintha redők volnának rajta — s szinte érezzük a füstöt, mely azokon kitódul. Mily sajátságosan merész és mégis szükségképen a helyzetből fakadó személyesitések! Ha ilyen a ház belseje, milyen lehet még annak ura, ki mind e rendetlenséget eltüri? Mogorva vén ember itt a csaplár, szavát sem hallani. Szájat csak azért tart, hogy legyen mivel ásitania. Méltó hozzá felesége. Az idő megviselte rutul, haja kuszált, képe pedig madárijesztő. S mi az oka ennek a belső és külső elhanyagolásnak? E ház virulásának mi az elölője? Az, hogy a vármegye kipusztitotta a betyárokat s velük a puszta szabadságát. Itt nem kel ki a költő e szabadság elnyomói ellen, mert érzi, hogy ez esetben joguk és kötelességük volt. Csak költői szempontból sajnálja a betyárromantika kiveszését. Mintha a ház tulajdonosai is azért nem törődnének semmivel, mert e megváltozott körülmények között nem tartják érdemesnek. S mintha a ház maga is szomorkodnék e miatt: fala egészen sárga. A pózna végén függő abroncsot a szél akasztott emberként lengeti. Mily önként folyó e hasonlat a vármegye s a betyárok fölemlitése után! A ház egyetlen jószága: a kutya, a tőle megkövetelhető éberséggel ellentétben, egész nap szundikál. Mire is vigyázna!? S amilyen a ház, olyan a vidéke: körülötte vég-

telen homokbuczka, a pár gyalogbodza is kedvetlenül termi benne fekete gyümölcseit. A homokbuczka terméketlensége, az elnyomorodott bodzafa és fekete gyümölcsei mind a pusztulás, a gyász jelei. A távoli harangszó is csak meghalni jár, a madár, ha ide téved, izibe odább száll, még a nap is — a költő setét szemüvegén keresztül nézve — bágyadtabb sugarakat küld ide, mintha szánakozva nézne az elárvult csárdára. Már Vörösmarty is használja említett költeményében e vonást: Még a gólya is, a magyar családi élet boldogságának e jelképező madara, sem tud itt megmaradni, „útra készül ő is, szegény, nem ülhet a ház tetején". De mennyivel közönségesebb e motivum Petőfiénél! A csárdától messzebb eső környék is mintha még elátkozottságába bele volna vonva: a vagy száz lépésnyire álló kőszentnek — a vallásosság e szimbolumának — valami könnyelmű lélek nem restelt egy kopott tarisznyát nyakába akasztani, mintegy mondván: menjen Isten hirével, itt nincs mit keresnie. S valóban értjük e frivol tréfát e helyen, melynek igazán nincs mit köszönnie Istennek. Vagy tán csak azért áll itt, hogy annál bántóbb ellentétet keltsen a mindent megoltalmazó gondviselés eszméje s a sanyarú menthetetlen pusztulás képe között?! E derült és mégis keserű akkorddal végződik a költemény, mely hatásában méltán sorakozik a németalföldi festők (Verhas, Verstraete) sivárságukban is megkapó tájképei mellé, sőt humorával felül is mulja őket.

A pusztitás e hatását még erősebben érzi a költő, ha látja, milyen „A puszta télen". Míg azonban ott a pusztulás okozói a megváltozott társadalmi viszonyok, melyeknek kell, hogy a betyárok áldozatul essenek (s azért a költő mélyebb részvétet nem is érez iránta, hisz különben nem tudna tréfálózni rajta), itt az időszak mostohasága hozza létre. Dorgálja is mindjárt a bekezdő versszakban az őszt, mint gondatlan rossz gazdát, ki könnyelmüen elfecsérli a kincseket, melyeket kikelet és nyár gyüjtöget. A személyesitès a gazdaéletből van meritve és pedig egész elütően előzőitől, kik az őszt rendesen jóságos szinben, szorgalmasnak és mintegy babérain pihenőnek, vagy pedig hervadozónak, halált sejtetőnek tüntették fel. Ő a maga egyéni, jogosan haragvó szempontjából megfeddi s igy oly vonást olvas bele, melyet eddig mások észre sem vettek, pedig épp oly igaz, mint az előbb emlitettek. Most azok a mozzanatok jutnak eszébe, melyek e két letünt időszakot kisérték: a juhnyáj méla kolompolása, a pásztorlegény sípjának kesergése, a madarak dala, a haris harsogása — mind ez megszünt, még egy kicsiny prücsök sem hegedül. Csupa oly jelenet, melynek hang ad életet s amelyeket a festő semmikép sem tudna elénk varázsolni. Ezeknek hátterét pedig, a mezőt s erdőt, azonnal magunk elé képzelhetjük.

Áttér a tél hatására, mely alatt élettelen és élő egyenlően áll: A nap is alant repül, mintha rövidlátó lenne s szeretne a földhöz hajolni, hogy valamit

lásson a pusztaságon. A költő tulajdonképpen saját kívánságát fejezi ki benne. A halászkunyhó, csőszház üresen áll, a jószág el-elbődül, mikor a vályú elé hajtják, mert jobban szeretne a tó vizéből inni. A béres is, nem levén meg a munkaköre, lomha lesz és nem tud mit tenni, unalmában leveszi leveles dohányát a gerendáról, a küszöbre teszi, megvágja nagyjából, pipát húz ki csizmaszárából, rátölt és szipákol. Mily természetesen beszéli el cselekvésképpen amit, a festő a végmozzanattal csak gyanittathatna. Szinte látjuk, mily lassan mozog, mint bibelődik minden egyes aprósággal, csakhogy muljék a hosszú idő. A csárdákban is hallgatás van, mert senki sem jár a hótakarta utakon Csak fenn a levegőben van élet. De ez is haragos, a csikorgó hidegnek megfelelő: A szelek birkóznak egymással. Ez sem tart sokáig. Estefelé fáradtan elülnek, a rónára ködök települnek s ezek félig mutatják a közeledő betyárt (ujra oly pontos vonás, mintha most látná!), kit a máskor oly vidám ló most prüsszögve visz, kit háta megett üldöz a farkas, feje felett pedig a holló kisér, mintegy lesve, mikor csaphat le holttetemére. Mind elkeseritő, szomorú kép, mely elöli az emberben az életkedvet s legfellebb erőszakos fellobbanásra birja. Nem is csodáljuk, hogy Petőfiben ez indulat kerekedik felül: a lemenő napban kiüzött királyt lát, aki visszapillant országa peremérőt mérges tekintettel s mire elér szeme a tulsó határra, leesik fejéről véres koronája.

Értjük, hogy mért éppen a napot sujtja a költő ez átkával. Vétkes hanyagságában ő hagyta így tönkre menni birodalmát. Ezért megérdemli, hogy kiüzessék. Szinte jól esik a költőnek, hogy rajta a táj pusztaságából eredő mérgét kiadhatta. Egyszersmind forradalmi heve: a királyok elleni düh ujólagos kifejezésére megragadja az alkalmat. A királyság, az a rémképe, melyre mindig reagál az ő lelke s mely ellen küzdeni sohasem szün meg. Mintha csak a nemsokára ezután keletkezett „A királyokhoz“ cz. költeményének előhangját hallanók. Mintha párhuzamba helyezné a természet országát Magyarországgal: mindkettőnek vesztét a király okozza s kell is, hogy meglakoljon érte! — Menynyivel más hang az Aranyé, mikor a telet festi: A hideg szél sűrű apró pelyhet csapdos az ablakra, benn fagyott virágok: a szeszélyes télnek dús virágú lombja, vastag hó takar be udvart, házi kertet stb. A heves mozgás, melybe fantáziájának erejével Petőfi minden jelenséget, tárgyat hoz, nála csendes, mérsékelt s így költői szempontból kevesebb értékű rezgéssé száll alá.

Ugyanaz a zsarnok fejedelem iránti harag hangja mutatkozik a „Tél halálá“-ban, csak még szenvedélyesebben, még metszőbb gúnnyal. Itt a tél, a zsarnok, aki eddig csupa jég volt, most olvad és gyáván hal a tűznyilaktól, melyeket a szabaditó nap rálövöldöz. Akár csak Heinenél a „Sonnenaufgang“-ban: „Goldne Pfeile schiessen nach den weissen Nebeln, die sich röten wie verwundet und

in Glanz und Licht zerrinnen.“ Ugyanaz a szin, csak más világitásban!

A „Téli esték“ kezdő versszakaiban is ugyanez a felfogás. A rabló tél kifosztotta a földet, mely most olyan, mint egy vén koldus, kit fehér, de foltos takaró borit, úgy, hogy sok helyen kilátszik meztelen teste. Még az alapjában közhellyé vált hasonlatot is mennyi vonással alakitja ujjá, meglepővé!

Valamint a természet vad, sivár jeleneteinek hatását ily érzékelhetővé tudja előttünk tenni, úgy gazdagságának képeit nem kevésbbé művésziesen adja elénk. Már láttuk az „Alföld“-ben s az „Erdei lak“-ban. Legpazarabban és legfényesebb kolorital a „Kis Kunság“-ban. Csak azokat a mozzanatokat nézzük, melyek az előbbiekkel ellentétben állnak. Nyárközép van. A nap kapaszkodik felfelé. Sugára mint lángeső, oly égető örömmel ömlik a pusztára, a gőböly kinn a gazdag legelőn a rekkenő hőség következtében nem fogyaszt a kövér mezőből, a gulyás szundikál a leteritett subán, kutyái nem is pillantanak az utazó után. Az érnek meg sem mozdul habja. Belátni sárga fenekére, ahol a pióczák és futó bogarak mozognak. A sötétzöld káka közt egy-egy gém nyujtogatja nyakát, közben hosszú orrát üti a viz alá a gólyafiak anyja, nagyot nyel s aztán felemeli fejét s körülnéz kényesen. Az ágas, mintha ember volna, nézi a délibábot. Ez is cselekszik valamit: jókedvében egy ütöttkopott csárdát emelt fel s azt tartja föld felett.

A buzakalászokat lehuzza a mag. A piros pipacsok és kék virágok közt egy sötétvörös tüskerózsa. A város nagy komoly tornyával stb. Mindenhol élet, virulás, duzzadó gazdagság. Mintha csak teljességében akarná szülőföldjére szórni a bőség, a gondatlanság kincseit. A befejező kép is mily jól illik az „embarras de richesse“ e hangulatába: nem csoda, hogy a szélmalmok a város végén czigánykereket hánynak, mint pajkos fiuk jó kedvükben, hiszen olyan áldott földre néznek, melyen minden örömre, vigságra kelt.

Nem látjuk-e jóllakottan kérődzeni az ökröket? Nem csap-e meg a szénaillat? Nem képzeljük-e magunk elé a gazdát, ki a kazal megett alussza boldog déli álmát, mert hiszen busás termésre van kilátása? S amellett rokonszenvesen érint bennünket a költő öröme, melyet e virulás kelt lelkében. Mindenütt azt vesszük észre, hogy igazat lát s ir le, de mellőzi azokat a vonásokat, melyek vidám hangulatából kizökkentenék. S ebben áll az ő mesteri realizmussa!

Hogy a költő nem mereven bámul maga elé, hanem jár-kel a vidéken, mutatják e megjegyzések: Visz az út keresztül, itten nyúlik végig az ér szélén, amott áll, ott van a láthatár szélén, nagysokára tünedez fel, végre ott a város. Szinte látjuk, mint legelteti szemét sorban a különböző látványokon s mint állapodik meg azoknál, melyek érzését legjobban érdeklik. Nem győz betelni szülőföldének e szépségeivel, de nem sorolja fel őket szárazon,

hanem csupa apró jelenetek gyöngyszeméből alkotja meg a ragyogó velenczei mozaikképekre emlékeztető festményét.

Soha eddig ily részletes megfigyeléseket nem tettek költőink, úgy annyira, hogy szinte felismerjük a Kunság közepén terülő Félegyházát. S az eljárás, hogy mint sétál e tájon végig, nem-e mintha Schiller „Spaziergang" czimű, e nemben egyik legkitünőbb tájfestő költeményéből volna ellesve, melyben a költő egymásután, ahogy útja vezeti, szól az erdőről, hegyekről, a gyalogösvényről, a folyamról, falvakról, a nyárfával beültetett országutról, mely a városba visz, stb. Csakhogy az elmélkedő Schillernél a képek hatása nem érzésekben, hanem hozzáfüzött gondolatokban nyilatkozik. Ugyanezt az eljárást mutatja Petőfi a „Téli világ"-ban, hol a tél hatását festi a városban sétálás közben szemébe tünő jelenetekben, egymás mellé sorakozott apró zsánerképecskékben.

Mindezen költeményekben a költő tulajdonképi czélja a táj, az időszak jelenségeinek leirása. Tehát valóságos festő költemények. Csakhogy a költő mindig azt a hatást vázolja, melyet azok rája tettek, a lelkiállapotot adja, melyben szemléletük alkalmával volt, mindig belőlük folyó gondolatokkal s érzésekkel köti össze őket, soha nem foglalkozik tulajdonképpen külsőségekkel, hanem a dolgok lényegével, szellemével, fogalmával, sohasem tárgyal mellékességeket, mint Lisznyai, ki „még a füvek, madarak apró tulajdonait s genealogiáját is kiirja"

— ezért igazi költemények, melyek soha el nem fárasztanak, hanem a saját módjuk szerint úgy kapnak meg, mint a legsikerültebb tájképek. S azonkivül látjuk, hogy az előbbi egyhangú, egyszinű leirásokba mily életet visz. Mint egyesiti bennük az igazságot a szépséggel. Mily változatossá teszi. Mily látszólagos szabálytalanságban tér egyik képtől a másikhoz, mint játszik velök, mint jut vissza komoly hangulatba. Egyáltalán mint bontja a művészinek hirdetett szabályosságot a sokkal művészibb szabálytalanságra, melyek közt — mint Erdélyi mondja — olyan a különbség, mint az angol és franczia kertek, mint a patak és csatorna közt.

V. FEJEZET.

SZEMÉLYESITÉSEK.

Már a tárgyalt költeményekben is észrevettük, hogy Petőfi egyik legkedvesebb élénkitő eszköze a személyesités. A költőnek az az önkénytelen műfogása, mely az alsóbb rendű lényt magasabb rendű lény életével ruházza fel, az állat- vagy növénytipust emberi individualitással látja el s így képzeletünkhöz s érdeklődésünkhöz közelebb hozza. Mert minden dolgok közt, melyeket a világ hord, az ember érdekli első sorban az embert. Az a lelki állapot, melybe a lélek naiv korában tudatlan ösztönnel, közönséges álom alkalmával zavarosan, delejes álomban pedig egész határozottan belejut — mint a gyermek, aki az asztalt üti, melyen megsértette magát — azt a költő félig tudatosan, félig tudatlanul idézi elő: minden külső tárgyba, melyen némi egyező mutatkozik, beleviszi a mi egész valónkat, oly lelket tulajdonit nekik, amilyen nekünk van, oly indulatokat, melyek bennünket hevitenek, oly cselekvéseket, milyeneket mi viszünk véghez. Mert egy alak sem oly merev, melybe képzeletünk

bele ne tudna férkőzni. A nép hite is a szelet dühöngőnek, a napot mosolygónak, az ibolyát szerénynek nevezi, szól a fa koronájáról, a bércz homlokáról, a fabütyökbe is valami emberi ábrázatot néz bele, a felhőket hajtó szelet bárányőrző pásztornak tartja, stb.*)

A foglalkozás, éghajlat, szokás szerint eltérnek s ezer változatban jelennek meg ezek az elevenitések, de vannak, amelyek az emberiség közös látási alakjai. Az emberi természetnek ugyanis egyik alapvető tulajdonsága a horror vacui. Igy keletkezett tudvalevőleg a népek mitologiája s a költészetben a személyesités, avval a különbséggel, hogy az egyes természeti jelenségeknek mitikus személyesitései mindinkább elvesztették természeti vonatkozásaikat, egészen emberekké változtak át s mint ilyenek, tökéletes ellentétei annak az átszellemitésnek, melyet mi keresünk, magának az egész természetnek folyton és világosan átcsillogó szeretetében.

A politeisztikus felfogás homlokegyenest ellenkezik a mi panteisztikus felfogásunkkal. Mert ha például azt mondjuk, a folyó-isten hempelygeti hullámait, a képzelet az istent (értsd embert!) s folyót két különálló lénynek gondolja. Egy második világot költ a tárgyakba. Manapság már nem igy szól a költészet, hanem azt mondja, hogy a folyó búsan halad, vagy vigan lejt tova. Ezáltal maga a

*) Lásd: F. L. Schwarz „Die poetischen Naturanschauungen der Griechen, Römer und Deutschen."

természet elevenül meg előttünk s jut közvetlen érintkezésbe lelkünkkel. Ott egyszerű allegoria, itt igaz prozopopeia. Mindezen személyesités, melynél fogva a tulajdonképi lelketlenben, a mi lelkünkkel vélünk találkozni — mondja Vischer — egyszerű hasonlitásból ered. A fizikai világosság a szellemileg világossal, a fizikai sötétség a szellemileg sötéttel, a kemény térbeli a szilárd jellembelivel, a lágy légiesség a meleg érzéssel kerül kapcsolatba. Mind a kettő, egymásra való vonatkoztatása által becsesebbé válik s a képzelet s érzés számára egy harmadik uj viszonyt hoz létre, mely a természet s ember közt fennálló benső rokonságot tünteti fel, melyet az ind hit legszabatosabban a maga „Ta tvam asi“ (ez is vagy!) mondásával fejez ki.

Már a hasonlatokul választott tárgyakból is következtetést vonhatunk a költő képzelő erejére s érzésének fokára, mert annak megfelelőleg emeli ki a lényeket és tárgyakat, melyekkel rokonérez. Tudjuk, hogy Homérosz hasonlatát majd mindig az erős állatvilágból meritette, a német romantikusok a természet gyengéd, esti, hajnali, tavaszi képeiből. Byron pedig a viharokból, tengerből és zuhatagból. De még világosabban sugárzik ki a költő egyéniségének mivolta személyesitéséből. Ezek szinte a próbakövek, melyeken fantáziájának eredetisége és heve megismerszik, mert ezekben, mint egy-egy apró költemény részletben mutatja meg, mily szög alatt nézi a világot, mennyire tud alakitani s egyéniteni.

Nézzük például Petőfinél a holdvilág különféle emberi megjelenését. Majd szép fonó leány, ki oly kisérteties szálakat ereszt éjenkint ezüst guzsalából, mikéntha szemfedőt fonna magának. Majd szultán, ki belép csillaglányos gazdag háremébe. Majd zsarnok király: jobbágyai a csillagok s jaj annak, ki nagyon is tündöklik, mert a féltékeny zsarnok száműzi. Vagy pedig halványan jár a megszakadt felhők között, mint a bús hölgy, ki férjének, a napnak sirhalmát keresi.

Az első személyesités a legáltalánosabb. Az összes népek képzelete a nap sugárzását a rokka selyemszövedékével hasonlitotta össze. Csak a fordulata eredeti, mintegy emlékeztetve a népdal hajadonára, ki a háboruban elveszett kedvesét siratván, megunja életét s maga magának készíti el a halotti leplet. A második a szingazdag török világból van meritve, mely mindenkor, de a keleti költészet révén ez időben ujult erővel foglalkoztatta a kolorista költőket. A harmadik ujra Petőfi politikai gyülölete főtárgyához: a zsarnok s féltékeny királyokhoz vezet. A negyedik pedig a közvetlen valóból kölcsönöz képet, a 48-as évek bús özvegyéről, ki holt férjét keresi.

A nap házas viszonya a holdhoz, mely a költészetnek ősrégi személyesitése s mivel a kettő sohasem tünik fel együtt, feszültségre enged következtetést, nála uj humoros vonással van megtoldva: a nap házas legény, de nagy papucshős, ki mikor meglátja hold feleségét, bebagtat egy közeli korcs-

mába, ott leissza magát s mámorosan, piros pofával bukik le az égről (utóbbi már megint közös képe a népköltészetnek). Máskor a szerelem motivumát olvassa bele, de magyar népi vonatkoztatással: lángoló ifjú a nap, kinek keblét a szerelem vivja, szeretője — aki epedve néz reája — délibáb, a puszták szép tündérleánya. Vagy pedig — ujra közvetlen czélzással a körüle folyó hadakozásra, — sebzett vitéz a nap, ki vérezve esik el s később megint: lemenőben a napnak piros az arcza s vad haraggal vet mérges tekintetet a véres piaczra, vagy pedig, mint már láttuk fentebb: száműzött király, ki országából távozván, leejti véres koronáját.

A népéletből vett személyesitések egyebütt is. A fergeteg barna paraszt villámüsztökkel. A szellő kalmár, ki a füvektől édes illatot vesz. A szél hazátlan szellem, kit be nem fogad se ég, se föld.

A mitologiai fagyos személyesitések, melyek már Vörösmartynál veszendőben voltak, itt teljesen ki vannak irtva. A természeti tünemények és tárgyak megett mindig érző, hozzánk teljesen hasonló s ami a fő, a költő környezetéből, az ő lelki vagy tárgyi világából vett személyek lappangnak s lelki állapotához mérten egyénitve, ennek tolmácsai gyanánt jelennek meg s mindig vagy erős érzést fejeznek ki, vagy pedig fantasztikus világ játékképeiül szerepelnek. Érdekes világot vet Petőfi képzeletének lényegére, ha ezeket egybevetjük Arany személyesitéseivel. Aranynál például a hajnal vérszin

övet ölt, vagy pedig piros arczú selyemszőke hajú lány, Petőfinél ifjú levente, kinek ragyogó szép csillag a kócsagtoll fején, vállán ujdonatuj piros bársonymente. Megöli az éjet, melynek vére felfreccsen a fellegek szélére. Aranynál a nap piros paplanát szép arczára vonja, máskor a megifjodott nap tavaszi sugarával fénybe öltözteti a világos eget, fehér gyolcs ruhában járnak, udvarolnak távol a fellegek. Petőfinél: olyan, mint a hervadt rózsa, lankadtan bocsátja le fejét, levelei, a halvány sugárok bús mosollyal hullnak róla szét.

Szélesebben kivive Aranynál: a nap leáldozék. Haránt fektette a fodorhabú Tiszára, mint búcsújobbot, rezgő sugarát és mintha még egy kis ideig várna, szélesen, hosszan, aranyhid gyanánt ingadozék ott lángszinű sugára, aztán vakitó ragyogással ége a falu szélső ablakán és — vége. Vagy pedig: az ég szemei, az a néhány csillag, az álommal ők is alig-alig birnak, máskor: a lantos dalára eleljött a puszták szellője egy-egy hangot elorozni tőle s diadallal vitte nyert prédáját, megbájolni kedves délibábját, vagy: a szőke regg s a barna éj kétes csatában küzdtenek, vagy részletesebben: felreped a hályog a keleti égen, szürkül az ég alja s mint sűrű pókháló délre és éjszakra halvány sugár mégyen, melyet aranyozni az éjjeli ködnek duzzadó felhői folyton erőlködnek, majd a szürke sugár győz a viadalban, halovány orczája pirosabb szint ölt fel. Előfordulnak Aranynál betegségi tünetekkel való összehasonlitások is. Az égen a

villámlástól lángsebek nyilnak, vonaglik a felhők idege, a felhő szivén tüzfájdalomként gyakran nyilallik egy-egy villám, mire a felhők kínmoraja hallik stb.

Látjuk, hogy míg Arany nyugodtabb, szemlélődőbb természeténél fogva nem visz többet a természet tüneményeibe, mint amennyit a köztudalom mer rájuk fogni s a közönséges szem is észrevehet rajtok, leggyakrabban nem is részletezi személyesítéseit, s ha igen, akkor epikus terjedelemben, szinte fárasztó aprólékossággal irja le az egyes tüneteket, addig Petőfi egész lelkét beléjük olvasztja, soha laza érintéssel nem elégszik meg, hanem gyönyörködve a képben, szeretettel, szenvedélyességgel rajzolja meg. Arany képei csak a szemnek szólnak s az értelemnek, Petőfiéi a szemnek és érzésnek.

Csakhogy míg Petőfinél a személyesités eredetibb, meglepőbb, egyénibb, addig Aranynál kézzelfoghatóbb, igazabb. Ott inkább antropopatikus, itt antropomorfikus. Ott gyakran fantasztikus, itt mindig reális, nem ritkán patologikus. Arany mindig uralkodik magán és tárgyán s ezért szemléltetőbb, Petőfi soha sem tartja féken indulatát s ezért magával ragad, még a világosság rovására is. Mert a látás annál tökéletesebb, minél kevesebb sulya van benne az érzésnek, melynek tulságos részvétele következtében a tárgy határai s mértékei elmosódnak.

A személyesitésnek ez egyénitő erejében Petőfi

észrevehetően mutatja nagy honfitársának, Lenaunak befolyását.*)

Lenau volt az, ki ujra bőven, hatalmasan s megkapó ujsággal szólaltatta meg a zsoltárok merész személyesitéseit s teljesen emberi érzéssel, fájdalommal ruházta fel a természet tüneményeit s tárgyait. Az ő idejéig rendesen azt mondták: úgy támaszkodom barátomra, mint a repkény a tölgyre. Lenau modorában így hangzik: A repkény támaszkodik a tölgyre, mint barát a barátra.

E modort sajátitotta el Petőfi is, csakhogy alkalmazásának művésziségében s változatainak szingazdagságában a tanitvány csakhamar túlszárnyalta a mestert. Állitsuk egymás mellé Petőfinek s Lenaunak egy pár rokon tüneményről szóló személyesitését s az ellentét, illetőleg kiegészités kedvéért vegyük Heine- és Tompáét is figyelembe.

Lenaunál: Mint mikor a paripák végig iramodnak a pusztán, s átzúgva a nyulánk fűszálakon, lehajlitják őket viharzihálásukkal s eltiporják kemény patkóikkal, úgy rohannak pusztitva az égi lovak a zöld tengerrónán keresztül, szélvészt nyeritenek s leseprik a szikár árboczokat. — Csak ritkán repül át a völgyön egy villám vad futásban.

Tarka dalain a pacsirta boldogan mászik a légbe. Ujjongva jelenik meg a regg, felemelve arany kelyhét, a napot s részegitve önti hegyre-völgyre sugáros gyönyörét.

*) Lában Nándor. A prosopopeia L.-nál és befolyása Petőfire.

Az elfakult levelek aggkórtól csendesen földre hullanak. Mosolyogva hal el a bájos tavasz, csendesen kiontva szive vérét, a rózsáit.

Heinénél: A szél felveszi fehér viznadrágját s korbácsolja az üvöltő hullámokat.

A fenyőfa zöld ujjaival kopog az alacsony ablakon. — A tenger felett hason fekszik az alaktalan északi szél s titkosan tompa hangon, mint vén házsártos, kinek jókedve kerekedik, belecsacsog a vizbe . . . hogy a fehér tengeri gyermekek magasra ugrálnak s pajkosan ujjonganak.

A szép sziget virágzik és ragyog pirosra csókolva a vakmerő tavasztól, smaragdokkal díszitett mellfüzőjével, tarkán felczifrázva, mint valami menyasszony.

Tompánál: Az ősz egének csak boruja van, nincs mennydörgő haragja, mely a szétvágott fellegekben villámostorát csattogtatja.

A szél láthatatlan szilaj mén, a térség abroncsán vágtatva mén s felporzik utána hosszú vonalban a halvány, meleg homok, melyet futtában légbe rugdos lába.

Alusznak a füvek, virágok, közöttök halkan énekelve, csak az éji őr szalad sietve, az éber éji őr: a kis patak.

Oh fák, szóljatok! ti vén apostolok, kiterjesztett karokkal, barna zöld palástban.

S nézzünk még egy pár hasonló tárgyat Petőfinél: Nyugodt a táj mint az arcz, mely küzdött a halállal s már kiszenvede.

Az égi bolt egy roppant billikom, melyet a lemenő nap csordultig tölt piros sugarakkal bor gyanánt s az ég ezt az óriás billikomot egy huzamba kiissza.

Oh ég, te vén kiszolgált katona, érdempénz melleden a nap s ruhád, rongyos ruhád a felhő.

Beszél a fákkal a bús őszi szél, halkan beszélget, nem hallhatni meg, vajjon mit mond nekik, beszédire a fák merengve rázzák fejüket.

Ott feküdt a Tátra egész pompájában, mint valami szép alvó leány, ki álmában lehányta takaróját, aztán elriadt s mintegy elszégyenülve ködpaplanába burkolta magát.

A viz közepén nyul végig, mint magyar nadrágon a zsinór, a töltés.

A tél multával fehér hósubáját a föld levetette s virággal zsinórozott, sötétzöld dolmányát ölté fel helyette.

A hold inkább járna ott lenn koldus-bocskorába, mint fenn ezüstsarkantyus csizmába.

De elég is lesz a példák halmozásából. Megjegyezzük azonban, hogy míg Petőfinél és Lenaunál lépten-nyomon akadunk ilyenekre, addig Heinenél már ritkábban s Tompánál csak keresve találjuk. A mód, mellyel személyesitenek s melyet tulajdonképpen az északi romantikusoktól lestek el, mind a háromnál ugyanaz. Egyenlő nálok a képesség, hogy a természetbe csak egyes egyező jegyek alapján emberi tulajdonságokat, cselekvéseket s indulatokat tudnak belevinni, úgy, hogy azok hússá s vérré

lesznek előttünk. De mihelyt vizsgáljuk, mennyire igazak képeik, mennyire ébresztik bennünk a gondolatot, hogy hasonló helyzetben mi is így képzelhettük volna, mihelyt azt nézzük, mekkora a változatosságuk, ki ad többet és jobbat a maga lelkéből, — akkor eltérő lesz itéletünk. Lenaut a ború felé hajló lelke a villámok, viharok, a természet komorabb jelenetének kitünő személyesitőjévé teszi, de gyakran túlzott, bizarr s erőszakolt. Az ő személyesitései egy hangulat szinét viselik magukon. Passziv, majdnem női kedélyét a természet meghajlitja s feltétlen imádójává teszi. Heine jobban lep meg, mint Lenau, nem is egy hangulatból fakadnak személyesitései, sőt a legmagasabb szárnyalástól a legérzékenyebb ellágyulásig terjedő szinskálát tükröztetik, de gyakran nem a szükségszerüség hatását teszik. Inkább genialis képzeleti játéknak látszanak, mellyel mint jongleur a golyójával káprázatat, csodálatba ejt, de mégis hidegen hagy. Tompa legjobban simul Lenau mellé. Mesterfogását ő is átveszi, de nem alakitja önállóan. Kivált a természeti tengélet, a lápban rejlő költészet iránt vonzódik, de hasonlatai bőségére, a kifejezés erejére s eredetiségére nézve messze marad megette. Petőfi legtöbb uj vonást ad személyesitéseibe. Érezzük, hogy a kép és érzés egyszerre támadt lelkében. Még az esetleg kölcsönvett hasonlatokat is javitgatja, tisztázza; amennyiben vagy egyszerüsiti vagy plasztikaibb kifejezést ad nekik. Amellett a legkülönfélébb hangulatokat olvasztja

beléjök. Majd jókedvüek, majd szomoruak, majd szeszélyesek, majd dühöngők, keserüek, majd enyelgők, majd olvadók. Ő mint igazi férfi lép a természettel szembe s uralkodik rajta produktiv lángelméjével. Legérdekesebbek az ő teljesen magyaros vonatkozású személyesitései, melyekbe etnografikus hűséggel — s épp ezért a humor mezébe öltöztetve — népviseletet s népszokásokat visz, csak oly helyen, ahol a jókedvű vagy gunyos hangulat művészi lelkét e burleszk játékra feljogositja.

Leggyengébb köztük e tekintetben Tompa. Sem a képzelet eredetiségére, sem változatosságára nem vetekedhetik velök. De méltatlan társuk ő sem volt. Kevesebb erővel ugyan, de helyes érzékkel adja elénk a külső jelenségeket, érezvén, hogy azok puszta látása már nem elégit ki bennünket, kell hogy bennük is egy önállóan működő lélek munkáját vehessük észre. Arany felülmulja e részben, bár csak ritkán tulajdonit a természetnek cselekvést, még ritkábban érzést s szándékos epikai nyugalmával közelebb áll a régi nagy elbeszélőkhöz, mint az ujkori nagy lirikusokhoz.

Az érzésnek beleolvasztása a természeti tárgyakba tehát mint e költőknél s kortársaik legtöbbjénél láthatjuk, közönséges dolog. Az is észrevehető, hogy ezek a személyesitések teljesen különböznek a régiektől. A régiek, ha ugyan a természeti tünemények istenek, félistenek, nimfák stb. alakjában le nem voltak kötve, csak a külső vonásoknál állapodtak meg, s legfelebb a fogalmak s eszmék

emberi megalakitásában jártak el szabadabban, — míg ezek is merev sablonokká nem váltak. Shakespeare-nél azonban már teljesen egyéni személyesitések találhatók: a levegő féktelen kéjencz, vagy: az idő a vén harangozó, vagy amidőn Brutus tőre átdöfi Caesart, kibuggyan a vére, mintha az ajtókon rohanna ki megnézni, vajjon valóban Brutus döfött-e, stb. Már Wolfram v. Eschenbachnál is erősebben mutatkoznak: a nap átütötte karmát a felhőkön keresztül s hatalommal felkél, stb.

De a személyesités mai korlátlan volta tulajdonképpen csak a mult század végével, az „én“ felszabadulásával kezdődött. Az egyén képzeletével beszárnyalja az egész világegyetemet s önkéntelenül mindenhol azokat a viszonyokat látja, melyek közt él, melyek őt foglalkoztatják. Nem törődik ő avval, hogy hideg elmével az ő csapongásait s érzésvilágának ily rátukmálását nem értjük, — ő nem is a józanság számára ir s érez, ő szenvedélyt, vihart, fájdalmat, örömet akar látni mindenhol s nem tudván máskép megközeliteni a természetet, lerántja, illetőleg felemeli magához avval, hogy a maga állapotaiba kényszeriti.

Már a rövidebb személyesitések is azért vannak reánk költői hatással, mert — amiben egyátalán a hasonlitás lényege áll — az élettelen tárgy élővé, az elvont érzékivé, a nyugvó mozgóvá, az általános egyedivé válik bennük. A modern költő azonban tovább megy s nemcsak a tájnak egy részét, a természetnek egy tüneményét, hanem annak egész

egymásmellettjét és egymásutánját akarattal, önállósággal biró lénnyé változtathatja. Örök mintát nyujtott erre Shelley „Felhő"-je. Míg előtte a felhőt csak egyes vonásaiban személyesitették meg, könyeket, haragot, jótékonyságot tulajdonitván neki, az ő képzeletében erős individiummá fejlődik, melynek minden látható s hallható jegye belső szellemi jeggyé emelkedik: Felfrissiti a szomjazó virágokat, könnyű árnyékkal takarja be a délben álmodó faleveleket, aztán jéggel veri a ligetet, hogy zöldje elfonnyadjon s mennydörgő hahotával siet el. Havat dob az Alpesek tetejére, hogy a fenyők remegnek ijedtökben. Lábaihoz terül a mennydörgés, mint valami eb s leugat a völgybe Várának magas tornyán ül a vihar mint őr, kezében a villámfegyverrel. Ez irányitja az ő futását föld és tenger felett. Az ébredő, mosolygó napot boldogan üdvözli s midőn ez biboros sátrát leejti az égről, elpihen ő, mint a galamb fészkében. S mikor a hold, e gömbölyű lányka, tüzes ruhájában az éjféltől kiteritett fehér szőnyegen csillogva végigsuhan s utána uszik a csillagok hada: ekkor örömujjongva látja, mint forognak, rajzanak körülötte, mint aranyos méhek csapata. Majd átöleli a holdat gyöngyös karikával s a napot égő paizzsal, majd lelóg a földre tetőként, melynek oszlopai a hegyek; majd átvonul diadalivén: a szivárványon, tüzzel, viharral és hóval terhesen s az alatta fekvő tájak borus mosollyal nézik. Ilyen ő, a föld s tenger szülöttje s az éther neveltje. Halhatatlannak érzi magát, mert ha az

égi teritőt minden folttól megtisztitotta, az eső s napsugarak ujra felépitik a levegő ég kupoláját; ő mint kisértet a kriptából, mint gyermek az anyaölből, ujra felkél s szétrontja a lég palotáját.

Csak főbb vonásaiban is olvasva e költeményt, látszik, hogy a költő mennyire bele tudja magát élni egy természeti tünemény összes proteusi változataiba s mozzanataiba s mennyire tudja azokat egy önálló lélek szimbolumaikép feltüntetni. A természettünemények ilyenkor — mint Lotze mondja — tulajdonképen csak egy személy taglejtéseinek látszanak, melynek beszédét a látóhatár, a távolság elnyeli.

Ugyancsak ilynemű eljárás, midőn a költő a hozzánk közelebb álló növényi s állati életbe olt emberi életet. Tudvalevő, hogy ily módon keletkezett az állatmese, állatéposz és virágrege, csak avval a különbséggel, hogy mivel az állatokban erősebb jellemvonások mutatkoznak, a költő nem mozoghat oly szabadsággal azoknak az emberi lelkivilággal való összefüzésében, kevésbbé megkötötten a növényekkel szemben, melyek nagyrészét azonban szintén bizonyos nehezen megdönthető s inkább csak kiszinezhető jellemtulajdonsággal ellátottnak hiszi a népképzelet. Ilyen személyesitések például, midőn Burns előadja humorosan az árpaszem szerencsétlen élettörténetét vagy midőn nehéz szivvel elvágja ekéjével a százszorszépet, vagy midőn elrontja a mezei egér házikóját s máskor egész panaszszózatot hallat haldokló anya-

birkájával. Ilyen Rückert „Haldokló virág"-a, melyben a költő párbeszédet folytat a virággal, melyet a május csókja feléleszt s rövid élet után fehér sír takar, de amely mégis fájdalom nélkül mulik ki, mert ő is, bár csekély mértékben, dísze volt a világnak. Talán Moore volt ennek első példaadója: „Utolsó rózsájá"-ban, mely magára maradt társai közül, de bizonnyal nemsokára követi őket, mert „egyedül élni ki szeretne a sivatag világban"? Az ujonnan felébredt természetszeretet ez önálló személyesitéseit, melyekhez hasonlót a költő tehetsége s hangulata szerint változót, az ujkor lirájában tömérdeket találunk, Petőfi is kedves költői formájául használta fel.

Igy „A szél" mint tudatos lény jelenik meg előttünk. Szellő alakjában elájul a kéjtől a neki megnyiló bimbók keblén, vad fuvalomra változva reszket tőle a bokor, mert tudja, hogy lemetéli lombjait, elhervasztja a könnyenhivő virágokat s gúnyosan, hidegen kaczag rajtok, majd ujra lágy szellő, mely tenyerére veszi a fáradt méhet s elősegiti lankadt repülését s holnap ujra zúgó, bőgő vihar, mely bejárja szilaj paripáján a tengert s haragosan kitépi a hajók szárnyait, a lobogó vitorlákat.

A „Felhők" szép halkan szenderegnek az alkony és hajnal keblén, mint ártatlan gyermekek, majd mint haragos vad férfiak jönnek, hogy a viharral, e zsarnokkal életre-halálra vijanak, máskor halvány arcczal fogják körül a beteg ifjut, a holdvilágot,

lánytestvérek gyanánt és hasonlítanak is a költőhöz, mert nekik is vannak könyeik és villámaik.

A „Völgy és a hegy“ párbeszédében mindkettőnek kölcsönös elégedetlenségét tárja ki. Az, mint a hegy, a csillagok szomszédságából szeretne a nagyvilágra letekinteni, szeretné, ha a felhő őt is körülvenné hódolattal tömjénfüst gyanánt, szeretné, ha neki is sugárkoronát tenne homlokára a fölkelő nap, a lemenő pedig végsugarainak biborát. A hegy ellenben vágyódik a völgy kellemei, a pillangó, harmat után, mert őt fenn csak fergeteg éri s csak hideg pusztaság környékezi.

Már ezekből is kiérezzük az ő lelki világát: A szél változó, de mindig érző voltában önmagát példázza, a felhők is, mint ő, a viharzsarnokkal szállnak élet-halálharczra s valamint haragra lobbanni tudnak úgy el is tudnak érzékenyülni. Az utóbbi költeményből pedig az az általános életigazság sugárzik ki uj alakban, hogy nem a magas rang, hanem a szelid, egyszerű örömök adják meg a boldogságot.

E nemben legszebb, mert legkerekebb költeménye: A Tisza.

Érző, akarattal biró lény nála a folyó. Nyugodt állapotában oly szelid, oly sima, még azt sem akarja, hogy a nap sugarai megbotoljanak habjai fodrában. Tánczolnak is rajta mint megannyi tündérek, szinte hallik lépteik csengése, mint parányi sarkantyúk pengése. Mily közvetlenül nyilatkozik a természet emberének finom halló tehetsége!

A népies hangulatból most kissé kizökkent a fövenyszőnyeg, mely a mezőnek tart, amint hogy általában a természet tárgyainak összehasonlitása műtárgyakkal — költőiség szempontjából — azok rovására megy.

A költő folytatólag leirja már ismert módján a környéket s az időpont hangulatát, melyben a folyót nézi: Túl a réten néma méltóságban áll az erdő. Bensejében homály van, de feje mintha égne az alkony üszkétől. Másfelől mogyoró- s rekettyebokrokon át egy kis falucska tornyát látja. Legmesszebbről a mármarosi bérczek néznek rá merengve. Az ünnepélyes csendet csak egy-egy madár füttye zavarja, s nagy távolban a malom zúgása.

Valóságos tájkép, de a költő eszközeivel rajzolva. Minden egyes tárgy él, mozog. A két főszemélyhez, a költőhöz s a Tiszához sorakoznak kisérő mellékszemélyek gyanánt a többi személyesitett tünemények és tárgyak. Szinte ott vagyunk a Tisza mentén s talán rábukkannánk a helyre is, mely a költő előtt lebegett.

Egy kis zsanerkép még elevenebbé teszi a rajzot: Egy pórmenyecske jön korsóval kezében. Merités közben reánéz, aztán sietve megy el. Csupa báj! Csupa kedélyesség! Csupa derű! Nem csoda, hogy a költő szinte elszédül a természet szépségétől s csodáló fölkiáltással szólitja meg.

Csakhogy a folyó nem mindig ilyen jámbor, amilyennek e pillanatban látja. Megjő az idő, mikor

tengerré dagadva az eléje tartott gátat áttöri s zúg és bőg, mintha el akarná nyelni a világot. Petőfi egy birálója a költemény végét kifogásolja. Nagyitásnak mondja, melylyel a rajz fensége is odavész. Pedig éppen ez ellentét teszi csattanóssá s a leirás befejezésével ahogyan ő kivánja, éppen nem volna a költemény is befejezve.

Érezzük, hogy a költő első sorban maga-magával akarja párhuzamba hozni a folyót. Ő is lágyszivű alapjában. A legmelegebb s legszelidebb fiui, hitvesi és baráti szeretet tölti el, de ha szabadságát láncczal akarják korlátozni, a legrettentőbb átkokra fakad elnyomói ellen. A végső fokozás határozottan előnyére válik a szimbolikus költeménynek, mert nélküle nem válnék teljessé és igazzá a Tiszáról alkotott jellemkép. Az a kifogás pedig, hogy a vágtatás szilaj paripát juttat eszünkbe s hogy az egyik kép elrontja a másikat, csak akkor állhatna meg, ha nyugodt előadásról volna szó. Szenvedélyes állapotában a költő éppen a képek egymásra halmozásával kelti bennünk is az érzésnek azt az erejét, mely megelégszik egy hasonlósági jeggyel s nem veti latra, vajjon azok szépen kiegészitik-e egymást.

Érdekes egybevetni e költeményt Lenaunak hasonló tárgyú költeményével, a „Niagará"-val, mely Petőfi „Tiszá"-jára hatással lehetett. A Niagara is az őserdő szélén tisztán s vidáman, mint az ifjú, édes álmot mormolva vonul tovább. Visszaragyogja az erdő pompáját és a csillagokat. Ott, ahol pályája közelebb viszi a zuhataghoz bukásá-

nak vad sejtelme fogja el a folyót. Dühöngve rohan tovább s elrombolja azoknak szép képét, kiket előbb oly barátságosan vitt ölében. A közellépő vándor nem hallja a Niagara mély bukását, mert a körülötte zajgó hullámzás túlharsogja, de a prófétalélek távolban már hallotta zugni a jövendőt.

A költeménynek nemcsak menete, az ellentétek kiemelése, de tendenciája is hasonló. Mindkettőben legalább könnyen sejthetőleg a költő a közeledő forradalomra céloz.

Még a „Sturmesmythe“ cz. költeménye is ugyanilyen szerkezetű: a tó csendesen, mintegy halotti álomban fekszik, de végre fölzavarva fölugrik s vadul ölelkezik leányaival, a felhőkkel.

Mindazáltal Petőfi költeménye kimagaslik éppen egyszerüsége, közvetlensége s a csoportositásnak művésziségével, mely finom tapintattal köti össze a leirást a zsanerképpel, az elbeszélést a lirai emóczióval.

Ugyancsak szabadságszeretetét adja elénk a „Rab oroszlán“, melyben az értelmességénél fogva hozzánk amugy is közelebb álló s gyakran megénekelt állatok királyát valóságos szabadságra törő, szenvedélyes emberi lény gyanánt tünteti fel. Végtelen birodalom helyett adtak neki vasrostélyos ketreczet s őre vesszejével főbe meri vágni, min a bámuló otromba tömeg nagyot röhög. De a költő annak mintegy vigaszul s mélyebb vonatkozással, a magyar nép becsmérlőinek fenyegetésül, odakiáltja: Hogy mersz pisszenni, léha söpredék?

Ha szét találja törni tömlöczét, úgy összetéphet, úgy széjjeltagolhat, hogy lelked sem marad meg a pokolnak.

Látnivaló, hogy Petőfi a lirának ez uj, a természetszeretet ébresztette formáját mily önállósággal müveli. Valóban belemélyed a természet lényeibe, s azokat ugyanavval a szubjektivizmusszal áthatottaknak látja, mely őt elfoglalja. S ehhez joga van! Ő reá s ránk nézve is ezáltal válnak értékesekké. Igy ébred bennünk a tudat, hogy ő is, mi is a természetnek részei vagyunk, s hogy az, bármily érthetetlenül hever előttünk, tulajdonképpen sokkal több egy érzéketlen, rideg sejttömegnél. Nagyon különböznek ezek az allegorizáló természetszemélyesitésektől, melyek kényszeredett mezébe szivesen burkolózott a félénk költői lélek, de úgy, hogy oly érzéseket s gondolatokat tukmált a természetre, melyek annak igazi vonásait vagy elmosták, vagy eltorzitották, vagy mivoltukból teljesen kivetkőztették, nemcsak azért, mert a megfigyeléseik sokkal mélyebbek, igazabbak s a költő hangulatának szinével vannak bevonva, hanem mert minden irányeszme nélkül is élvezhetők, azt *jelentik* is, amik s a természetnek egy erős képét varázsolják elénk, míg azok mint a megfejtett talányok minden közvetlen érdeküket elvesztik.

VI. FEJEZET.

PETŐFI ALANYISÁGA A TERMÉSZET-FESTÉSBEN.

Az eddigi költeményekben a táj feltüntetése volt a költő főczélja. A hatás vázolása, melyet a vidék maga tett a költőre. Az érzések és gondolatok, melyek benne akkor uralkodnak s kelnek, mikor a külvilágot nézi, csak másodsorban jöttek figyelembe, míg a személyesitésekben bár egyénisége által szinezett, inkább általános emberi vonások jutottak kifejezésre.

A mai lirai költészetnek egyik legfontosabb nyilatkozási s egyszersmind a természetfestés legmagasabb, mert legköltőibb módja azonban az, mely első sorban a költő egyéni hangulatából indul ki s azt sugároztatja a természetre s annak minden részét csak a maga szempontjából tekinti.

Mert az erdő bármily sokáig zöldel, a patak bármily hangosan cseveg, egyhanguvá lesz előttünk, ha nem adjuk bele a saját gondolatunkat. Lelkünk a valódi élet után sóvárog mindig és mindenütt.

A tulajdonképi természetfestő költeményekben sem tagadhatja meg a költő egyéniségét s nem érheti be azokkal a műfogásokkal, melyek mozgást, cselekvést visznek a természet képeibe, ott is — mint láttuk — a költő saját hangulatát tükrözteti, de mégis úgy, hogy az, minden egészséges s benyomásoktól meg nem kötött lélekben ugyanazt a hatást idézhetné elő. Itt azonban az egyéniség teljesen kibontja szárnyait s csak azt látja, mi pillanatnyi lelkiállapotának megfelel. Igy a természet pusztán szimboluma lesz az ő lelkének, míg ott a táj sajátos hangulatának kifejezése a czél. Ezáltal a legkülönfélébb, a szemre nézve ellenkező tárgyak s jelenetek, sőt a térben is ellentétes természeti tünemények együvé kerülhetnek a költő egyéniségéhez való viszonyukban. S ez legkevésbé sem mesterséges eljárás. Az erős érzés minden külső jelenséget önmagával hoz kapcsolatba. A boldog ember azt hiszi, hogy ami szépet s kellemeset lát, csak azért van, hogy fokozza boldogságát s viszont a kétségbeesett azt gondolja, ami rút eléje akad, csak azért van, hogy őt bosszantsa. Épigy ellenkezőleg: a boldog ember jókedve megaranyozza a sötétet is, a szerencsétlen a ragyogót is feketének látja, vagy haragszik, mért ragyog, mikor ő szomorkodik. Vagy példában: Fejem fölött az a fény a nap? vagy sírbolti lámpa? Igen, sírbolti lámpa, melynek bágyadtan pislogó sugara sötétségét a síri éjnek halvány pirossárgára festi.

Nem úgy jelenik meg itt érzés és gondolat, mint Petőfi legtöbb előzőjénél és a természetfestő költészet német fattyuhajtásaiban. Nem párhuzamban egymás mellett adódik itt a természeti kép s az érzés, amint a csupán okos belátás szellemi munkája hozza létre. Egyik a másikból folyik, egymást átölelik, ahogy Lenau egyik birálatában magyarázza: „A valódi természetköltészetnek a természetet s az emberi életet benső konfliktusba kell hoznia s ebből egy harmadik organikus elevenséget kell leszármaztatnia, mely szimbolumát kell hogy jelentse annak a magasabb szellemi egységnek, mely magába foglalja a természetet s az embert.“ S folytatólagosan annak megfejtéséül, mért éppen a mi időnkben kezdődött a természetfestésnek ez a szubjektiv módja: „Ugy látszik, hogy a természetköltés ezen alakulása sajátságos módon összefügg a legujabb költészetet jellemző ironiával. Mintha csak az élet ironikus (a romantikusok értelmében véve a szót) fölfogása s annak fájdalmas ki nem elégitő volta közelebb hajtaná az embert a természethez, hogy vele való benső érintkezésében megkeresse az ideális megnyugvást, melyet az ironia egyoldalú disszonancziájában nem lelhet meg.“

Méltán kárhoztatja egy levelében azon költők eljárását, kik csak azért mennek ki a természetbe, hogy meglessék, hol nyujt költői érinkezési pontot, vagy mint Kleist Ewald naivul bevallotta: képvadászatra. „A természet az emlékezetből, melynek azonban a költői működés perczében termékeny

látássá kell válnia, csak bizonyos eszközöket szolgáltat egy költői eszme kifejezésére."

A költő annyira egynek érzi magát a természettel, hogy rokonérzést tulajdonit neki, mint egy jóbarátnak, testvérnek, ki bajában-örömében részt vesz s az ő hangulatához simul s alakul. Mert a hangulat az a szemüveg, melyen át tekintünk s melyen szinét, élességét a mi lelkünk szine, ereje adja meg.

Igy a legerősebb hangulat, az őrültség, mindent a maga rögeszméjének szempontjából lát. Lear a villámot, mennydörgést, vihart leányának hálátlanságára vonatkoztatja. Minél erősebb a hangulat, annál jobban elnémitja a magyarázó, tépelődő s czáfoló értelmet, mely az érzéki benyomásokat tisztán adja ugyan vissza, mint általánosan igazat, de nem az egyénileg igazat, mely lehet, hogy az általános igazzal ellenkezik, de költői szempontból az egyedüli értékes. Teljesen megértjük a hangulat e hatását a külvilágra, ha Goethének kis versét megfigyeljük:

Über allen Gipfeln ist Ruh,
In allen Wipfeln spürest du
Kaum einen Hauch.
Die Vöglein schweigen im Walde,
Warte nur balde ruhest du auch.

Itt ő csak azért látja az erdei táj nyugalmas, halálra emlékeztető vonásait, mert rajta is a halál sejtelme vett erőt s viszont a halál sejtelme azért foghatta el, mert körülötte minden mély nyugalomba

ringatja. A bel- és külvilág teljesen egymásba olvad. Ilyenkor mintegy a táj megy a költő keblén keresztül s nem a költő ballag át a vidéken. Ugyane módon, de harsány hangon, mely megindítója lett az utána következő lirikusokénak, látjuk Goethe egy másik költeményében a hangulat hatását. „Die Harzreise im Winter" cz. költeményében a szivét eltöltő szerelem sivatag hegyi utakat fáklyával világit be neki, a félelmetes bércz hótakarta csucsát oltárnak nézeti vele, melyen köszönetet mond ajka.

E nemben korszakot alkotó volt még Heinenek ismert költeménye a magányosan álló fenyőről, mely pálmáról álmodik. A költő szerencsétlenül eped kedvese után s midőn látja az északi hidegben dermedő fát, beléje viszi a maga érzését és tehetetlen vágyódását.

Legélesebben mutatja Petőfi „Puszta föld, a hol most járok" cz. költeményében. Mihelyt eszébe jutott szeretett leánykája, mintha fülemile-hangot hallana, mintha virágok közt ballagna s csupa merő csillag volna az ég, pedig előbb még bokrot se látott, felhős volt az ég s a csillagoknak hire se volt.

Ez a természet és az ember közt fennálló, mondhatnók baráti, sőt szerelmi viszony legtermészetszerübben, mintegy magától értetődően nyilvánul a népköltészetben, mely a maga naivitásában legközelebb áll a gyermeki ősállapothoz. Az összes népek költészete magán hordja ezt a vonást, de bennünket itt csak a mi népköltészetünk érdekel, mert a külföldi, már a népköltészetből kiindult

lirikusok hatásán kivül ez volt legnagyobb hatással Petőfi dalaira. „Mi a magyar népdalok mélységét illeti“, mondja Erdélyi, „ez leginkább abban áll, hogy a felindult kebel mintegy magán tul kiárad a természetbe s ennek jelenségeit magába játssza, mint mikor elkap valamit az örvény s tulajdon anyagként dolgozza fel.“ Pl.:

A merre én járok, még a fák is sirnak,
Gyenge ágaikról a levelek hullnak

Vagy:

Azt gondolom eső esik, pedig a szemem könyezik.

Vagy:

Az ég alatt, a föld szinén, nincsen olyan árva mint én,
Sirat engem a madár is, lehajlik értem az ág is.

S más helyütt:

Nekem e legtisztább estve fekete szinre van festve,
A nap is gyászt vesz magára, nem süt rám piros sugára.
Komor felettem az ég is, elhagyott a reménység is.

Látjuk, hogy ezáltal „a kedélyben mint góczban összejönnek a sugarak s belőle megsüritve lövellnek szét“. A naiv költő meghatottságából s a természet iránti részvétéből jogot formál arra, hogy az is meghatott legyen általa és részvétet érezzen az ő vágyai, bajai iránt. Igy a nép fia megszólitja a csillagot, mely egyenesen csak az ő kedvéért tündököl oly szépen, ragyogjon kedvese házán,

nehogy setétbe ballagjon sokáig, vagy pedig a szellőt, fujja el az utnak porát, nehogy megtalálják sárga csikója nyomát.

A népköltészet egy másik módon is szerepelteti a természetet. Minden szorosabb egybefüzés nélkül egymás mellé állit egy cselekvést, tárgyat vagy lényt a természet világából s egy motivumot az emberek köréből:

Meg kell a buzának érni, mert a nap erősen éri,
Meg kell fejemnek őszülni, mert szüntelen a bú öli stb, stb.

Ily módon a nép önkénytelenül panteista s mint az indus vallás, az egész világot egy részekre bontott, de vérbelileg összetartozó istennek tartja. *Πάντα γάρ φύσει ἔχει τι θεῖον!*

Ilyen azonban minden nagy lirikus. Ilyen volt Goethe, ez volt Byron, ez Lenau és nálunk Petőfi.

Midőn a műköltő saját világfelfogásától ösztönöztetve átveszi a népköltészetnek ezt a természetfelfogását, nem elégedhetik meg a nyujtott eszközökkel, hanem művészibben, változatosabban s határozottabban alkalmazza őket, szóval öntudatosabban jár el, anélkül, hogy a czélzatos tudatosság bélyegét sütné reájok.

Petőfi is midőn a népköltészet s a külföldi példák nyomán a természet ilyetén szerepeltetését költészetünkben megkezdte, mind nagyobb művészetet fejtett ki. Aszerint, amint a természeti kép egy egyszerű érzéskapcsolatban vagy hullámzó érzéslánczolatban, akár valamely kis történet keretébe

forrasztva, akár elmélkedéssel egybefüzve, akár erősen lüktető szenvedély vagy pátosz kiséretében jelenik meg, dallá, elegiává, zsanerrá, tanköltemménynyé vagy ódává alakul. De mindenkép elveszti a régi leirás szándékosságának vonását, mely az előbb tárgyalt költeményekben bár modern művészi alakban megtestesitve, még mindig kisért. Ott a czél inkább a festés s eszköze az érzés. Itt megforditva. Lássuk ezeket részletesen.

„A Dunán" cz. költeményében például a költő látja a folyamot, amint a hajó kettérepeszti keblét s mély sebet vág rajta, oly mélyet, amit a szenvedély sem vág a sziven s mégis ha elmegy fergeteg s hajó, a hullámok ujra összeforrnak, mig az embersziv ha egyszer bánatában megreped, nincs balzsam, mely sebét hegesztené. Két érző lény van egymással szembeállitva, az egyik szerencsésebb, mint a másik, de mind a kettő egy és ugyanavval a fogékonysággal van ellátva, mind a kettő ugyanazon anyának, a természetnek, de külömböző szenvedési képességgel felruházott gyermeke. Senki sem gondolna itt arra, hogy a költő egy külső jelenetet akar leirni, mégis az a mozzanat, midőn a hajó felvágja a hullámot s tajtékzó sodrot hagy maga után, élesen véződik szemünkbe s egyszersmind érzésünk is foglalkoztatva van, mert átérezzük a költő bánatát, mely nem tud begyógyulni s megsajdit bennünk is talán egy be nem forradt sebet.

A viz és az emberi sziv közti hasonlóságból Heine is egyik legszebb dalát meriti: Hivogatván,

hizelegvén csal magához a viz fénye. Ismerem: a felszinen fény, de halált rejt el a mélye. Fenn gyönyör, a szivben ármány, lánykám képe vagy folyó. Igy mosolyg, hizelg leánykám s ilyen csalfa áruló (Szász K.)

Ugyancsak Moore is: Mint a tó sima tükrén fényes sugár rezeg, mig lenn hidegsetéten omolnak a vizek, az arczon is gyakorta vidám mosoly derül, bár benn a sziv vonaglik hallgatva merevül. (Sz. K.) És igy tovább majd az összes nagy lirikusoktól idézhetnénk példákat. De Petőfi ötlete és hangulata eredeti s dalának éle egész szentencziaszerüleg lep meg.

Máskor ellentétet vesz észre köztök. Igy a „Két vándor"-ban, hol patak és ifjú áll szemben egymással. Kezdetben amaz vidám, mert hazája földjén omlanak habjai, emez boldogtalan, mert idegen földön bolyong, tovább haladván az hallgat el, mert elvesztette hazáját s ez dalra kel, mert ismét hazájára lelt. A hazaszeretet is minden lényt a világon egyenlően tölt el. Ez az érzés kellemesen kap meg bennünket s amellett előttünk áll a patakkal együtt vándorló ifjú képe.

A költő rossz néven veszi a természetnek, ha nem vesz részt keservében s szemrehányást tesz neki, ha az ő lelki állapotának meg nem felelő ruhában jelenik meg. A „Természet még te is gunyolódol" cz. dalban bántja őt, hogy kinn tavasz van, mikor ő kedvesét siratja, mintha csak azért nem volna hó a Gellérthegyen s jég a Dunán,

hogy szemében mentül sértőbb ellentét legyen. Valóságos rosszakaratot tételez fel a természetről. De eszébe jut, hogy a természet kedves jó barátja, csak nem akarhatja őt bosszantani s mihelyt ez álláspontra helyezkedett, már részvétnek magyarázza a természet tavaszát, mely csak azért virul, nehogy kedvese kinn a sirban megfázzék. A költő is, mint a festő a szépség ideáljai szerint, melyek lelkében laknak, különféleképpen csoportositja a szineket s a legtarkább, de egyéniségét mindig visszatükröztető szinvegyületeket hozza létre.

Egy másik költeményében ujra ez érzés mutatkozik. Valamint az ember boldogságában fűnekfának elbeszéli örömét s zavarja, ha valaki nem örül vele, ugy bánatában is hasonlót követel a külvilágtól, annál nyomatékosabban, minél erősebb az egyénisége. Ezért esik rosszul neki, hogy az öreg föld jókedvüen csókolózik fiatal sugarával a napnak, mintha nem is látná édes Etelkéje sirhalmát. Az egyéni érzés ereje itt összehoz két olyan dolgot, mely egymással tulajdonképen semmi kapcsolatban nincs, s megható ellentétbe állit egy boldogan enyelgő párt: a vén földet s a fiatal napot s egy boldogtalant: a költőt és megholt kedvesét.

Ugyanily panaszra fakad Burns:

> Virágos part, te zöld berek,
> Hogy tudtok ugy virulni, hajh?
> Hogy tudsz dalolni vig madár,
> Mig engem űz a gond, a baj?

s máskor kéri a csermelyt, omoljon lágyan a zöld

gyepen, s a galambok hallgassanak, nehogy a virágos peremen nyugvó kedvesének nyugalmát zavarják. Lenau is zokon veszi a természetnek, hogy a virágok mért illatoznak, a madarak mért tolakodnak kikapó jókedvvel feléje, mért emlékezteti a tavasz minden vigsága arra, hogy csak ő van belőle kizárva.

Egy másik költeményében már enyhébb Petőfi iránt a természet. A hó Etelka sirja körül felolvad, nem a napfénytől, hanem szeme szakadó könyeitől. Vagy pedig midőn azt mondja furulyájáról, hogy azért szól olyan szomoruan, mert a kedvese sirhalmán álló fáról szakitotta le. Hasonlóan Heinenél, mikor kedvesét temette, a fülemilék zokogtak, a csillagok mint gyászgyertyák lobogtak, a fenyvesek gyászba burkoltan halottimákat morogtak. Zokogás, jaj hangzott mindenfelé s még a távoli harang is búsan kongott.

„Én és a nap" cz. költeményében ez a rokonsági viszony még világosabban nyilvánul. Ő és a nap két hűséges szerető. Nem is tudja, ő melegül-e attól, vagy az tőle?! Máskor odafordul a naphoz, hogy szánalomból süssön melegebben, hiszen — teszi hozzá humorosan — valamikor kollegája volt s ő is lantot pengetett.

A lélek halhatatlanságának az indus „avatar" felfogásból eredő olyatén magyarázata, hogy az ember porából a természetnek egyéb lényei, virágok, állatok származnak, mely az összes népköltészetben kifejezésre talál, Petőfinek is egyik motivuma.

Mint a „Kádár Kata“ szeretője sirhalmából kinövekedett összeölelkező két virágszál, úgy a két sirhalmon összehajlott bokrok nála is az alattuk pihenő két szerelmes szellemei.

Máskor azt mondja az éji förgetegről, hogy holta után csak ő fogja meglátogatni, hogy elsirja testvéri kinját, mert hiszen testvére volt az ő lelkének. A természet oly kegyes iránta, hogy szive sebét rózsalevelekkel kötözi be, melyektől gyógyulást remél. Annyira egynek hiszi magát a természettel, hogy a szomorufűzfának lecsüggő ágaiban csüggedt lelke szárnyait látja, s a búsan daloló fülemülét az ő szerelmének, az ő elsóhajtott lelkének nevezi. Az égre feljött esti csillag azért öltözött fel ünnepi ruhába, mert kedvesét látta meg, vagy pedig a a kocsija kerekét ölelő sárt tréfásan karnak gondolja, a záporban az alföld bucsukönyei omlanak, jeléül, hogy távozása mennyire meginditja őket.

A természet, az elhagyottak gyáma, a kis dombot, hol koldus pihen, vad virágokkal s füvekkel födé el. Viszont az utolsó virágok tán könnyebben halnak el, ha azok néznek reájuk, akik őket szeretik. Midőn az éj, a kedvese után gyászoló ifju megjelenik s csendesen földre borul s szomorún hinti könyeit a földre, a költő felkéri az embereket, feküdjenek le, vagy ha járnak, halkan lépjenek, nehogy a durva zaj sértse annak bánatát.

A természet s az emberi élet közti hasonlatosság másféle módon is nyilvánul. A költő lát egy természeti képet, életet tulajdonit neki s párhuzamba

állítja a maga életének vagy lelkiállapotának egy mozzanatával, akár egy általános élettapasztalattal. Láttuk, hogy ez kivált a magyar népdalok sajátsága, de szivesen fordulnak ez eszközhöz a műköltők s a keleti költészet hemzseg ezektől az analogiáktól. De a költőnek nagyon kell óvakodnia, hogy kikerülje a kirivó szándékosság látszatát s hogy ne lássék, mintha csak — mint Lenau mondja egy ilyen irányú német költőről (Mayer Károlyról) irt birálatában — kémlelni járna a természetbe, hol nyujt poétikus támasztékot, melyen hozzá lehet férni. Igy könnyen modorrá válik ez az eljárás, mert a költő nem él a természetben, hanem csak egyes jeleneteket les meg, melyeket aztán az epigrammatikus él kedvéért magyarázgatni próbál.

Petőfi ezt a sajátságot is művésziesen alkalmazza. Ő nála mindig szoros kapocs van kép, gondolat vagy érzés közt. Sohsem vágja el a dalt a hangulat kikerekitése előtt és soha nem ébreszti bennünk a keresettség s csináltság érzetét. A hasonlatósságban mindig van valami meglepő, anélkül, hogy hazuggá válnék. Az alkalmazott s jelképpé vált természeti tünemény nála sohasem czél, hanem csak eszköz egy költői eszme kifejezésére. A kezdő sorok festőisége (amint e költői eljárást nem éppen szerencsésen elnevezték, mert nem a festés a czél s nemcsak a kezdő sorokban fordul elő) művészibben senkinél sem jelenik meg.

Nézzünk egy pár példát:

Érik a gabona, melegek a napok | Hétfőn virradóra, aratásba kapok.
Érik szerelmem is, mert forró a szivem, | Te légy aratója édes egyetlenem.

Az elmélázó, élénk képzeletű parasztlegény természetes gondolatmenete. Kép és érzés egymásba forrva. Nem tudjuk hol kezdődik az egyik s hol a másik.

Vagy:

A virágnak megtiltani nem lehet | hogy ne nyiljék ha jő a szép kikelet.
Kikelet a lány, virág a szerelem | kikeletre viritani kénytelen.

A keleti költészetre emlékeztető fantáziának kedves játéka, de reális határok közt.

Vagy:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében, méláz a haramja erdő közepében,
Sürű a füvön az éj harmatozása, de sűrübb két szeme könyének hullása.

Itt a bevezető sorok nemcsak hasonlatul szolgálnak, hanem művésziesen elénk adják a helyzetet is. Ilyenek:

Kél a hold, az éj lovagja, hold kiséretében
Mint hűséges apród, a kis esti csillag mégyen,
Indulóban vagyok én is, nem vagyok magamban,
Holddal esti csillag, vélem égő szerelem van.
Csak eredj hold, csak eredj a barna éjszakához.
Megyek én is, megyek én is barna kis leányhoz.

Szintén egyszerre történő két cselekvést, valamint tájképi helyzetet ad elénk.

Máshol is gyönyörű egymásmellettben s drámai rövidséggel egy egész szerelmi történetet beszél el. Az alaphangot a természet adja meg a válás fájdalmától a viszontlátás örömeig.

Hull a levél a virágról, elválok én a babámtól,
Sárgul a hold az ég alján, mind a kettőnk olyan halvány.
Harmat hull a száraz ágra, könyek hullanak orczánkra.
Lesz még virág a rózsafán, egymást mi is meglátjuk tán?

Levélhullás, sárguló hold, száraz ágra hulló harmat — az ősz szinei, melyek éppen megfelelnek a bucsú gyászának, de természetes folytatásban átmegy a költő a rózsafától, mely tavaszszal bizton uj virágot hajt, az uj találkozás reményéhez. Semmi szentimentalizmus, egy felesleges szó sincs a versben. Előttünk áll a tájkép, de megelevenitve a bucsuzó pártól. Mindkettőnek arcza halavány, de a férfién a remény sugara dereng. Mily hálás feladat egy tájfestőnek, aki azonban kénytelen volna beérni a vidék pontos feltüntetésével, mig magát a párnak bucsuzását csak sejtethetné (kézmozdulatból, arczkifejezésből).

Hasonlók:

A letarolt megsárgult vidéken szomoruan ül az őszi köd,
Mult időmnek szomorú emléke, őszi ködként ül szivem fölött.

Vagy:

Reszket a bokor, mert madár szállott rá,
Reszket a lelkem, mert eszembe jutottál.

Sőt halmozva az analógiákat:

Az erdőnek madara van és a kertnek virága van,
És az égnek csillaga van s a legénynek kedvese van.
Viritsz virág! dalolsz madár! És te ragyogsz csillagsugár!
S a lány virit, danol, ragyog; erdő, kert, ég, legény boldog.

A boldog ember hangulata mindent rózsás fényben lát. S folytatólag a boldog ember önzése, melylyel önmagát tartja s tolja fel legboldogabbnak:

Hejh elhervadt a virágszál, csillag elhull, madár elszáll,
De a leány az megmarad, a legény a legboldogabb

Vagy már részletesebben kivitt hasonlatban:

Még nyilnak a völgyben a kerti virágok, még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot, már hó takará el a bérczi tetőt:
Még ifju szivemben a lángsugarú nyár s még benne virit az egész kikelet,
De ime sötét hajam őszbe vegyül már, a tél dere már megüté fejemet.

A költő is mint igazi impresszionista látja a természetet. Rögtön kiszedi a lelkiállapotának megfelelő tüneményeket s hatásuk alatt alakitja át érzéseit, vagy pedig érzéseinek hatása alatt szinezi a külvilágot. Üresen, jelentéktelenül semmi sem áll szeme előtt. Általa azt a benyomást nyerjük, mintha az egész természet szolgálatában állana s ő volna a központ, mely körül forog az egész külvilág.

Máskor látja a mezőn folyó patakvizet s ugyanakkor a vele együtt levő szeretője arczán a bubánat

könyét veszi észre. A hasonlóságból indul ki, de amint tovább akarja folytatni hasonlatát, belátja, hogy a többiben a két kép nem egyez meg. Oly naivitással van megcsinálva, hogy egész tisztán követhetjük a fantázia munkáját: A hab mentében piros rózsa fejlik, kedvese arcán pedig elhervadt a rózsa. Ezért kéri is, hogy ne sirjon. Az ellentéttel fejezi ki gyengéd szeretetét kedvese iránt.

„Hegyen ülök" cz. költeményében a tévedező lassú patakban az ő fáradt életének képét látja, látja lehullani a fa levelét, s ő is szeretne meghalni. A halál gondolata felébreszti benne a kérdést, mi lesz belőle holta után? Ismét a természetből vesz analógiát. Vadfa akarna lenni az erdőben, hol nem bántaná senki sem. A bántás gondolata daczos haragra kelti s ezért inkább tüzvész szeretne lenni, hogy elégesse az egész világot.

Vagy másutt: a letarlott, megsárgult vidéken őszi köd ül s eszébe jut a költőnek a mult idő, mely ugyanolyanképen ül a szive felett. A nap feljön, hogy eloszlatván a ködöt megmutassa, mily hervadás van a világon. Kéri kedvesét, ne tegyen ő is úgy vele, ne ragyogott legyen fel neki, hogy tisztán lássa, milyen szerencsétlen. Itt a féltő szerelem nyilatkozik a természet képei által.

Vagy pedig kimegy a költő a természetbe a vihar után. A viharban az ő életének szenvedéseit látja, a táj nyugodtságában az ő mostani nyugodtságát. Az itt-amott lebegő felhők úgy maradtak meg a viharból, mint lelkében az elmult keservek emléke.

Áttekint a nagy láthatáron, a nagy völgy és hegytelen rónán s szivét is ilyennek tartja, melyben nem hullámzik az érzelem, hanem csak szerelem tölti el egyenletesen. Tekintete most egy fára esik, mely alig birja el gyümölcseit. Felébred benne a gondolat: nem fog-e kárba veszni az ő szive szerelme stb.

Mindenhol csak azt látja és annyit lát, amennyi csapongó képzeletének megfelel.

Minden külső jelenségre normálisan reagál. A vihar szenvedéseire emlékezteti, a róna a nyugodt boldogság képe, a gyümölcscsel elhalmozott fa a szerelmében magát végtelen gazdagnak hivő szivét jelzi. S mégis az alkalmazásban, a természetszerű folytatásban s a kifejezés erejében megkapóan eredeti. Tele mozgással, érzéssel, élettel. Igaz ugyan, hogy a tájkép a különféle egymásután történő jelenetek, sőt más elemek (a költemény végén „pohár bor“ és „teli szív“ közti analógia) következtében teljesen elveszti egységét, de a költőre nézve annak feltüntetése egészen mellékes.

„Der Lyriker“ — mondja Carriere, — erstrebt nicht ein ganzes der Anschauung durch naturgemässe Verbindung und vollendete Aufzählung von Gegenständen, sondern ein Ganzes der Empfindung durch successive Bewegung auf der Tonleiter der Gefühle.“

Már ifjukorában meg volt ez az érzéke, de nem uralkodott hangulatán, sem a képen. Érdekesen mutatja fantáziájának ez irányú vergődését az „Örök

bú". Tódul a felleg, barna éjbe vonja a látkört, búsul a sötét vidék. Sötét e sziv is, hő szerelmem honja, reá a bú gyászfátyla szöveték. Nem birva terhét, a felhő könyekre fakad, s a rózsa gyüjti gyöngyeit. Megtelt e sziv is, könyeim peregve áztatják arczom hervadt diszeit stb. Nem is szólva a nyelv és kifejezés ósdiságáról, magában a kép alkalmazásában banális s csak a természet merészebb egyénitésében mutatja a saskörmeit.

Mennyivel mélyebb szeretet s a természettel való összeforrást mutat a „Szeretném itt hagyni" kezdetű dala. A költő szeretne rengetegbe menni, ahol nem lenne senki, ott hallgatná a lomb suttogását, ott nézné a felhők vándorseregét, a nap jöttét s lementét, míg végre maga is a sirba jutna. Az egész világot átható mulandóság érzete soha egyszerűbb s igazabb szókban nem talált kifejezésre. Élénken emlékeztet Goethe föntemlitett kis dalára... Warte nur balde ruhest du auch! Ugyanaz a hang, de borusabb. Nem egy az élettel megtelt s a halált szinte váró ember lemondása, hanem egy elkeseredett ifjú fájó megnyugvása. Önkéntelenül a természet azon jelenségeit keresi ki, melyek megfelelnek életuntságának. Valamint azok elhagyottak, úgy ő is el akarná hagyni a fényes világot, valamint azok önmagukban busulnak, úgy ő is, valamint azok elmulnak, úgy ő is velük együtt szeretné bevégezni életét. A tárgyak, jelenségek külső összefüggését elhanyagolja, gyors váltakozásban jönnek egymás után. Ezért gyakran a legváratlanabb fordulatokkal

lep meg, — mintegy elrejti a zsinórt, mely a gyöngyöket bensőleg egybefüzi — de mi kiérezzük a költő lelkében létező kapcsolatot.

Ez a keserűen bánkódó alaphang vonul végig „A hevesi rónán" cz. költeményen is. A költő látja az esti nap piros fényét a kék Mátrán s eszébe jut a kékszemű lány, kinek arczát rózsaszinű fátyol födte. Messze láthatáron látja a pásztortüzet s csillagnak gondolja, mely lelépett a földre, hogy meghallgasson egy siró furulyát. A csillag a leány, ki lejött a földre, hogy az ő szomorú dalára figyeljen. Látja a holdat s egy holt menyasszony árnyékának tartja, mert ő is holt kedvese után sopánkodik.

Máskor pedig, midőn a szerelem öröme tölti el, ez kiárad az egész természetre. „Tedd le bojtár a subádat" kezdetű dalában megszidja a bojtárt, mért nem teszi le subáját, mikor már a langy tavasz parancsára a patak is letette. A falu végén folyó patak keble csakugy dagad széles jókedvében, mert az ég megint kék szemmel néz reá, úgy mint az ő keble, mert kékszemű kedvese tekintete éri. A kis kert fája is kizöldült, megtollasodott s a költő tréfálózva fél, hogy elröpül, pedig — s most megtudjuk jókedvének okát — rózsájával le akarna ülni árnyékában. Lehet-e jókedvet plasztikusabban kifejezni, mint azzal a föltevéssel, hogy a fa, ez az örökké földhöz kötött természeti lény, mintegy röpülni kiván. Mintha ennek is szárnyai nőttek volna. Minden mozogni, emelkedni szeretne. Betetőzi az általános jókedv képét s a maga vidám

természetszeretetét avval, hogy megszólítja a boltba menő leányt, mért akar mesterségkészitette pántlikát vásárolni, mikor a mező ingyen árulja sokkal szebb virágból. S a jókedv mozzanatait mily népiesen egyénitő erővel látja el: a patak, mely leteszi subáját, akár csak magyar parasztlegény, a mező, mely ingyen árul virágpántlikát, akár csak jószivű boltos volna. Természetes, hogy ez a túlzott elevenités, melyre példákat már a személyesitéseknél láttunk, csak humoros hangulatban járja meg, de itt annál kellemesebb hatású.

Ilyen hangulatú Goethe pompás Mailiedje, melyben a boldog költő kicsapongó vidám kedvének visszhangja az egész természet, a fakadó bimbók, a rügyező fák, a dalos pacsirta. Sehol reflexio. Szerelem és természetszeretet egymást áthatja, viszi, emeli.

A „Csendes tenger rónaságán“ cz. dalban, midőn költőnk feje édesen pihen hitvesének lágy ölében, úgy látja a fellegtelen tiszta eget, mintha egy kék virágból álló koszorú emelkednék fejére, úgy érzi, hogy dalára leszállnak a csillagok, hogy közelebb legyenek hozzá s a hold kilép az égboltozatból, hogy reá figyeljen.

Az ábrándozás ölthet-e igazabb alakot, mint itt, a természet képeiben, melyek mint Arion dalára a tengeri szörnyek, az ő akarata s kedve szerint mozognak.

Midőn úton van s kedvese nincs vele, minden alakban, mely körülveszi, kedvesét látja. A szellő-

ben, mely illattal repül hozzá s hajával játszik, az alkony pirjában, az esti csillagban, a dalolgató madárban, a kicsiny virágban, mely úgy veti rá szineit, mikéntha mondaná: Törje le s tegye szivére. Igy alakit s elevenit a nép képzelete, csak azzal a különbséggel, hogy manókkal, villikkel, sellőkkel, a németeknél elfekkel (még Heinenél is), koboldokkal, tündérekkel népesitette be a természetet, mig ő csak a saját szubjektumát érdeklő személyekkel tölti meg. Ebben is áll az ő realitása, ellentétben a romantikusokkal.

A „Hegyek közt" bolyongván feleségével, úgy érzi, mintha e hely volna arra való, hogy itt megpihenjen a vándor felleg, a sziklát látván, eszébe jutnak az ő gondjai, melyek árnyékában rideg kősziklaként állott, most pedig látva kedvesét, mint jő, megy, mint szed virágokat s űz pillangót, a falevelek úgy rezegnek feléje, mint repeső szivek s a faágak úgy hajolnak reája, mint áldó keze az atyának.

Az ellágyulást, a boldogságot lehet-e szubjektivebben s mégis mindenkit jobban megillető vonásokkal rajzolni? S mindent avval a sajátosan kedves összhanggal, melyet a külső jelenségekbe olvas. S amellett egy eleven természeti tájkép áll előttünk, melyet a költő hangulata a nyugodt öröm rózsás szineivel önt le.

Szeretetének mélységét érezzük ki „Ti akáczfák a kertben" czimű költeményéből is. Megáldja őket s minden jót kiván nekik, csak azért, mert alat-

tuk látta először kedvesét. A külső tetszés itt nem is jő tekintetbe. Csak annyit érnek neki, amennyit érzésének érnek. Éppen így az „Itt van az ősz"-ben csak azért kelt benne szeretet a haldokló természet iránt, mert kedvese van körülette. Boldogságában arról is azt hiszi, hogy csak alszik s bájos gyöngédséggel — melyből egyenlően sugárzik ki szerelme és természetszeretete — arra kéri kedvesét, hogy lassan tegye ajkát ajkára, nehogy fölébressze a szendergő természetet.

Igy száz meg száz változatban fejezi ki a természet által szerelme bánatát s boldogságát, borús sejtelmeit és rózsás reményét. De más érzéseket is csak ezen módon penget. „Ki gondolná, ki mondaná" cz. dalában csodálkozva látja, hogy ott, hol rövid hét előtt véres csata dühöngött s golyók röpültek, most virág fakad. Mintha mondani akarná, hogy a természet is iparkodott szelid jelenségekkel eltörölni a harcz nyomait, mintha meg akarná vigasztalni az élve maradottakat s a föld alatt nyugvókat. A természetbe olvasta bele az ő honfifájdalmát. „A csillagos ég"-ben pedig leirja a hatást, melyet reá az ezüstös csillagfény tett: lemosott magáról minden földi szennyet s szellemével a magasba röppen. Aztán elmélkedni kezd az égi testek felett. Vajjon bölcseségből vagy szeszélyből jöttek-e létre. Azon tünődik, ha a csillagokon van élet, olyan-e mint a földi, áll-e ott is az a kemény itélet, mely jutalmat oszt és bosszúját tölti. De a hosszú elmélkedés, meg az alaktalan ábrándozás nem Petőfi

kenyere. Végül is csak azt akarja megtudni, vajjon lángol-e ott is szerelem, mert a szerelem mindent pótol s a szerelmet nem pótolja semmi.

Egész költészetünkben alig állithatunk e költemény ódai szárnyulású természetszeretete s a természet hatása alatt álló lélek hangulatának mesteri kifejezése mellé hasonlót.

Az emberi lélek kozmikus mozgási képessége, mellyel be tudja futni a végtelenséget, itt páratlan, talán csak Shelley elérte művésziségében nyilatkozik. Csapongás, de nem egy denevéré, hanem egy sasé.

Általában látjuk, hogy Petőfi a legkülönfélébb lelkiállapotokat sugároztatja ki a természetre, úgy, hogy a legszelidebb ellágyulástól, a legvadabb merengéstől a legmélyebb tépelődésig minden érzéshulláma a természet mederében folyik, dagad. Legrokonabb társa e tekintetben Lenau, kinek minden érzése ugyanazon keretbe foglalva jelenik meg. Csakhogy Lenaunál minden érzés a gyász, a világfájdalom, az önkínzás, a meghasonlottság ugyan azon moll-alaphangú skálája, mely végre is egyhanguvá lesz — csak ritkán enyhiti egy-egy felujjongó dal a tavaszról, mely „éneklő rakéták“ gyanánt repiti pacsirtáit a légbe.

Petőfi az összes hangnemeken uralkodik.

A német költők közül csak Goethe állitható e tekintetben melléje. A magyarok közül csak Arany, de egy kis megszoritással. Petőfi nem bir avval a nyugodt művészieséggel, mellyel Arany, nem

olyan gondos, kimerítő, nem is rendelkezik avval a, hogy úgy mondjuk, zsánerképszerű aprólékossággal, de annál elevenebb, meglepőbb. Aranyhoz képest olyan ő, mint egy zseniális rajzoló, vagy aquarellista, aki a lényeget dolgozza ki s éppen ezért képét közelről nem szabad megvizsgálni, a nagy stilű tájképfestőhöz, aki belemélyed a részletekbe, s közelről is megtekinthető képet ad, de éppen azért gyakran a lényeget elhanyagolja.

Egyiknél sem hiányzik a természet nyugalma s békéje utáni vágy, az idilli állapotokban való gyönyörködés, de Petőfinél a természet pusztító jelenségei is teljes mesteri erővel, Aranynál inkább a szelid tünemények jelennek meg. Másrészről, Petőfi ha a képet kellő világításba helyezte s annak visszfénye az alkalmas pillanatban ráesett az ő lelkére, abbahagyja s visszatér egyéniségének kiemeléséhez. Arany egymáshoz füzi a tájrészleteket anélkül, hogy azok egységes képpé alakulnának. Mind a kettő pleniairista. Az igaz természetet igaz világításban igazi levegővel adják. De Petőfinek szeme s füle élesebb s szine gazdagabb, míg Aranynak perspektivája biztosabb, gyorsabban fog fel és konturjai határozottabbak. Petőfi képzeletébe az alkotás pillanatában hallucinációszerüleg lép a kép. Arany megszűri előbb értelmében s aztán a salaktól megtisztitva, de hidegebben is tárja elénk Arany jobban komponálja a képet s azért szemléltetőbb, míg Petőfi csak általában adja meg a vonásokat, de a néző lelkét erősebb utánrezgésre birja.

Arany leirja például a kies őszt, melyben olyan gyönyörű idő van, a lég oly enyhe, tiszta, mintha a csapodár tavasz jött volna vissza; leirja, hogy a megifjodott nap fénybe öltözteti a világos eget stb. s végül kérdi: Csak az ő fátyolos kedélye nem derül-e föl? Vagy máshol elmondja, hogy az ősz mindhiába tüz virágot gyér hajába, színli csalfán a tavaszt, közte sárgul a haraszt: bár zöld az erdők lombsátora, s ha fénylik is este a mennysátor, csillag és lomb egyre ritkul stb. s végül kimondja nem is teljes összhangban a költemény bús, lemondó hangulatával: A természet termő elve ép marad s az Isten majd új nyarat ád.

Petőfi nem reflektál, nem is bölcselmi gondolatokkal köti össze természetfestő dalait, hanem mindig a szivre vagy saját szivbeli viszonyaira való vonatkoztatással fejezi be.

Nézzük például Tompának is egy őszi hangulatfestő költeményét. Az „Őszi táj"-nak kezdetében a költő látja a hervadást, melyet az ősz nap fénye beragyog. A hervadás és a nap világa „kedves bánat"-ot idéz elő benne. Visszagondol a tavaszra s annál jobban fáj neki a lombhullás s a dal hiánya. Nem is hiszi, hogy ez a táj volt olyan ékes, ez a határ olyan népes, ez a halom, völgy és tájék . . . s úgy érzi, mintha sírkertben járna. De a haldoklásnak e szent országát forró vággyal öleli át lelke s az elmulás bája vesz erőt rajta. Így szeretne ő is meghalni, lassan, elenyészve, végharczot nem ismerőn.

Ugyanaz a gondolat, melyet Herwegh a maga

idejében hires „Szeretnék kimulni, mint az esti pir“ czimű dalában kifejezett. A költő ebben is szeretne elenyészni, mint ahogy leszáll az elvérző nap utolsó sugara, mint a csillag, mely átolvad a kék égbe, mint a virág illata, mely örömmel hagyja ott kelyhét, mint völgy harmata, melyet a szomjas napsugarak szívnak fel, de nem lehet neki: lassú haldoklás csak a természetnek adatott, az emberszivnek egyszerre kell megszakadni.

Nem is szólva arról, hogy az érzés csak a Tompa kivitelében teszi ránk az igazság hatását mint pillanatnyi hangulat, nem pedig mint erejéhez képest nagyon is végig hajszolt eszme, abban is fölötte van a magyar költő a németnek, hogy valóban belevisz egy táj szemléletébe, míg amannál bármennyire halmozza is a képeket, soha sem vagyunk benne egy tájban és sehol sem látunk igaz természetet. De látnivaló, hogy azért Tompa Aranynak mégis alatta áll. Ennek természetfestő vonásait birja, de halványabban: még több reflexió s kevesebb szemléltetés, még bővebb részletezés s még gyengébb hangulat. S ha egy iró hasonlatát elfogadjuk, hogy Petőfi természete sziporkázik, mint a szivárványba tükröző vizgyöngyök, Aranyé pedig nyugodt, mint a méltóságosan tova ömlő folyam, akkor Tompáé lapályon végig folydogáló patak, melynek partjain egyszerű növényzet diszlik s mely akárhányszor kiszáradni készül.

De mind a háromnak roppant érdeme, hogy igaz szivárványt, igaz folyamot s igaz patakot

vezettek be a mi költészetünk csinált, eltikkadt levegőjű s csenevész földű birodalmába. A dekoráció helyébe náluk az igazi tájkép lépett, a romantikus világ ködét eloszlatta a reális nap világa. Itt az érzésegésszel kapcsolatban mindig egy természeti egészet kapunk, melynek élvezzük illatát, látjuk szineit és szívjuk többé-kevésbé erős földszagát. Ott művirágkereskedésben járunk, itt a szabad mezőn, erdőn vagy hegyen, szántóföldön sétálunk.

Sőt ha nagyon vizsgáljuk a vidéket, melyet e három költő szem előtt tartott, ráismerhetünk annak földrajzi fekvésére is. Petőfi a tulajdonképpeni pusztavilágot — a Duna-Tisza közét — látja mindig maga előtt, Arany a gazdag, a földmivelésre s igazi gazdálkodásra alkalmasabb Maros táját, míg Tompa a lankás, lápos, dombos Sajóvölgyének s a gömöri hegységnek poétája.

Ebből kifolyólag még egy másik érdekes sajátság vehető észre Petőfinél. Nem hazai természeti tárgyak vagy tünemények nála nem szerepelnek. Ha a költő nem egy határozott, topografikusan körvonalozott tájt ad bennök elő, amilyenre a fentebb tárgyalt igazi leiró költeményekben legtöbb esetben majdnem földrajzi és meteorologiai pontossággal ráismerhettünk, annyit érzünk, hogy mindig honi földön van képzeletével, honi levegőt szív tüdeje, magyar fákban, virágokban, madarakban, sőt magyar égboltozatban gyönyörködik. A keleti vidék olyatén feldolgozása, milyent az angol s franczia romantikusoknál, sőt Heinenél is tapasz-

talhattunk, nála nem fordul elő. Sokkal reálisabb érzékű volt, semhogy oly vidékre kalandozott volna, melyet csak képzeletével láthatott, mint Jókai az ideálizált kelet mesteri festője, sokkal nemzetibb érzésű, semhogy más táj szépségeit dicsérte volna mint a hazájáét, sőt ennek is inkább alföldi részét és sokkal őszintébb, semhogy oly táj hangulatába törekedett volna magát beleringatni, amely minden jelével, tárgyával nem nőtt volna egész lényéhez.

Csak nagyritkán, egyes képekben kér kölcsönt a keleti világból, mint fentebb egy pár személyesitésben. Vagy midőn leirja, hogy kedvesének sötét világú ábrándos szemében látja kelet leggazdagabb virágit, a természetnek virágháremét, a napnak rózsaszinű szempilláit, hasadt felhő mosolygó peremét, pálmaligetet, hol a szellő rejtélyesen susog és énekel a madársereg . . . Madarak? vagy tán zengő csillagok. Máshol: Szép napkeletnek virága lelkem, örök tavasznap mosolyog reá.

Ha nem gazdagitja is a keletről való közkeletű képeket, de bensőbbé, merészebbé teszi s ugyanúgy duskál bennök, mint akár csak a török vagy spanyolmór költők.

Petőfi nem is viszi kedvesét a Gangeshez, hogy ott vele mesés békében s boldogságban élhessen, hanem olyan helyre, ahova igazán elmegy s amely az ő szorosan alföldi lelkének már bizonyos nimbusszal körülvett álomvilága: Erdélyországba, regényes magányba. Neki ez a természet is meg-

teszi azt a szolgálatot, mit Heinenek és utánzóinak az indiai költészetből megkedvelt távol kelet.

Egy más tekintetben sem igen áll Heine hatása alatt. Nagy ritkán történik csak nála, hogy a költeményen végig vonuló hangulatot a költemény élében tréfával vagy élcczel megrontja. Igy például, midőn „Tél végén“ cz. költeményében leirja a tavasz bájait, mennyire örülnek az emberek, midőn látják, hogy a réteken méhek táboroznak, megostromolni a virágokat, midőn a lombozat hüsében madárajakról lelkes harczzene hangzik, csak őt nem érdekli mindez s csak hasznossági szempontból kivánja a tavaszt: mert akkor hült rideg tanyáján kopott ruhában nem fog fázni legalább. A jókedv itt nem válik humorrá, hanem trivialitássá, melyet megmagyaráz, de nem ment ki disszonancziát kereső elkeseredettsége. Más helyütt messze kivánkozik a világ zaján túl, a szent magányba, mert — hegylánczain át nem látnak a hitelezői.

Szellemi szösszenetek ezek, melyeknek Petőfi lényéhez, természetszeretetéhez semmi köze sincs s amelyekből utánzást vagy frivolitást csak tulzók vagy nemértők olvashatnak ki.

Hogy Petőfi a hangulat ilyetén alluzióját is mily csattanósan tudja alkalmazni, mutatja egy dala, melyben a tavaszi vidéket operával hasonlitja össze, hol primadonna a fülemile, a bokor-páholyokban ifjú ibolyák, mint figyelmes hölgyek ülnek és minden hallgat és minden figyel: csak a kősziklák, e vén kritikusok maradnak kopáran, hidegen. Itt az él jól

illik a tavasz friss képéhez. Az egészből élénken kicsendül a költő természet- s szabadságszeretete, mely a kritikusok megjegyzéseit nem akarja türni s őket szerencsétleneknek tartja, mert elvesztették fogékonyságukat a tiszta élvezet iránt.

„A holdvilágos éjjel"-ben a holdsütötte tájt gyönyörüen tünteti fel. A vándorló költő elandalodva csügg a holdon s elömlő sugarain. A faluban néma csend. Csak a kántor háza kapujánál zokog szép hajadon leány. A költő megszólitja, vigasztalja, szerelmét felajánlja, — mind oly jelenet, mely az ábrándos éj hangulatából önkényt folyik, de most egyszerre csak azt látja, hogy a lány részeg apja bent a holdvilágitotta szobában feleségét döngeti. A hangulat egysége itt elvész, mintha a szeliden rezgő húrok egyszerre megszakadtak volna. Mintha a költő túlédesnek tartotta volna előbbi festését, hirtelen a durva képbe csap át.

Hasonlóan a „Fenséges éj" czimű dalban. Egymásután rajzolja a tündökölve ballagó holdat, a kis esti csillagot, a gyep bársonyán csillogó harmatot s a bokor sátrában zengő csalogányt. Mindezek az éj fenséges nyugalmának megfelelők. Sőt még az utolsóelőtti kép is kellemesen kiegésziti őket: most megy az ifjú szeretője után. De az utolsó: most megy gyilkolni a zsivány, erőszakosan kisodor az eddigiek hangulategységéből és visszás érzetet kelt, mert elárulja, hogy az előbbi érzés sem volt igaz, különben a költő nem tudna egyszerre a költészet harmonikus világából a rideg való országutjára áttérni.

Petőfit egészséges érzéke megóvta különben ezektől a botlásoktól s az érzelmekkel való frivol játéktól. De egészséges képzelete meg is óvta a természetnek fantasztikus feltüntetésétől, melyet a német romantikusoknál tapasztaltunk. Történelmileg meg tudjuk érteni az ő irtózásukat mindentől, ami reális. Ők azért oly egyéniek s excentrikusak, mert az őket megelőző kor annyira általánosságokban mozgó józan és lapos volt. De azért nem lett volna szabad szem elől téveszteniök, hogy a költészetnek nem lehet feladata alaktalan zenei hangulatokat kelteni, amilyenekre Tieck és társai törekednek holdfény- és éjdalaikban. Petőfi is örömmel mereng az este s a holdvilágos éj jelenésén, de nála nem folynak össze a tárgyak körvonalai. Legfölebb az „Éj"-ben téved alaktalanságba, midőn hosszasan beszél arról a nagy titokról, mely az éj s a hold közt fennáll s melyet nem gyanit, csak az őrült, a haldokló s a költő, — de az olvasó éppenséggel nem.

Fantasztikus természetfestés, mely teljesen elhagyja a valóság talaját s féktelen szeszélyben csapong tárgytól tárgyhoz, jelenségtől jelenséghez, csak nagyon ritkán fordul elő nála. Ilyenek: a földet a nap elkergeté, hogy kétségbeesve vágtatott a mélybe le s a csillagok fölé s midőn nem tudta elérni, vad haragjában egy nagy üstököst ragadt meg s reá dobván: őt találta szivén. Vagy midőn megszólitja a jókedvet: fényes szivárványod vond keresztül a nagy égiven, jöszte, kezdd el szép szellemzenédet. Ilyen, midőn a vad téli éjben eső sürű

hópelyheket egy őrült gondolatjainak vagy szétrepedt lelke rongyainak tartja. Hasonló szertelenségek, a duzzadó képzeletnek fattyuhajtásai előfordulnak a „Felhők" közt, de az egészséges, gazdag s ha bizarr is, de érthető képekhez viszonyitva oly csekély számban, hogy Petőfi éppenséggel nem illethető az izetlenség vagy beteges képtulhajtás vádjával.

Ment az ő természetfestése az érzelgősségtől, mely az utolsó féreg pusztulásán könyezik, mely búsul azon, hogy a nap lemegy, mely együtt szomorkodik a méla holddal s tárgytalanul epedez az elfolyó ködszerű jelenségeken. Neki — mint Péterfi mondja — nem refugium a természet, amelyben túlművelődött lelke nyugalmat keres. Ő nem áll ellentétben vele. Természetfelfogása minden tekintetben olyan naiv, mint genieje egyáltalán.

Azon epigramm mellé, melyet Heine irt a természetszeretet ezen szenteskedő hangjai ellen, sorozhatjuk „A hold elegiája" cz. szatiráját, melyben azon költőket gúnyolja, kik folyton a holdhoz intézik panaszaikat s drasztikus, de a beteges szentimentálizmussal ellentétben jóleső humorral adja elő, hogy a hold tulajdonképpen milyen prózai dolgokat lát a földön.

Petőfi miszticismust sem visz be a természetbe, mint Byron Manfrédjében, aki misztikus alakokkal népesiti s eleveniti meg. Petőfi nem lát sohasem szellemeket, mitologiai vagy képzeleti lényeket. Mindenhol csak embert lát vagy önmagát találja.

Metafizikai elmélyedéstől, milyent a nagy filozofiai műveltségű Shelleynél örömmel találunk, szintén óvakodik az ő értelmes, a filozofiát egyenesen kinevető lelke. Szerinte legbölcsebb az, ki sohasem bölcselkedik s neki, a naturburschnak (a szót legjobb értelmében véve), mindenesetre legjobban illik.

Ment ő a természetfestő költők egy másik félszegségétől is, mely már az ő korában kezdett lábrakapni, de különösen az ujabb lira művelőinél vált divattá. Míg ezek mindenekelőtt megszüntetik a tárgynak vagy jelenetnek természetes megjelenési módját, hogy aztán belevigyenek, az ég tudja, miféle költői csillámot, míg ezek azt hiszik, hogy valami rendkivüli képzelő erőről tesznek tanuságot, ha az erdő náluk nem zúg, hanem szükség szerint ujjong, hahotáz, ha náluk a patak nem csergedez, hanem bölcsődalokat énekel, ha az ő holdjuk nem bánatos, hanem kétségbeesett arczot vág stb., addig ő mindig finoman találja el a határt, hol s meddig lehet a költőnek a tárgyhoz vagy jelenséghez kötött személyesitési formát megváltoztatni. Ő a természetet egyszerű igaz voltában kapja meg s ő valóban belőle szedi ki a csillogó kincseket, nemhogy ő maga rakta volna előbb bele azokat.

Nem játék az ő látása, hanem *oly* lelkiállapotban s *avval* a képzelőerővel szükségszerű látás. Sohasem érezzük azt a benyomást, hogy mi nem tudtuk volna igy elképzelni, de sohasem érezzük azt sem, amit még ujabb magyar lirikusainknál is vissza-

tetszéssel tapasztalunk, hogy turista módra bekukkantanak egy-egy természeti képbe, kilátásba, kikapnak belőle egy pár vonást és recipe szerint egybehangoztatják hangulatukkal. Míg ezek bármennyit sétálnak is a Kárpátokon s a Balaton mellett, mégis csak blazirt városiak maradnak s nem adnak egyebet versekbe felerésztett Bädeckernél; ő akár mennyit is volt városban, mégis csak mindig a szabad természetben élt, tulajdonképen soha sem szakadt el tőle.

Még epikai költészetében is, melynek tárgyilagos jellemével a természetnek inkább hű, mint odaadó feltüntetése sokkal inkább megfér, mindenhol érzéssel átszőtt természeti jeleneteket találunk.

E tekintetben nagyon különbözik Arany Jánostól, ki csak ritkán engedi meg magának s akkor is népies előadásban, hogy a természethez, mint jóakaró barátjához, szive meghittjéhez fordul, így mikor Toldiban a költő a bús szélhez szól, ne beszélje el a haraszthoz, ne suttogja el a bérczi magas visszhanghoz, hogy álljon elébe s fogja fel a hirt, hogy a leány elszakadt Tolditól. Sőt egészen panteisztikus odaadással fordul a költő az andalgó pártól a természethez:

Mit beszéltek annyit, ti susogó lombok?
Miért bugtok össze, ti páros galambok?
Hab, hab után mért futsz őrült vágyódással?

az egész természetet átható szerelmet akarván jelezni.

De ezek a helyek nála csak keresve lelhetők.

Ezért Arany a tulajdonképi festő költő, míg Petőfinél a költő mindig elnyomja a festőt! A nap „János vitéz"-ben a csatahely siralmas tájára vörös szemmel néz le s nem igen telvén benne nagy gyönyörüsége, leereszkedett tenger mélységébe. A „Bolond Istók"-ban szivárványos lett — talán az ifjú jókedvétől — az ég. Az „Apostol"-ban a hajnal, a vidám kertészleány, rózsákat szór a ház kis ablakára s a fölkelő nap legelső sugara az alvó szerencsétlen férfi homlokára szállt, mint fényes koszorú, mint fényes meleg csók Isten ajakáról. Soha nála a természet nem szolgál — mint a régi epikusoknál s Aranynál — pusztán a helyzet feltüntetésére vagy pedig mintegy epikai nyugvópontul; ő maga részt vesz a szereplőkkel s önállóan föllépő egyén. A Byron-iskola hive, sőt még tovább megy, mert annál előbukkannak részletes leirások, ő pedig szorosan annyit s azt irja le, mi a történet s a személyek hangulatával megegyezik. S manapság, midőn csak az én érdekel bennünket, midőn már alig tudunk gyönyörködni a puszta bármily élesen s szingazdagon előadott tájképében, midőn a naturalisták iskolájának leltározó leirása határozottan untat és visszatetszik, a természetnek ilyetén megelevenitése talán az egyetlen, mely még az epikában is hatással lehet reánk.

S most eljutottunk annak a kérdésnek — legalább futólagos — fejtegetéséhez, hogy manapság

tulajdonképpen a költői festés melyik módja kap meg legerősebben.

Észrevettük, hogy három mód követhető.

A tisztán synthetikus. Ez jellemezte Walter Skott regényeit s ez vont le Elliot Györgyéinek értékéből. Ez uralkodott Lessing előtt s ez uralkodott Zola hiveinél. Olyan ez, mint a mozaikmű. Látjuk, hogyan van összerakva a kép s ezért desillusionál s nem kelt egységes hangulatot. A néző lelkének nem ad képzelni valót s így bármennyire is csodáljuk az összerakó ügyességét, tudományát és szorgalmát, teljesen költőietlennek nevezzük. A jelentőségtelen külsőségek rajzai a jelentős lényeg helyett. Költőietlennek, mert sok bennük a felesleg. A költészetben pedig egy szóval, egy jelzővel, egy képpel több a kelleténél, már a művészi hatás rovására megy. Itt valóban áll Hesiodus szava, hogy a fél több az egésznél. Emlékeztetnek a kinai festészet sajátságára, hogy a halnak utolsó pikkelyét, a fának legkisebb levelét kidolgozzák, de a lényegét, a kifejezést, az egyediséget nem tükröztetik vissza. Vagy tessék megnézni Denner hires „Öreg asszony“ arczképét, melyen minden ráncz, minden szeplő, minden szemölcs s a szemölcsnek minden szőre ki van dolgozva s mégis mi hidegen hagy, sőt határozottan bánt. A „Ventre de Paris“ hires leirásai, a nyomukban keletkezett többé-kevésbé sikerült utánzatok valóságos fotografiák, melyeknek a művészethez csak annyi közük van, mint a retusnak a festészethez. — A költő itt ahelyett, hogy fáklyával

világitaná képét, ezer gyertyafény alkalmazásával teljesen megvakit. Vagy mint Macaulay tanácsként megjegyzi: A költők kövessék a hollandiak politikáját, kik a fűszerszigeteken a fák legnagyobb részét kivágják, hogy a többiek becsét növeljék.

Már sokkal művészibb a plasztikus festés. A költő előtérbe állitja, kiemeli azokat a részeket, melyek művészileg finomult tekintete elé tünnek. Még mindig ragaszkodik az alkotó elemekhez, de nem rakja egymás mellé, hanem csoportositja, úgy, ahogy ő látja s ahogyan hiszi, hogy minden normálisan működő szem látná. Az összekötő részeket csak markirozza, jól tudván, hogy az olvasó per analogiam kibőviti s örül a kibővitésnek. Másrészről plasztikussá teszi a tárgyakat s tüneményeket az által, hogy emberi tulajdonságokat visz beléjök, vagy pedig a cselekvés, mozgás, készülés, keletkezés egymásutánjában adja elé. A lényeges tulajdonságokra fényt vet s a mellékeseket homályban hagyja. Ilyen a Freiligrath eljárása a puszta leirásában, melyet egy teve hátára belekapaszkodó oroszlán nyargalásával kapcsol össze. Ilyen Hugo Victor leirása a Notre-Dame székesegyházról, melyet Quasimodó utjainak hátteréül s csakis ennek vándorlásával összefüggésben jellemez. Ez uralkodik Homérosznál úgy mint Aranynál, Camoënsnél úgy mint Dantenál. Evvel találkozunk Petőfi tájfestő és személyesitő költeményeinek egyes részleteiben. Ezt alkalmazza minden költő, aki érzi, hogy a tiszta

felsorolás nem ad képet. Ez jogosult, mert a költészet valójának megfelelő.

Már a plasztikai festésbe nagyon gyakran belejátszik az érzelmi elem. Azzal, hogy mely részeket emel ki a költő, mire fektet sulyt, hogyan csoportosit, s a cselekvő természeti tárgyakba és jelenségekbe mily páthoszt visz bele, elárulja, hogy őt mi kötötte le, reá mi hatott.

De sokkal nagyobb bensőséggel illet bennünket, mint Petőfinél láttuk, az igazi hangulatos leirás. Ebben a költő egyéni érzése jut diadalra. Hogyan látta ő a külvilágot? Mért látta sötétnek, mért ragyogónak? Mi birta őt a külső tüneményeken való elmerengésre? Mért keres az érzéketlen tárgyaknál vigaszt? Hogyan beszél velök? Melyik az a kapocs, mely az összes lényeket egymáshoz füzi? Melyek azok a szinek, melyek a természet közepén állót elénk helyezik, más közönségesen látótól megkülömböztetik? Milyen az a darab föld, az a jelenség, melyet érzésébe foglal, mennyit ér neki s mért ér neki annyit?

Nem a természet érdekel itt bennünket, és nem az, aki benne sétál, hanem mind a kettő egyszerre, egymást átölelve, kiegészitve. Az emberi lélek a természetben s ez az ember lelkében tükröződik. A természetben duló vihar az ő lelkének háborgása, a külső béke az ő nyugalma, a rügyező tavasz az ő boldogsága, az őszi lombhullása az ő lemondása, a tél fagya az ő halála és viszont.

Nincs staffázs. Mind a kettő előtér és háttér

együttesen. A költő szól a természetből s a természet szól a költő lelkéből. Az objektum teljesen a a szubjektumba vész és a szubjektum beleolvad a természetbe. S emellett látunk elevenen, érzékileg, mintha a költő helyén volnánk. A költő lángra kelt képzeletével csak megérinti a különféle tárgyakat, tüneményeket s ezek egyszerre előttünk lebegnek, Csak odaleheli a vonásokat s rögtön kiegészülnek. teljes képpé alakulnak, melyet finom lazur-réteg gyanánt az ő hangulata von be. Ez az igazán költői festés, melyet a mi századunk emelt nagygyá. Ezt látjuk Goethénél, Heinenél, Lenaunál. Igy ir le Gogol, Turgenjeff és Cooper. A németeknél Stifter Albert, nálunk Bársony István. De épp ez utóbbi kettő mutatja már a hangulatos leirás veszedelmét, mely akkor fenyeget, ha az nem nagyon erős egyéniségnek, nem szenvedélyes, kitörő, lágy, egyszóval változó lelki állapotnak hordozója. Igy inkább szétfolyó zenei hangulatokat teremt, melyek, ha rövid ideig meg is ragadnak, hosszabb időn át egyhanguvá s unalmassá lesznek, mert hiányzik belőlük a küzdelem heve, az érzés, a gondolkozás mélysége, vagy hogy Fechner elvét alkalmazzuk: kevés bennük a gondolattársitó elem. — Mindezek a követelmények megvannak Petőfiben. És pedig azért, mert gazdag lelki világának összes érzelemárnyalatait benne fejezte ki, oly megkapó közvetlenséggel s igazsággal, s mind amellett oly mesteri rövidséggel, hogy, ha a költészetben minták egyátalán felállithatók, Petőfi olyakat adott az összes idők poétáinak.

Nem érdekel bennünket, vajjon ez a természetfestés vagy leirás a költői műfajok melyikében s milyen mértékben lehet alkalmazva. Vajjon elégiává, dallá, ódává, idillé, ditirambbá stb. alakul-e a költő kezében, hiszen ezek az osztályozások amugy sem oly biztos határuak s gyakran játszanak át egymás keretébe. Még az is mellékes kérdés, hogy elbeszélésben, regényben milyen tért foglalhat el, legföllebb a drámára mondhatjuk ki, hogy annak gyors előrehaladásával, cselekvésbeli követelményeivel nem igen fér össze. Mert a fődolog: hogyan jelenik meg. Ha a jelzett módon szerepel, akkor bármily műfajnak méltó s költői hatású tárgya lehet. Csak nyilatkozzék általa egy erős érzés vagy eszme és bizonyára soha unalmassá nem válik, sőt annak legelevenebb s legsimulékonyabb hordozója lesz.

Lessing, mikor a maga Laokoonját megirta, nem sejtette még a leirásnak ezen lehetőségeit, Gervinus pedig német tudóshoz méltóan tévedett abban, hogy Byronnak költői beszélyeit csak azért itéli el, mert benne a tájfestői elemnek oly nagy része van. Mintha nem lettek volna örök időtől fogva s mintha nem lennének mindétig olyan emberek, kikre a természet mélyen hat. Magától értetődik, hogy ez a hatás egyéniség, kor- és égalji viszonyok szerint mindig különböző volt és lesz.

Csak az a kérdés, hogy a költő ennek a hatásnak milyen művészi kifejezést ad. Mennyiben tudja fölhasználni a rendelkezésére álló legmagasabb

művészeti eszközt, a nyelvet. Legjobban kitünik, ha összehasonlitjuk a valódi tájfestést a költői tájfestéssel. A költészet a természeti benyomások érzékitésében, mint föntebbi példákban láttuk, sok tekintetben tovább mehet, mint a festészet. Dramatikus elevenségben s a jelenségek utóhatásának feltüntetésében. A költő leirhatja a tünemény keletkezését, legfinomabb árnyalataitól a legerősebb szinekig. Adhat hangot a legkisebb pattanástól a dübörgő mennydörgésig. Feltüntetheti a földrengést egyes mozzanataiban, a vihart bekövetkezte idejében és utána. Felidézheti bennünk az illat érzetét, sőt szuggerálhat nekünk undoritó szagokat. Tehát mindent előadhat a költő, ami a természetben mozog, él, pusztul, dől, rombol, zúg, előre tör, repül.

A festő legjobb akarattal sem versenyezhet vele e tekintetben. A fejlődés jelzése tőle meg van tagadva. Hang, illat, a mozgás egymásutánja neki lehetetlen. Neki fő a vonalak, árnyék, szín, tehát a holt alak. Legfölebb az alak abban a helyzetben, mely életet feltételez. Vagyis ő csak láthatót adhat. De ezt művészi felfogással: a táj kompozicziójában, az alakok jellemzetes kidomboritásában, egyenetlenségek elhagyásában.

Az igazi tájfestő azonban nem éri be ezzel. Ő is bevonhatja képét hangulattal, a lég- s vonalperspektiva művészi alkalmazásával, a világitásnak sajátságos műfogásaival, oly varázsszerekkel, melyek látó érzékünket egyenesen érintvén, nagyon könnyen

erősebben inditanak meg, mint a csak képzeleti uton közlő költészet. Éppen ezért a költészetnek ott kell kitennie magáért, ahova lényénél fogva utalva van. A mozgó érzés és gondolatvilág s a mozgó külvilág feltüntetésében, míg a festő a nyugalmas kül- és belvilág rajzaiban remekelhet.

Például hasonlitsunk össze egy tavaszi tájképet Petőfi fentebbi tavaszi „Tedd le bojtár a subádat" kezdetű dalával. A festő lerajzolhatja a falu végén folydogáló patakot s a benne tükröződő kék eget, le a kis kertet s a benne levő bimbóval teli fát és le a lányt, ki a virággal ékes mezőn át a bolt felé tart. A lány arczában, a csoportositásban, a szinek megválasztásában, a levegő és nap fényében derüt sejtethet, de bármily sikerült is a képe, mily messze kell, hogy maradjon a költő mozgó, eleven képe alatt. Itt érezzük az ő kicsapongó jó kedvét, mely tréfás káromlásra birja. Megkap bennünket képzeletének szeszélyes játéka, mely a rügyező fát megtollasodott madárnak nézi. Itt minden örül. A patak keble dagad, az ég kéken néz le, a fülemile furulyázik a bokorban, a fa is el akar repülni, a mező is bőkezüen pántlikát osztogat. A festőnél a hangulat szellője csak megcsap s ez is csak úgy, ha a szin és fényhatások nagyon találóan vannak ellesve, míg a költőnél felemel, elringat, szárnyakat kölcsönöz nekünk.

Egy szóval, a festő testet, illetőleg felületet fest és lelket sejtet s ezt is csak egy mozzanatában, míg a költő lelket fest egész ok és következmény-

sorozatban és testet sejtet s éppen ezért a költői tájfestés, az emlitett módokon kezelve, sokkal erősebben ragad meg, mint a festői. Heinenek, Lenaunak s Petőfinek egy-egy tájképi költeménye — ha a művészetekben aszerint, hogy melyik foglalkoztat legjobban, rangfokozatot felállithatunk — sokkal értékesebb, mint Poussin, Corot, Achenbach, vagy Mednyánszky egy-egy tájképe. Ezekben mindig jobban fogjuk csodálni a technikai ügyességet, mint a művészi érzést. Ott az egészen eltünik s csak az érzés hat reánk. Az érzéki benyomás hiányát gazdagon pótolja szellemmel.

VII. FEJEZET.

HASONLATOK.

Tartsunk még futólagos szemlét Petőfi hasonlatai felett. Már aprioriszticusan felállithatjuk a róluk való itéletet. Ismerjük már Petőfi képzeletvilágát s ennek megnyilatkozási formáját. Láttuk személyesitéseiből, leirásaiból, hogy nála kép és érzés egyszerre születik. A kép mindig érzést kelt benne s az érzés képben szeret kifejeződni. Ezért, ha elfogadjuk Gerber (Die Sprache als Kunst) felosztását, hogy a hasonlatok aszerint, amint a mondottnak analog képpel való világosabbá, szinesebbé tételét czélozzák, esztetikaiak s aszerint, amint a kifejezés fokozásával, melyet a beszédnek egy ponton való időzése létrehoz, a hangulatra és az affektusra hatnak, retorikaiak, akkor Petőfiéit bizonyára az utóbbiakhoz kell majd sorolnunk. Ez okból Petőfi nem is időzik hosszasabban képeinél. Mihelyt megtették hatásukat, otthagyja s tovább siet az érzés kifejtésében. Öntudatlanul követte Goethe szavát: „Bilde Dichter, rede nicht.“ Mert

mihelyt a költő azt, amit mond, nem *látja*, már bölcselő. Az igazi költőt fantáziája mindig képekhez hajtja. Petőfinek sincs költeménye, melyben a kifejezett fogalom érzés, vagy eszme ne lehetőleg a természet köréből vett hasonlat alakjában jelennék meg.

Igy a legelvontabb fogalom, az idő és korszakai változatos képekben nyernek testet előttünk: A mult pusztaság vidéke, majd virány, melyről a hű emlékezet méh gyanánt hozza szivébe az első szerelmet! A rab felett hollósereg gyanánt gyülnek meg az évek.

Nem kevésbé a többi szemlélhetetlen dolgok: A világ körüle sötét, éktelen vadon. Az élet kert. Minden egyes óra virág, míg a multat s jövőt a gazdag jelen koszorui takarják.

Azok a kedvencz gondolatok s fogalmak, melyek lelkét folyton eltöltötték, legdúsabb hasonlatválasztékban jelennek meg; úgy, hogy ha egy és ugyanazon természeti körből meriti is tárgyát, mindig uj vonással és árnyalattal alkalmazza őket.

A (magyar) dicsőség hulló csillag, mely tündökölt, aztán lehullott a magasból és mindörökre elnyeli a föld. Majd tündöklő szivárvány, majd patak, melyből ajkai sok boldogitó mámort ittanak. A képzelet sebes szárnyú sas, vagy üstökösként nyargal sivatag pusztákra, erdőkre. A saját lelke haragos felhő, mely villámokat ont. Majd bokor, melyen az ősz ellenére viritanak a boldog szerelemnek örökzöld lombjai. Majd szép napkeletnek

virága, melyre örök tavasznap mosolyog. Az ő és kedvese lelke a csók tüzében összeolvad, mint hajnaltól az ég és a föld. Keble sötét föld, melyre egy fény jár csak: kedvesének képe. A remények repkednek mint szép madarak, míg a való, e zord vadász lelövöldözi őket, vagy pirosan kelnek, mint a nap szemeiből kilőtt sugarak. Érzelmei, mint a felhők a nyári égen, jönnek, mennek. Haragja zuhatagos zord bérczi patak, mely zúgva rohan a mélybe s vet szilaj habokat. Mielőtt álomra zárkózik, kedvese képe jelenik meg előtte, mint az égen, mielőtt az éj ellepi, mindig ott terem a szép alkony. Kedvese szempillájának fekete virágán a részvét könyharmatja reszketett.

Igy szaporithatnók a példákat a végtelenig s egyszer sem találkozunk ugyanavval a képpel, egyszer sem vesszük észre, hogy képzelete lankad, vagy kimerül. De nemcsak képletének gazdagságát, hanem érzésének és gondolatainak bensőségét látjuk rajtok. Az ő képei nem olyanok, mint elődeinél: élettelen czifrázatok, a gondolatok s érzések közé rakott arabeszkek; hanem — leirásaitól csak abban különbözvén, hogy rövidre vannak összevonva — teljesen összeolvadnak azokkal a hangulat egységében.

Önként kerüli továbbá bennük a „mint, úgy, valamint, hasonlóan, gyanánt, képpen", kötőszókat s határozókat, melyeknek jelenléte mindig azt bizonyitja, hogy kép és fogalom nem egyszerre keletkezett a lélekben, hanem csak a kutató elme segit-

ségével fonódtak össze, mely mintegy általok tiltakozik az ellen, hogy a kettőt össze ne téveszszük. A metaforák, mint rövidre vont hasonlatok, sokkal nagyobb számban is fordulnak elő nála, mint a hasonlatok. Itt is helyes poétikus érzés vezette, mert a hasonlat, mint már Aristoteles észrevette, kevésbé izgatja a képzeletet, kevesebb munkát adván annak a keresésre. Másrészről az igazi lirikus a látás pillanatában nem törődik avval, vajjon valóban szembetünő-e a hasonlatosság s nem választja el, mintegy elnézést kérve, a kettőt — ő néki *akkor* a kettő egyet jelent, egyet ér, ezért mi is szivesen meghajlunk az ő határozott kijelentése előtt, mely nem hagy nekünk alkalmat a meggondolásra. Ezért a legrövidebben s leghatározottabban fellépő hasonlat, a metafora mindig a legerősebben kap meg, míg a szélesre elnyujtott hasonlat tulajdonképen az, mely mindig sántikál, aminthogy a fentebbiekben is már kitünt, hogy Petőfi, mint igazi lirikus, mindig kerüli a részletesen tárgyalt hasonlatot, mely a képnek önálló értéket tulajdonit az érzés felett.

De másrészt egész érzést, vagy eszmelánczolatot nem *fűz* valamely képhez, hanem egyenesen képben fejezi ki.

Nem azt mondja leánykájának, ki fényes palotában lakik, hogy annak, aki magasan van, le kell hajolnia az alacsonyhoz, hanem, hogy a völgybe tér a hegy patakja s az égről is a földre száll a nap. Nem azt mondja, hogy az ember boldog-

talanságra született, hanem egy a szenvedély erejének megfelelő szertelen hasonlatban fejezi ki gondolatát: Mi az ember? Mondják, virágnak gyökere, amely fönn a mennyben virul. — Virág az ember, melynek gyökere ott lenn van a pokolban.

Sőt a természetből vett képét argumentum gyanánt használja. Azt a sejtelmet, hogy midőn számára is tündökölni fognak a szerelem s barátság rózsafelhői, ő már halott lesz, így okolja meg: Mert ha a felhők kigyúlnak, lemenőben van a nap. Költeményei egyik legszebbjének, a „Dalaim"-nak szépségét éppen az adja meg, hogy természeti hasonlattal fejezi ki mindig az érzést, melynek változó hangulatához hozzásimul az, mint a jó színészhez a szerep különfélesége szerint a ruha és az álarcz: Merengő állapotában dalai holdsugári ábrándos lelkének, könnyelmű gondatlanságában pillangók azok, szerelmében vadrózsák, jókedvű mámorában szivárványok, hazafi bánatában felhők, s tyrtäusi haragjában villámlások.

Az alkotó képzelet nemcsak fogalmakat, érzéseket, s érzéshullámokat törekszik szemlélhetővé tenni, hanem a magukban véve nem eléggé világos körvonalú vagy élettelen tárgyakat is megfelelő érzékibb s élő tárgyakkal hozza kapcsolatba, melyeknek Petőfinél mindig valami szubjektiv vonatkozása van.

A harczok trombitáit, lelkesitve zengő csalogányoknak nevezi. (Arany sokkal hidegebben a csaták kukorékuló kakasainak.)

Vagy: Megy a hintó, még pedig vágtatva, mintha villám volna belefogva. Vagy: Ajkairól hallhatják gyakorta a beszéd megáradt folyamát.

Ilyenkor az uj tárgynak hozzátétele jellemzetes vonásával mindig kellemesen lep meg s nemcsak képzeletünkhöz, hanem egyúttal s egyszerre érzésünkhöz is közelebb férkőzik.

Ezért az igazi költő óvakodik is egyrészt attól, hogy élő, vagy élettelen tárgyat eszmével, vagy fogalommal világitson meg, másrészt, hogy mesterség csinálta tárgyakat, vagy tudományos körből vett tapasztalatokat alkalmazzon hasonlatul.

Hogy ez ellen Petőfi, költői érzékének egészséges volta mellett is, gyakran vét, csak kiforratlanságának tulajdonitandó. A bokrétát, melyet kedvesétől kapott, virágpaizsnak tekinti, mely alól szánakozva nézi ellenségeit. Eszméi tündércsengetyük, melyek bübájosan csilingelnek. Majd szerelmének rózsákkal hintett nyoszolyájáról beszél, melyre lelkét fekteti. Keble nem más, mint szoba, melynek szive az asztala. A jókedv tarka csákó, melyen pajkos tollak inganak, míg a bú lándzsa, mely szegezve van tulajdon gazdája keblének stb.

Itt azonban mégis mindig legalább képet kapunk, mely néha váratlan fordulatával jól esik, bár legsikerültebb alakjában is, legfellebb a játék hatását teszi. Ez volt a megölője a második szileziai iskola költészetének s ez tette oly édeskéssé s izetlenné a Marini után elnevezett egész költői csoportot. Teljesen hidegen hagy azonban bennünket a má-

sodik esetben, pl. midőn a világot oly feketének mondja, amilyen a kibérelt lelkiismeret, vagy midőn kedvesét élete legszebb álmának nevezi s a virágot a föld jóságának. Vagy máshol, mikor a sűrű hópelyheket egy őrült gondolatához hasonlitja. De milyenek az őrült gondolatjai? Itt semmi képet sem kapunk s a hasonlat ahelyett, hogy világitana, még jobban elhomályosit. Legfeljebb tréfás előadásban járja meg szellemességnek, ha pl. oly üresnek állitja fiókját, amilyen sok tudósnak a feje.

Megtörténik, hogy a képzelet a maga duzzadó erejében nem talál mértéket s bizarr, szeszélyes módon elkalandoz oly képekhez, melyek vagy kicsinyitve, vagy nagyitva, de semmiképp sincsenek arányban a kifejezendőhöz. Igy midőn Petőfi a napról irja, hogy az nagy szappanbuborék, melyet valami óriás fiu kifú reggel keleten s szétpattan este nyugaton, vagy midőn elképzeli, ha jönne oly nagy fergeteg, mely meghasitná az eget és e hasitékon át a földgolyót behajtaná stb. Itt mindenhol követhetjük a költőt, de nem tudjuk miért, nem értjük, mit akar vele. Ez a szertelenség, képtelenség, mely néha még Shakespearenél is észlelhető, de kivált Grabbenál s a többi mértéket nem tudó, megbizhatatlan izlésű vad zseninél mindmáig buján tenyész.

A gazdag képzelő tehetség működése közben megesik egy más hiba is. Egy gondolat, vagy érzés megvilágitására mintegy nem talál elég képet s egyiket a másikra halmozza, de ekkor a művészi

öntudatosság megleli azt a határt, melyen túllépve egyik a másikat lerántja. Kivált a keleti költészetnek jellemző vonása ez a hasonlattorlasztás, melynél nem szabad annak kiéreznie, hogy a képzelet saját játékában gyönyörködik, hanem annak, hogy lehetőleg tisztán lássa a képet maga előtt.

Igy midőn Petőfi nem akar meghalni, mint a szobában elfogyó gyertyaszál, vagy a féregrágta virág, hanem mint a fa, melyen villám fut keresztül, vagy melyet szélvész csavar ki tövestül, vagy mint a szirt, melyet völgybe dönt az eget-földet rázó mennydörgés. Itt meg van a fokozat, a következőképen növeli uj vonásával a megelőző erejét s az érzés erejével nő a szemlélhetőség. De olvassuk el a »Sírba tették« kezdetű költeményt.

Meghalt kedvese utáni bánatát holdvilághoz hasonlitja, mely sírjára leragyog, uj szerelmét pedig naphoz, mely azt elhalványitja. De most egyszerre a nap tengerré változik, melyben megszaporodik a szörnyeknek rémes tábora. (Hogy nem szerencsés órában született e költemény, mutatják a szörnyek, kik máshol sehol sem fordulnak elő nála, sem szellemek, — legfeljebb tündérek!) S ugyan e költemény végén a tengerpartra lép s ott remények zöld erdejében jár! Más helyen azt mondja, hogy csillagok közt repül s mindenik egy csalogány, vagy másutt bámulva nézi kedvese szemeinek csillagát, amelynek minden sugara a szerelemnek egy patakja. Ez már nem fantasztika, hanem bombaszt. Ugyanilyenek vannak a »Felhők«

közt, melyek egyátalán nem a maga igazi egyéniségének szülöttei, hanem leginkább mutatnak idegen befolyást. Képzelő erejének e szertelenségeit s alaktalanságait azonban — melyeknek alapja mindig az egészségtelen érzés vagy gondolat — csak régebbi költeményeiben találjuk. Mennél jobban előhalad pályáján, annál művészibb tapintat vezérli hasonlatai megválogatásában. Nemcsak hogy legtöbbször valóban testiek, szinte kézzelfoghatók, ami az ő világos látásának bizonyitéka, hanem egyszersmind legszorosabb tárgyi vonatkozásuak, úgy, hogy azt a hatást teszik, mintha csakis ezek állhatnának az illető helyen. Ezeknek meglepő ujsága, kimerithetetlen változatossága s mindamellett keresetlensége, mely a tertium comparationis meglelését mindig könnyüvé s természetessé teszi, továbbá az a mély vonás, hogy legnagyobbrészt a természet birodalmából vannak meritve, nem kaleidoszkopikus tarkaságban, hanem szivárványszerű gazdagságban — ezek a körülmények egyszerre véget vetettek az előzőinél — még Vörösmartynál is — folyton ujra s ujra előbukkanó banális képeknek (hollóhaj, biborajk, szárnyas idő, az idő vasfoga, hókebel, szerelem napja, remények virága stb. stb.), melyek ha nála néha elő is fordulnak, képzeletének kohójában mintegy ujjáöntve jelennek meg. Minden tekintetben Petőfi előzőivel s társaival szemben is az volt, ami az igazi lirikust a filozófus fölé helyezi: a konkrét gondolkodás embere.

Más tekintetben azonban éppen fentemlitett erényeit s hibáit követői (Zalár, gyakran Lisznyai s a többi sallangosak) az émelygésig utánozták s képzeletük gyengeségét a dagályosabbnál dagályosabb képek halmozásával s túlhajtásával törekedtek elpalástolni s az ő be nem fejezett öntudatosságából eredő hibáit, hébe-hóba előforduló katachresiseit egész öntudatos divattá emelték.

Ilyen pl. Szelesteynek következő erőlködése „A Kárpátokon" cz. költeményében: A sötét árnyak sötét éjszakáján átnéz a felleg s keble felriad, utána zúg a repülő sasoknak, majd egy villámot üstökön ragad s mint az eszmével lázit, gyujt vele és gyászos keble repedéséből égő flamingó száll a völgybe le . . . Nemcsak képtelenség, hanem izetlenség. Vagy még tulzóbb módon Pajer „Hozzá" cz. költeményében: A tengerörvény hullámaiból divatfodort szövök ruhádra, selyemhajadba sebes villámokat tüzök fel ékül, a Chimborassot lábad zsámolyául zúgó szelekkel hengerittetem s fejed fölé királyi boltozással a csábitó szivárványt ivezem, s szép tagjaidat ringatni át, megint át, földrengésből fogok emelni hintát stb. Tehát a Chimborasson ülő hölgy haját villámok ékitik, míg feje felett a szivárványboltozat ragyog diadalivül. Ez már egyszerű nonsens. Ilyenek mind máig folyton kisértenek és mindig velejárói lesznek a tehetetlen, nagyot akaró s minden áron ujat kereső dilettantizmusnak.

Csakhogy Petőfi működésének áldásos voltát

éppen nem ezekből szabad megitélnünk. A nagy költőknek mindig támadnak utánzói, kik szellemi tótágast-állással pótolják az eredetiséget. De költészetének hasonlataiból is kisugárzó varázsa, hogy a természetet minden oldaláról s a magyar természetet összes sajátságaival nemcsak beleolvasztotta a magyar irodalomba, hanem uralkodóvá tette benne s hogy csak azt irta le, amit látott s úgy, ahogyan ő látta, annak mindig örök fénye marad, melynek világító ereje mindétig legjótékonyabb hatással lesz az igazán tehetséges műköltőkre.

Megtanulhatják belőle, hogy a természet a maga örökké uj s a fenségestől a legszelidebb jelenségekig gazdag tarkaságában a legmegfelelőbb hangszer, mellyel érzéseiknek s gondolataiknak erős és friss kifejezést adhatnak, természetesen kell, hogy legyen mondanivalójok s legyen tüdejök, amellyel kiáltani tudnak, mert a természet marad mindig az az anyaföld, melytől a fáradt Anteusok visszaszerezhetik az elvesztett erőket.

Megtanulhatják azt, hogy a természeti tárgyak s tünemények nem a maguk valóságában kapnak meg bennünket, hanem vagy a saját egyéni vagy emberi hangulat, vonatkoztatás és élet által, melyet a költő beléjök visz s ezért az igaz értelemben vett költői reálizmus nem azok száraz feltüntetésében áll, hanem abban a művészetben, mely Petőfi virágaként a valóságban gyökerezik, de a mennyben virul.

Megtanulhatják végül azt, hogy ne tántorittassák

el magukat az esztetikai fogalmak zürzavaros s gyakran iszapos áradata által, hanem meghallgatva a nagy dalnokokat, bátran érezzenek s gondolkodjanak a saját lelkük szerint s első kézből meritsenek a saját kezükkel, mert a művészet háztartásában még a magunk kis pohara is többet ér a kölcsönbe vett nagy kancsónál.

TARTALOM.

	Lapszám
Előszó	11
I. A természetfelfogás változásai . .	15
II. A természet a magyar költészetben	38
III. Petőfi természetszeretete	58
IV. Petőfi a természet realistája . . .	81
V. Személyesitések	106
VI. Petőfi alanyisága a természetfestésben	127
VII. Hasonlatok	171

Szerkesztői megjegyzés. Lenkei Henriknek ez a Petőfi-tanulmánya második, a szerző által átnézett kiadás.

PETŐFI-KÖNYVTÁR.

Szerkesztik:

Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán

XXII. füzet

Baróti Lajos:

Petőfi a ponyván és a népirodalomban

Péterfy Tamás:

Petőfi-regék

Petőfi-Könyvtár

czimmel, a Petőfi-kultusz ápolására, a lánglelkű költő életviszonyaira és költészetére vonatkozó adatok összegyüjtése, feldolgozása s részben a már megnyilt Petőfi-ház anyagának ismertetése czéljából uj vállalatot inditottunk meg, mely kéthavonkénti 8—12 ives füzetekben, izléses kiállitásban, illusztrálva kerülnek könyvpiaczra. E füzetek (számra 30 füzet) 15 diszes kötetben bocsáttatnak a közönség rendelkezésére.

Petőfi költészete kimerithetetlen kincsesbányánk s a vele foglalkozás

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

mindig édes gyönyörüség. Azt hiszszük, nem végzünk fölösleges munkát, midőn a szétszórt adatok csoportositásával hozzáférhetővé akarjuk tenni a rengeteg anyaghalmazt s előkésziteni próbáljuk egy még mindig hiányzó, kimeritő és hiteles Petőfi-repertorium nagy munkáját.

A füzetek egy része azonban már az ismert anyag feldolgozása lesz. Eleven, átszürt tartalom, érdekes, vonzó olvasmány.

Az aránylag olcsó és tartalmas füzetek, melyeknek bizonyos százalékát a Petőfi-ház kapja, a következő, de megjelenésök időpontját illetőleg változást is szenvedhető sorrendben fognak napvilágot látni:

1. ***Kéry Gyula:*** *Friss nyomon.*
2. ***Baróti Lajos:*** *Petőfi-adomák.*
3. ***Váradi Antal:*** *Regényes rajzok Petőfi életéből.*

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

4. **Barabás Abel:** *Felhők.*

5. **Gyulai Pál:** *Petőfi Sándor és lirai költészetünk.*

6. **Dr. Ferenczi Zoltán:** *Szabadság, szerelem.*

7. **Bihari Mór:** *Petőfiné Szendrey Júlia Versei és Naplói.*

8. — *Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései.*

9. **Endrődi Béla:** *Petőfi és Arany levelezése.*

10. **Meltzl Hugó:** *Petőfi tanulmányai.*

11. **Farkas Emőd:** *Petőfi élete.*

12. **Egressy Ákos:** *Petőfi Sándor élete.*

13. **Palágyi Menyhért:** *Petőfi művészete.*

14. **Dr. Somogyi Gyula:** *Petőfi költészete.*

15. **Déri Gyula:** *Petőfi Zoltán és művei.*

16. **Krúdy Gyula:** *Petőfi a negyvenes években.*

17. **Dr. Bajza József:** *Petőfi István versei.*

18. **Kacziány Géza:** *Petőfi mesterei.*

19. **Váradi Antal:** *Az elzárt mennyország.*

20. **Endrődi Sándor és Baros Gyula:** *Petőfi a magyar költők lantján.*

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

21. *Lenkei Henrik: Petőfi és a természet.*

22. *Baróti Lajos: Petőfi a ponyván és a népirodalomban.*

Péterfy Tamás: Petőfi-regék.

23. *Dr. Badics Ferencz: Petőfi levelei.*

24. *Dr. Ferenczi Zoltán: Petőfi születésének és eltünésének irodalma.*

25. *Csernátoni Gyula: Petőfi-tanulmányok.*

26—27. *Többektől, névleg: Kont Ignácz, Neugebauer László, Szana Tamás, Körösi Albin és Vikár Bélától: Petőfi a világirodalomban.*

28. *Kéry Gyula: A Petőfi-ház.*

29—30. *Endrődi Sándor: Petőfi Napjai a magyar irodalomban.*

Budapest, 1909. deczember hó 31-én

Endrődi Sándor, dr. Ferenczi Zoltán

a Petőfi-Könyvtár szerkesztői.

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

PETŐFI-KÖNYVTÁR

SzerKesztiK: ENDRŐDI SÁNDOR és dr. FERENCZI ZOLTÁN

XXII. FÜZET

BARÓTI LAJOS:

PETŐFI A PONYVÁN
ÉS A NÉPIRODALOMBAN

KÉPEKKEL

PÉTERFY TAMÁS:

PETŐFI-REGÉK

MÜHLBECK KÁROLY RAJZAIVAL

BUDAPEST, 1910

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

64.725/22.

Kunossy Vilmos és fia nyomdai müintézetéből Budapesten.

Petőfi a ponyván
és a népirodalomban.

A ponyván Petőfi a szó szorosabb értelmében talán sohasem volt, hiszen régen elmult már az az idő, midőn vásárok alkalmával földre teritett ponyván kirakták szép sorjában a magyar népnek szánt s néhány fillérbe kerülő apró nyomtatványokat. De ha még tovább is élt volna a népirodalom terjesztésének ez a primitiv módja, Petőfi még akkor se került volna oda, mert sem Tatár Péter és társai közül, akik a népet évtizedeken keresztül ellátták szellemi termékeikkel, senki sem gondolt arra, hogy megirja Petőfi rövid, de eseményekben gazdag életrajzát a nép számára; sem Petőfi kiadójának nem jutott eszébe, hogy egyikmásik művét, — mely nem a nép számára iródott ugyan, de amelyet a nép is éppen úgy élvezhet, mint a művelt közönség, — olcsó kiadásban is forgalomba hozza.

Nem elengedhetetlen feltétele ugyan egy költő népszerüségének, hogy művei a nép között is el legyenek terjedve, mégis érthetetlen, hogy Petőfi, akiben oly szerencsésen olvadt össze a népköltő a romantikus költővel, egy félszázadon keresztül oly

kevéssé legyen ismeretes a nép között. Csak az utolsó tiz esztendőben kerültek forgalomba egyes népszerű füzetek, melyeknek feladata volna egyrészt Petőfi életének, másrészt műveinek megismertetése a néppel.

S éppen ez az ötven év vezet a talány nyitjára. Ötven évig védi nálunk a szerző tulajdonjogát a törvény. Petőfi műveinek kiadója pedig a törvényes idő alatt Petőfi egyes műveinek külön kiadásáról egyáltalában nem gondoskodott, összes műveinek népszerű kiadása pedig, bármilyen olcsó legyen is, messze felülhaladja azt az összeget, amelyet a legszegényebb néposztály — s itt éppen erről van szó — szellemi táplálékra egyszerre fordithat.

A szerzői jog védelmének megszüntével jelennek meg — még pedig a csakhamar kifejlődött verseny folytán rövid egymásutánban — Petőfi válogatott kisebb költeményei, nemkülönben verses elbeszélései is apróbb, jutányos füzetekben.

De ezzel egyidejüleg megindultak életének regényes feldolgozásai is a nép számára.

Ezek között nem ugyan műbecsénél, hanem hihetetlen terjedelménél fogva első helyen áll az a vaskos három kötetes mű, mely eredetileg két íves füzetekben jelent meg, minden íven egy-egy képpel, Rubinstein kiadásában ily czim alatt:

Petőfi Sándor. Eredeti regény. Irta: *Magyar János.* Alig hihető, hogy az érzékeny szivű szakácsnékon kivül, akik homeopatikus adagokban, azaz

hogy heti füzetekben ismerkedtek meg vele, sokan volnának, akik Magyar János három testes kötetből álló regényének harmadfélezer oldalán képesek voltak jószántukból végig vergődni, amihez nemcsak jókora adag türelem, hanem tekintetbe véve a benne sűrűn előforduló hajmeresztő jeleneteket, erős idegzet is szükséges.

De mivel még a jóból is megárt a sok, lassankint úgy hozzá szokik az olvasó az egymást követő és szemmelláthatólag erőszakolt borzalmasságokhoz, hogy később már nem veszi komolyan s csak mosolyog rajtuk.

Hiszen csakhamar rájövünk, hogy a szerzőnek mindig kéznél van egy-egy deus ex machina a legválságosabb pillanatban, hogy hőseit és hősnőit kiszabaditsa a halálos veszedelemből, amelybe, meg kell hagyni, nem csekély leleményességgel sodorja őket.

Sőt ebben a tekintetben még Petőfivel sem tesz kivételt, aki ellen mindjárt a regény elején rövid egymásutánban három orvgyilkossági merényletet követnek el.

Itáliától Kisázsiáig és Bécstől Irkuczkig minden valószinüség, sőt helylyel-közzel a lehetőségnek is kizárásával végig hurczolja hőseit és hősnőit.

Mert Petőfi a regénynek bár fő, de nem egyetlen hőse. Az ő életével párhuzamosan szövődnek egy másik regénynek szálai a romantika minden raffinált fogásainak és merész fordulatainak fölhasználásával. Hogy annál jobban hasson az érzékenyszivű

olvasók idegeire, a leghajmeresztőbb kalandokon viszi át hőseit anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is féltenők Petőfit, mert hiszen úgy is tudjuk, hogy hajaszála se fog meggörbülni.

Petőfi élete folyása annyira ismeretes mindnyájunk előtt, hogy a regény szerzője mit sem változtathatott rajta, legföljebb apróbb, jelentéktelen epizódokat költött bele. A segesvári ütközetig tehát Petőfi életrajzi adatai mintha békóba szoritanák tollát; de a szabadságharcz leverése után megszabadulván bilincseitől fantáziája, mint megvadult csikó keresztül-kasul száguld fél Európán s egész Ázsián. Mert talán mondanunk se kell, hogy készpénzül veszi Manasszes meséit, melyek szerint Petőfi nem veszett el a segesvári ütközetben, hanem Szibériába került s nemcsak a kiegyezést, hanem nejét és fiát is túlélte.

* * *

A regény Milovics Vilmos — Petőfi egy állitólagos barátja — siralmas helyzetének ecsetelésével kezdődik. A beteg embert kapzsi unokaöcscse, Iván, miután nejét és kis leányát már előbb elüldözte a háztól, valósággal elzárva tartja a világtól, hogy megkaparithassa vagyonát. De a gonoszlelkű ember nem győzi türelmesen megvárni az időt, midőn törvényes ura lesz a tekintélyes vagyonnak, hanem mérget kever nagybátyja ételébe, hogy siettesse halálát. Csakhogy a beteg nem nyúl ám a mérgezett ételekhez, mert hű szolgája, aki maga

is csak éjjelenkint a kandalló kürtőjén keresztül juthat be hozzá, figyelmezteti a veszélyre s maga látja el gazdáját mindennap táplálékkal.

Milovics ezzel az öreg hű szolgával küld Petőfinek levelet, melyben őt magához hivja, mert rá akarja bizni, mint legmegbizhatóbb barátjára, végrendeletét.

Amint elolvasta Petőfi a levelet, mit sem törődve hóviharral, fagygyal, még abban az órában utra kelt barátjához, aki két napi járásnyira lakott a fővárostól.

Milovics a falu végén egy czigány asszony viskójába hivatta éjnek idején a falu jegyzőjét és biráját, felolvasta előttük és aláiratta velük a végrendeletet. Aztán 1000—1000 aranynyal megajándékozta mind a kettőt s megeskedte őket, hogy titokban fogják tartani a végrendelet tartalmát.

Milovics innét a közeli csárdába ment, ahol Petőfi várakozott rá nagy titokban s a végrendeletet azzal a megbizással adta át neki, hogy keresse föl nejét és egyetlen leányát, aki kevéssel születése után nyomtalanul eltünt anyjával együtt a kastélyból. Alapos oka van hinni, hogy Iván hurczoltatta el s tartja őket azóta fogva valami rejtekhelyen.

Lelkére köti tehát Petőfinek, hogy kutassa föl leányát s adja át neki a végrendeletet, nehogy öcscsének, a gonoszlelkű Ivánnak kezébe jusson, aki már is bele ült a nagy vagyonba s fogva tartja bátyját, hogy végrendeletet ne csinálhasson. Csakhogy nem tudta, hogy a kastély ama szobájából,

amelyben a beteg Milovics lakott, titkos kijárat vezet a szabadba. Még sem akadályozhatta meg tehát, hogy bátyja végrendelkezzék.

A két végrendeleti tanú azonban Iván fizetett embere volt, akik azonnal tudatták vele az esetet. Erre Iván három mindenre kész oláh pribékjével nyomon követi Petőfit, hogy eltegye láb alól s hatalmába keritse a végrendeletet. Utól is érik s már halálos csapást mérnek rá: de ebben a válságos pillanatban, honnét-honnét nem, csak ott terem hirtelen Rózsa Sándor, szétveri a támadókat és megmenti a Petőfi életét.

A regény folyamán ez a támadás még több izben megismétlődik, de épp oly kevés sikerrel, mert Rózsa Sándor, vagy másvalaki mindannyiszor megmenti.

Ugy tudtuk eddig, hogy Petőfi csak kóborlási hajlamát követte, midőn 1845 április 1-én felsőmagyarországi körutjára indult. Petőfi életének legalaposabb ismerője, Ferenczi Zoltán is igy adja elő a dolgot. De Magyar János alaposan rá cáfol, mert mint látni fogjuk, Petőfit a baráti kötelesség szólitja vidékre, hogy ott barátja nejének és gyermekének nyomára akadjon. Ezen a nyomon haladva jut Eperjesre, majd Nagykárolyba, melynek közelében ábrándozik egy költői hajlamú fiatal leány Petőfiről, akit sohasem látott, csupán verseit ismerte és azokért szereti meg a költőt.

Szendrey Júlia és Térey Mari felszólitására nehány barátjuk tánczmulatságot rendez, hogy

Júliának alkalma legyen megismerkednie Petőfivel. Végre Riskó bemutatja őket egymásnak. „Júlia elfogódottan, annyi várakozás után végre találkozik azzal, akit imád, bizony nem látta, nem nézte, szép-e, csunya-e? szőke vagy barna? Csak átengedte magát a boldogságnak."

Másnap Petőfi áthajtat Riskóval Erdődre s Szendreyéknél tölti a napot s mielőtt távoznék, megvallja Júliának, hogy szereti. Nehány nap mulva megismétli a látogatást, mely alkalommal találkát adnak egymásnak az Erdőd közelében elterülő erdőben, hova Petőfi Nagykárolyból sétált át. Tekintetbe véve, hogy Nagykároly 35 kilométernyire fekszik Erdődtől s négy falu terül el köztük, ezek a többször megismételt találkák nem kis próbára tették Petőfi szerelmét. Dejszen hogyne kutyagolna 35 kilométert egy szép leány kedvéért, mikor diák és színész korában sokkal hosszabb utakat is megtett, még pedig nem is szép lányok kedvéért.

A boldog szerelmet megzavarja azonban az intrika, mely közbelép egy vetélytárs személyében. Ez a vetélytárs egy szomszéd birtokos, aki szerelmes Júliába; de Júlia kikosarazza. A megvetett szerelmes bosszut esküszik s előbb Petőfit méreggel akarja eltenni láb alól, s mikor ez nem sikerül, embereket bérel föl, akik az Erdődről távozó Petőfi kocsiját föltartoztatják, Petőfit megkötözik s egy erdei lakhoz hurczolják, ott a vetélytárs, akinek barátja, Milovics Iván is segitségére jött,

„. . . Petőfit megkötözik s egy erdei lakhoz hurczolják . . .“

rá akarják kényszeriteni a költőt, hogy levelet irjon Júliának, melyben lemond szerelméről.

A következő perczben berohant ám Ivánnak egyik embere és csak annyit kiált:

— Meneküljenek, Rózsa Sándor!

Iván és barátja gyorsan menekült s ott hagyták Petőfit összekötve.

Egyszerre felrántják az ajtót és belép Rózsa Sándor nehány emberével.

— Az Isten hozott! — szól Petőfi.

— Nagy Isten, Petőfi? — kiált Rózsa Sándor és egy pillanat alatt fel voltak vágva a kötelek s Petőfi ujra szabad volt.

— Másodszor mented meg az életemet! — szólt Petőfi és kezét nyujtotta Rózsa Sándornak.

Petőfi nem is tudta, hogy ez bizony már harmadszor történik.

— Fiuk, le a főveggel s köszönjetek, mert dicső ember áll előttetek: „Petőfi Sándor!“ — Igy mutatja be őt Rózsa.

Bár más-más, mégis közös üldöző szelleme van tehát egyrészt Júliának és Petőfinek, másrészt a Milovics nőknek. Az első két a nemtelen bosszú, az utóbbiakét a pénzvágy vezeti, hogy áldozataikat hatalmukba keritsék.

A szabadságharcz leverése után uralkodott sötét idők nagyon elősegitették a két Mefisztó üzelmeit, mert hiszen abban az időben az ily elemeket tárt karokkal fogadta a kényuralom. Mind a kettő nemcsak mint fáradhatatlan besugó,

hanem mint tényleges császári biztos szabadon garázdálkodhatott s hatalmukat főleg egyéni czéljaik elérésére forditották. Meggyötörték áldozataikat, de czéljukat még sem érhették el.

A kikosarazott kérő most már névtelen besugó levelekkel próbálja Petőfit és Júliát egymástól elhidegiteni. Petőfiben sikerült is a féltékenységet és elkeseredést fölkelteni, mely a debreczeni kalandra adott okot s csak a ref. lelkészen mult, hogy házassággal nem végződött. Sokkal könnyebb a kikosarazott Horsztennek besugásaival Szendreyt Petőfi ellen hangolnia. De hiába, mert Júlia kijelenti, hogy szülei akarata ellenére is hozzá megy Petőfihez.

Miután már az eljegyzés is megtörtént, a kikosarazott Horszten kétségbeesett lépésre határozza el magát: elteszi láb alól Petőfit. Nem is csinál titkot a dologból czimborája előtt, aki siet levélben tudatni Petőfivel a veszélyt. Petőfi másnap humoros versben örökiti meg a dolgot és kiadja egyik lapban:

Most meg arra figyelmeztet
Egy nem ismert jó barátom,
Hogy „vigyázzak s fussak innen,
Mert közel van a halálom.
Fussak innen! orgyilkos kéz
Fenyegeti éltemet!“

Ez a gyilkos kéz egyelőre csak a költő hirnevét akarja megölni. Midőn 1847 tavaszán megjelennek

„... Horsztent kötözik egy fához ...“

összes költeményei, Horszten Pestre utazik s fölbérel néhány kritikust, hogy rántsák le Petőfi költeményeit. Meg is teszik; de hiába, mert a nagy közönség lelkesedését, melylyel Petőfi költeményeit fogadták, nem voltak képesek lelohasztani.

Hogy pedig az esküvőt megakadályozza, embereket bérel föl, hogy Petőfit, mikor Erdődre megy, útközben elfogják és megkötözzék. Csakhogy midőn a fölbérelt emberek megtudják, hogy a mindnyájuk által tisztelt Petőfit kell megtámadniok, Horsztent kötözik egy fához s szépen haza mennek. Petőfi maga szabaditja meg vetélytársát kötelékeitől.

Horszten dúlt-fúlt dühében.

— No hát, ha megmenekült az oda útban, nem menekül meg, mikor majd feleségét hozza! — kiáltott fel másnap az elkeseredés hangján. — És ha magam is utána pusztulok, mégis lelövöm!

Azzal indult, hogy megtámadja a fiatal párt.

— Meg fog halni! — ismételte, mialatt az erdődi út felé tartott. — Meg fog halni!

Csakhogy Horszten az útszélen úgy elaludt, hogy Petőfi kocsijának zörgése sem ébresztette föl. „Mikor pedig végre fölébredt, Petőfi szép feleségével már Nagykárolyban járt.“

Úgy látszik, a nagy nap örömére alaposan felöntött a garatra az uradalmi kocsis, különben aligha hajtott volna Nagykároly felé nyugatnak, mikor Koltó Erdődtől keletre fekszik.

Csakhogy Horszten nem nyugodott bele sorsába, hanem felült legjobb lovára s utánuk indult. Utól

is érte őket késő este egy csárdánál, melynek közelében eltörött Petőfiék kocsijának kereke.

„Akarva, nem akarva, Petőfinek fiatal feleségével ott kellett megszállnia az útszéli csárda vendégszobájában."

Nagy merészség ily körülmények között a nagybányaiaktól, hogy a piacz sarkán levő városháza falába, mely régebben nagyvendéglő volt, ily feliratu márványtáblát illesztettek: „Itt szállt meg Petőfi Sándor és Szendrey Júlia 1847 szept. 8-dikán."

A csárdás azonban, akitől Horszten villogó szemekkel tudakozódott Petőfiék után, meglátta, hogy két pisztolyt vett le a nyeregkápáról. Rögtön gyanut fogott s azt mondta neki, hogy más fogattal folytatták útjokat. Másnap kora napköltével a megigazitott kocsin tovább utaztak, épp ellenkező irányban, mint amerre a csárdás küldte Horsztent. S csodák-csodája, még is eljutottak, még pedig baj nélkül Koltóra.

De Horszten is megtudta ám, hogy hol töltik Petőfiék a mézes heteket, s parasztnak öltözve belopózott a koltói kastély parkjába.

„Csakhamar látta, hogy Petőfi és Júlia kijönnek a kastélyból.

Elővette pisztolyait. Most egész közel értek Horsztenhez, aki fölemelte az egyik pisztolyt és Petőfi szivetáját vette czélba.

Horszten kitünő lövő volt. Petőfi élete egy hajszálon függött; de azt a hajszálat az Isten mindenható gondviselése tartotta kezében.

Horszten elsütötte pisztolyát, de a pisztoly csütörtököt mondott.

Horsztent ez annyira meglepte, hogy csak pár pillanat mulva jutott eszébe, hogy a másik csövet süsse el; de izgatottságában megint csak az első ravaszt nyomta meg.

Ezalatt Petőfi és Júlia beléptek a kastélyba és fedezve voltak Horszten elől."

Később aztán meggondolta magát. Mit érne vele? Ha meg is öli Petőfit, azzal még nem birja Júliát. Más bosszúra határozza el magát. Mindent el fog követni, annyi bajt és keserüséget gördit útjába, hogy meg legyen fosztva nyugalmától, hogy éhségnek legyen kitéve, amíg végre felesége elhagyja és az ő karjaiba fut.

Petőfiék végre Pestre utaztak.

„Petőfinek Pestre érkezése, mint a futó tűz, úgy terjedt el a városban.

Az ujságok napokig egyébről sem irtak, a fővárosiak egyébről sem beszéltek.

Mindenki ismerni, látni akarta azt az okos, szép, emelkedett lelkű asszonykát, aki ott hagyott vagyont, jólétet, kényelmet és a szegény költőnek nyujtotta kezét."

Elérkezett márczius 15-dike. Petőfi elszavalja és kinyomatja a „Talpra magyar"-t.

Petőfi ezután felszólitotta a tömeget, hogy vonuljanak Budára a helytartó tanácshoz és törültessék el a czenzurát és követeljék Stancsics Mihály szabadon bocsátását.

Mikor ezt Horszten meghallotta, előre sietett Budára s lihegve lépett be a helytartósági hivatalba, ahol a legnagyobb zavar uralkodott, nem tudták, mitevők legyenek.

— Uram, — mondá Horszten, — a város egy óriási lázongó tömeggé tömörült, beláthatatlan, hogy mi fog történni; pedig az egész tömeget csak egyetlen ember vezeti és ha az nincs köztük, úgy az egész tömeg szétmegy, mint a szelid nyáj. Fogják el ezt az embert és minden rendben van!

— Ki az?

— Petőfi, — felelte Horszten.

Egyszerre megnyilik az ajtó és kilép Zichy Ferencz gróf, a helytartósági ideiglenes elnök-helyettes.

— Ön tud egy módot arra, hogy az átsereglő polgárság szétoszoljon?

— Igen, Petőfi elfogatásával.

— És ön minden veszély nélkül el tudja fogatni?

— Igenis, méltóságos uram! — mondá Horszten.

Az ideiglenes elnökhelyettes beszólt a szomszédszobába, ahonnan három katona jött elő.

— Ez az úr veszedelmes őrült, fogják meg és tegyék további intézkedésemig őrizet alá!

Pár hét mulva kinevezte a király a felelős magyar miniszteriumot.

Petőfi éppen egy versét fejezte be. Éjjel tizenkét óra volt. Kopogtatnak. Petőfi ajtót nyit. Egy fiatal suhancz állott az ajtó előtt, aki levelet hozott.

— Levele érkezett Szörémyné ő méltóságának; de a méltóságos asszony nincs Pesten. Ennek a levélnek a tartalmát pedig mihamarább egyik miniszter urnak tudnia kell. A méltósága pedig egyszer mondta, ha ilyes valami akad, keressük fel Petőfi urat, mert az a legbecsületesebb ember, kit valaha ismert, arra minden titkot rá lehet bizni. Hát tessék itt a levél, tessék vele csinálni, amit akar.

Petőfi felbontja és elsápadva olvassa végig a levelet, mely a Jellasics árulásáról ad hirt.

Petőfi a levéllel egyenesen Batthyány miniszterelnök lakására ment s felzörgette a kapust.

— Beszélnem kell a kegyelmes úrral azonnal!

— De a kegyelmes úr már alszik!

— Fel kell ébreszteni!

— Ki az úr és mit akar?

— Petőfi vagyok és sürgős titkos jelentést kell tennem a miniszterelnök úrnak.

— Ha Petőfi jön éj idején, annak nagy oka lehet, — vélte a kapus s elment felkölteni a miniszterelnököt.

Batthyány kiugrott ágyából és magára öltve hálóköpenyét kiment a másik terembe, ahol Petőfi várakozott.

— Uram, az ön neve, — szólt a gróf, — biztositék arra, hogy nagyon fontos érdek szólit engem.

— Ugy van, gróf úr! veszélyben a haza, egy önfeláldozó minden erejéből sietve hoztam meg ezt a levelet, — mondá Petőfi és átadta a levelet.

— Gyalázat! — kiáltott fel Batthyány, miután

elolvasta a levelet. — Köszönöm, hogy nem késett ezt kezemhez juttatni, meg fogok tenni minden intézkedést, hogy ezt az országháboritót méltóan megbüntessük. Fegyverbe állitom az országot és egyben önhöz fordulok, használja fel tehetségét, ragyogó tollát támogatásunkra!

— Uram, életem, vérem, minden hazámé!

— Ön nagy férfi, — mondá Batthyány s kezet fogott Petőfivel.

Pár perczig beszélgettek még együtt s azután Petőfi távozott.

Petőfi egyik este későn ismét hirt kapott Jellasics közeledéséről és azokról az ocsmány felhivásokról, melyekkel a népet el akarta bolonditani.

Petőfi átlátta a helyzetet és a késő esti órákban ujra fölkereste Batthyányt. Elmondta neki a hireket. Batthyány megdöbbenve hallgatta.

— Gróf úr, — szólt Petőfi, — van egy tanácsom, talán sikerül. Merész dolog volna; de az egyetlen, amely segithetne még.

— Mondja el!

— A segitség az, ha a nádor ő fensége elfogadja Magyarország királyi méltóságát és fejére teszi a szent koronát. Ha igent mond, holnap az ország kikiáltja királyának és azután életünket, utolsó csepp vérünket áldozzuk hazánkért, királyunkért!

De István főherczeg elutasitó választ adott.

Batthyány lesujtva ment haza. Petőfi ott várta.

— A nemzet most már teljesen magára maradt,

— mondá fájdalmas hangon a nagy férfiú, — most már teljesen oda vagyunk vetve az ármánynak.

Elmondta, ami történt.

— Holnap felhivást szerkesztek Kossuththal, — szólt Batthyány, hogy az országot fegyverre szólítsuk; de irjon ön is egy felhivást és kiragasztatjuk az egész országban.

Petőfi még az éjjel megirta felhivását, melyet reggel kinyomattak és Kossuth felhivása mellé mindenütt kiragasztottak.

És megmozdult az egész ország; ifja, öregje sietett a harctérre. Petőfi is felcsapott katonának.

„Petőfi lángra gyújtó felhivása nagy hatással volt az egész országra, mindenki sietett a haza megmentésére karját felajánlani.

A legbátoritóbban az hatott, hogy Petőfi nemcsak szóban volt nagy, hanem ő maga is kardot kötve hadsorba állott.“

Előbb azonban elvitte Júliát az apjához Erdődre. Megörült ennek Horszten, aki még mindig égett a bosszuvágytól. Egy garázdálkodó oláh csapat élére állott s elrejtőzött embereivel abban az erdőben, ahol Júlia sétálni szokott.

De úgy kellett Júliának. Miért ment áldott állapotban egyes-egyedül a két kilométernyire fekvő erdőbe, mikor ott volt az orra előtt a várkert árnyas fasoraival.

„Horszten el akarta fogatni az oláh csapattal Júliát, hogy erőszakot tegyen rajta.“

Talán mondanom se kell, hogy ez a terve is

dugába dölt, mert a lázongó csapat közeledéséről értesitett Szendrey lóra kap embereivel s elűzi az oláhokat.

Nyomban értesiti Petőfit, hogy siessen Erdődre és vigye el feleségét, mert az oláh lázadás miatt nincs biztosságban.

Petőfi azonnal szabadságot kért és utazott feleségeért Erdődre.

„Egy napi járó földre volt Erdődtől, mikor egy oláh csapat hirtelen megtámadta. Előugrik két oláh, földre rántja Petőfit és guzsba köti kezeit.

— Ah, ez Petőfi! — kiált fel az egyik, — ez jó fogás, erre fájt az én gazdámnak a foga mindig. Hát majd átadjuk neki.

Petőfi nem védekezhetett és a két oláh egy gödör felé vonszolta, mely mögött egy nagy nehéz kő feküdt. Bele lökték Petőfit a gödörbe és a követ rá hengeritették a gödörre. Petőfi el volt zárva."

A két oláh elsietett Horsztenhez.

„Petőfi helyzete kétségbeejtő volt, kezei összekötve és egy nedves gödörben egy megemelhetetlen nehéz kő alatt. Csak épp az egyik oldalon, ahol a kő nem illett a gödör széléhez, ott volt egy kissé nagyobb nyilás, ott behatolt a világosság és a friss levegő.

Hogyan szabaduljon innen?

Hozzá fogott a karok feszitéséhez, s végre sikerült nagy kínnal kiszabaditani a kezét.

Azután kivonta kardját, melyet az oláhok szerencsére nem vettek el tőle, és megpróbálta a

gödör szélét kivájni ott, ahol amugy is volt már egy kis nyilás.

Eleinte ment a dolog. Már oly nagy volt a nyilás, hogy két karja kifért rajta; hanem aztán egyszerre mindenfelől kőrétegre talált. Ekkor elővette pisztolyát, amelyet támadói szintén nála hagytak, s a feje fölött levő kő szélére lövöldözött, mert tölténye volt elég és remélhette, hogy sikerül lassan letördelni a kő szélét annyira, hogy kibujhatik alóla.

Mialatt azonban Petőfi serényen dolgozott, szinte oly serényen közeledett Horszten is az oláhokkal.

— Ha az csakugyan Petőfi, — mondá Horszten, — akkor az uton a legelső fára felakasztjátok."

Petőfi utolsó lövése nagy repedést okozott a kövön s a lerepedt részt hamarosan le tudta törni.

Most már elég széles volt a nyilás arra, hogy kibujhasson a kő alul.

Alig emelkedett ki derékig, már csak nehány lépésnyire voltak tőle az oláhok és Horszten. A két oláh Petőfi felé rohant.

Petőfi azonban pillanat alatt talpra ugrik, kirántja kardját s hatalmas csapásokat mér az oláhokra.

Horszten megijedt, nem akarta, hogy Petőfi fölismerje, hát beszökött az erdőbe.

Petőfi egy csapással leteritette az egyik oláhot, aztán a másikra mért olyan csapást, hogy megtántorodott tőle.

„... Petőfi azonban pillanat alatt talpra ugrik ...“

Mikor az oláhokkal végzett, utána sietett az elmenekült harmadiknak, akiről látta, hogy kaputos ember. De Horszten gyorsan elmenekült.

Estére Petőfi karjai közé szorithatta kedves feleségét."

Mégis csak szerencsés ember volt az a Petőfi, hogy ennyi halálos veszedelemből ép bőrrel tudott kiszabadulni!

Szerencsésen elhelyezte Debreczenben feleségét s aztán visszatért ezredéhez.

Az ország nyugati részéről szomorú hirek érkeztek, amelyek leverő hatással voltak a hadseregre.

„Egy tiszttársa fölkereste egy este Petőfit s így szólt:

— Sándor, seregünkben is terjed a lehangoltság, pedig legközelebb tűzbe kell vinnünk a fiukat. Hát önts te lelket beléjük!"

Petőfi másnap reggelre megirta a „Csatadal"-t.

„Ez a vers mondhatatlan hatást gyakorolt a seregre, mindenütt mintha egyszerre új élet szállotta volna meg az egész országot. Gyújtó hatással volt mindenkire. Még a félholtat is fegyverre keltette és vakmerőbbé, rettenthetetlenné tette a katonákat."

E közben történt, hogy Petőfi tábornoka egy közlegénynyel igaztalanul bánt. A közlegény Petőfihez fordult panaszával.

— Ha van ember a földön, — szólt a legény, — aki szólni mer a tábornok úrnak egy szegény emberért, az csak a százados úr lehet, az ország szeretett Petőfije.

Petőfi el is ment a tábornokhoz és pártjára kelt a legénynek.

A tábornok és Petőfi összeszólalkoztak; de Petőfi nem tágitott és a legény büntetését elengette a tábornok, hanem Petőfire annál inkább haragudott. Ki is mutatta haragját pár nap mulva.

Petőfi levelet kapott Júliától, melyben értesitette, hogy közel van a lebetegedéshez. Menjen tehát mihamar hozzá.

Petőfi rögtön szabadságot kért, de a tábornok megtagadta. Petőfi nemsokáig gondolkozott, hanem azonnal útra kelt feleségéhez. Amint megérkezett Debreczenbe, a honvédelmi bizottsághoz ment és bejelentette, hogy engedély nélkül jött el ezredétől.

„Elmondta a közte és a tábornok közti esetet. Szavainak oly nyomós súlya és hatása volt, hogy elnézték ezt a hatalmas kihágást és semmi rossz következménye nem lett a dolognak.“

Ezalatt Bem sikereinek hire bejárta az országot. Petőfi is meghallotta.

Amint felesége fölkelt a gyermekágyból és Petőfi nejét és újszülött fiát ott hagyhatta, visszavágyott a csatatérre. Irt Kossuthnak. Megirta, hogy nem tér vissza többé ezredéhez, hanem tegyék át Bemhez, mert Bem oldalán akar harczolni. A dunántúli balsikerek Petőfit igen bántották, hát oda vonzódott, ahol több hősiességet látott. Kivánsága teljesült s Petőfi Szebenbe ment, ahol akkor Bem hadserge táborozott.

Petőfi megtetszett az egyszerű, igénytelen vezérnek s csakhamar úgy szerették egymást, mint apa és fiú.

Bem hadsegédjévé tette Petőfit.

Pár hónap mulva Bem jelentést akart küldeni a győzelmes csatáról Debreczenbe. Tudta, hogy Petőfiné ott van, hát Petőfivel küldte el a jelentést Debreczenbe. Petőfinek nagy örömet szerzett a megbizás, hisz egyuttal megláthatja feleségét és kis fiát.

Ugyanebben az időben indult arrafelé Horszten is, aki az osztrákok kéme volt, egy szakasz osztrák katonával, egy olasz származású tiszt vezetése alatt.

„Átmegyünk ezeken a hegyeken, — mondá Horszten útközben a tisztnek, — ott aztán lesbe állunk és elfogjuk Petőfit.

— A költőt?

— Igen.

— A magyar sereg legfényesebb tehetségét, a leglelkesitőbb erejét veszti benne, nemde? — kérdezte a tiszt.

Horszten igennel felelt.“

Erre a hadnagy kardot rántott, oda lépett Horsztenhez és foglyul ejtette.

Aztán kiment egymaga az útra. Alig néhány lépésnyire tőle jött Petőfi. A hadnagy gyorsan kirántotta fehér zsebkendőjét és lobogtatni kezdte. Petőfi visszarántotta lovát és megállott.

— Százados úr, ön Petőfi Sándor?

— Igen, az vagyok.

— Százados úr, itt a keskeny eldugott hegyszoros mögött egy szakasz ellenség áll, melynek

én vagyok parancsnoka. Azért vagyunk itt, hogy önt elfogjuk. Egy földije táborunkba jött és fölfedezte, hogy ön ez uton fog Debreczenbe menni. De én egy magát magyarnak valló embertől oly galádságnak tartottam Petőfi elárulását, hogy a határozott parancs ellenére cselekszem, a szakaszt bent hagytam a hegynyilásban és az ön elhaladását nem látom meg; de óvakodás czéljából közöltem ezt önnel!

Erre katonásan tisztelgett és intett Petőfinek, hogy tovább mehet."

Petőfi tehát újra kimenekült a csapdából. Csakhogy Petőfi a harcztéren is minduntalan halálos veszedelemben forgott.

„Petőfi visszatérése után még vakmerőbb harczos lett. Ahol a legrémesebben zúgtak a golyók, Petőfi ott járt.

Egy nap Petőfit egy szakasz élén az ellenség annyira megszoritotta, hogy 40 emberből csak Petőfi és nyolcz közlegény maradt meg.

Bem végre is megsokalta a dolgot s hivatta a költőt.

— Petőfi, önnek ezennel megtiltom, hogy a harcz tüzében részt vegyen. Megtiltom önnek, hogy oly vakmerőn rohanjon a halál torkába. Ha legderekabb honvédem elesik, kerül ebből az országból helyette még derekabb; de ha az én kedves Petőfim találna elesni, senki sem pótolhatná a világon!

A következő napon Bem rendeletére a tábori

sajtón Petőfi négy versét nyomták ki és ezer meg ezer példányban osztották szét a legénység közt."

És erről a fontos körülményről sem Petőfi életirói, sem bibliografusaink mindez ideig mit sem tudtak!

Horszten azután se hagyott fel a Petőfi üldözésével. „Irt Bécsbe, hogy ő kész Petőfi kézrekeritésére vállalkozni.

A tábornokhoz lejött Bécsből a leirat, hogy csináltassa meg Petőfi személyleirását és bizza meg Horsztent a kézrekeritésével.

Másnapra ki volt nyomtatva a személyleirás s Horszten embereket gyűjtött és küldött szét Petőfi kézrekeritésére."

Rá is talál Szászsebesnél.

„Petőfi egy oldalvéddel keletről kerül a város felé. Ezt látta meg Horszten. Összeszedett oláhokat és felbőszitve őket, sikerült fedett helyen Petőfi és a főcsapat közé szorulni és Petőfit attól elvágni s egyszerre oldalt támadott rá.

Petőfi először hős támadást intéz ellenük; de látja, hogy oly túlnyomó erővel vannak, hogy embereit mind elveszitené. Egy közeli fedezéket pillant meg és oda rajonkint hátra küldi embereit és onnan tüzeltet.

Három támadást intéznek. Petőfi visszaveri.

Egyszerre látja, hogy a város már teljesen a magyarok kezében van. Ekkor élénk tüzelést kezd az ellenségre és csapatja élén maga rohanva elől, oly hevesen támad az oláhokra, hogy keresztül vágja magát s aztán megfordul és hátulról támad.

Pár percz mulva az oláhok futottak hanyatthomlok.“

De Petőfinek nem ez volt az egyetlen hőstette. Bem Szászsebesről Szászvárosba vonul vissza. Szászvárostól Déva alig van három órajárásnyira, ahol Kemény dandárja vár. Ha fölkereshetné!

„De ki vállalkozik arra, hogy most éjjel az oláh táboron keresztül Dévaig menjen? És előlép Petőfi Sándor ezredes.

— Én, — mondja szilárd elhatározással. — Azonnal indulok s bárhol van Kemény, okvetlenül fel fogom keresni.

Ezzel nyomban lóra ült és két Kossuth-huszár kiséretében neki vág a sötét éjszakának.

Hajnal felé már vissza is jön. Paripájáról csak úgy szakad a tajték; maga is olyan fáradt, hogy alig bir a nyeregből leszállani. De barna nemes arczán az öröm napfénye ragyog. Jó hireket hoz. Kemény dandárjának az első csapatai a közelben: Piskin állanak; a magyarországi segélyhad egy része Déván táboroz, a zöm pedig reggel okvetlenül megérkezik.“

Csakhogy az ellen Szászvárosra tör, még mielőtt Kemény dandárja megérkezett volna. Bem hátrálni kénytelen. „Mint mindig, most is ő a legutolsó a visszavonulásban. Rendületlenül áll kedves ágyui mellett. Pedig az ellenség már-már körülzárja. Egy gránátos őrmester egészen közelébe férkőzik s egyik ágyunkra rá teszi a kezét.

— Nyomorult! Te az én ágyuimat akarod?

Vissza! — dörgi Bem haragosan s lovagkorbácsával olyat vág a gránátos arczára, hogy az visszatántorodik. Erre egy közvitéz vállhoz kapja fegyverét és Bemre céloz. A fegyver eldördül s a golyó a vezér jobb kezének közép újját zúzza össze.

Ebben a pillanatban tör elő Petőfi egy honvéd csapat élén s a veszélyben forgó tábornokot az ágyukkal együtt rövid küzdelem után szerencsésen megmenti."

E hőstett után néhány nap mulva Petőfi ujabb babért aratott hősiességével. Bem tábornok ugyanis reá bizta a piski hid védelmét, melyet Bem Erdély kulcsának nevezett.

„A 11-dik honvéd zászlóalj szuronyt szegez és rohan előre; de amint a hídfeljáróhoz ér, csodálkozva veszi észre, hogy a Bianchi gyalogosok kezében a megadás jeléül fehér zsebkendő lobog.

Pillanatnyi szünet áll be, mialatt Petőfi a hidra lovagol. Erre az ellenséges csapat eldobja a fehér zsebkendőt s a gyanutlan Petőfire támad s el akarják fogni. A mieink persze nem engedik, mire rettentő tusa támad. Ember ember ellen küzd szuronynyal, puskaagygyal, kézzel, ki hogy birja.

Petőfi mint egy gyermekeit védő oroszlán hadakozott, csak úgy osztogatta jobbra-balra a halált. A császáriak visszavonultak, Bem gyalogsága hegyen-völgyön keresztül utána iramodott. Miután azonban egy árokban vadászok voltak elbujva, az előnyomulásnál élénk tüzelés fogadta őket. A bihari

lovasságot oly zavarba hozta ez a néhány ágyulövés, hogy visszanyargaltak a hidon.

A megnyert csata ujra elveszett. Sem kérés, sem fenyegetés, sem személyes közbelépés nem volt képes megállitani a futamodókat. Ekkor mondta Bem ez emlékezetes szavakat:

— Vagy visszaveszem a hidat, vagy meghalok!

Petőfi kérte a tábornokot, hagyja békével a futókat. Petőfi ugyanis előre készülvén ez esetre, a Szemeria és Dédács közt fekvő halmokat jelölte ki gyülhelyül, honnan az egész útnak és síkságnak ura volt a sereg. Ott állott két székely csapat, szép sorban a dombsor alatt, ezekkel Petőfi elfogatta a rendetlenül futó gyalogságot és a huszárokból az egész dombsor hosszában kordont huzatott.

E rendszabály alkalmazása által félóránál rövidebb idő alatt újra megalakultak a zászlóaljak és nemsokára helyre lőn állitva a csatarend."

Igy adta Petőfi hadvezéri képességének is fényes bizonyitékát.

Ez időtájt Horszten beállit az osztrák vezérhez egy bécsi udvari pecsétes levéllel, melyet ő maga hamisitott, s melynek alapján egy hadosztályt biznak rá. Mindjárt azt tanácsolja a vezérnek, hogy üldözni kell Bemet s meg is indul a sereg Medgyes ellen. Horszten megy legelől. Medgyes közelében üt tábort s másnap támadni kezd.

„A magyar sereg a Nagyküküllő jobb partján helyezkedik el. A folyó túlsó partján egy csárda

gubbaszkodik: nagy, erős épület, bástyaszerű vastag fallal keritve. Horszten itt foglalt állást.

Tiz óra tájt Bem magához inti Petőfit.

— Ott van az a korcsma épület. Vegyen magához két zászlóaljat s minden áron foglalja el!

A két zászlóalj, mint a szélvész, úgy robog, átsiet a Küküllő hidján s egyenesen a csárda ellen nyomul.

Rémséges küzdelem fejlődik, az egyik zászlóalj kartács- és golyózápor közt érkezik a korcsmához, aztán szuronyt szegez s egy félóráig tartó makacs harcz után kiveri az ellenséget az épületből.

De a győzelem sok derék vitézünk életébe került, az egyik zászlóaljunk nem kevesebb, mint háromszáz emberét vesztette; több tisztje pedig, köztük Petőfi is megsebesült."

No lám, erről se tudott a világ eddigelé semmit! De még Bemnek jelentéséről sem, melyet Debreczenbe küldött Kossuthhoz. A jelentés a következő szavakkal emlékezik meg Petőfiről: „Az ellenség visszaveretésénél különösen Petőfi tüntette ki magát."

Bem megbizta Petőfit, akit hősiességeért őrnagygyá léptetett elő, hogy vigye el a hadi jelentést Debreczenbe. Itt történt összeszólalkozása Klapkával, mely katonai rangjáról való lemondását vonta maga után. De Bem kivánságára később újra elfoglalja helyét az ősz vezér oldalán.

„A muszka betörés után fölkérik Petőfit, hogy

fogalmazzon egy imát, melyet az ország minden templomában imádkozzanak. Petőfi félrevonult és áhitatos csendben megirta az alábbi népimádságot, mely oly szép, hogy minden magyar embernek illik ismernie:

Isten, népek hatalmas Istene!

Hozzád emeltük szavunkat, midőn a zsarnokság először küldé be országunk földére pusztitó seregeit, hogy feldulván a jogot és a szabadságot, kiirtsanak közülünk minden jót, minden isteni igazat és szentet. És te bennünket meghallgattál, adván ifjaink és férfiaink karjába s keblébe lelkesedést és erőt, míglen megverték és kiűzték hazánkból a zsarnokság pusztitó hadait.

Most újra szined elé járulunk, igazságnak nagy Istene s gyermeki bizalommal kérjük le népünkre, országunkra mindenható segélyedet. Megujulni készülnek rajtunk a kisértet keserű órái. Alig volt a föld népe szabadulófélben, alig űzte ki hatalmad által támogatott seregünk az ország határai felé zsarnokunkat, már újabb ellenség: a muszka fenyeget bennünket.

Vad ellenség készül megrohanni bennünket s hozni az ember számára, kit szabaddá teremtettél, rablánczokat s hozni újra szolgaságot, a réginél százszorta elviselhetetlenebbet. Isten, szabadság erős Istene, legyen áldásod szabadságért villogó fegyvereink felett!

Vad ellenség készül megrohanni bennünket, melynek gonosz törekvése nemcsak itthon tenni

bennünket boldogtalanokká, elszakitani szivein-ket oltárainkról, megfertőzni nőinket, megszep-lősiteni leányainkat, leölni tisztes öregeinket, fel-mészárolni szeretett kisdedeinket, elrabolni min-den vagyonunkat, hanem czélja e vad ellenségnek, rablánczra fűzve magával ragadni e hon népéből minél többet, hogy elvigye magával a rabság legkínosabbikába, hol nyögéseire hasogató kor-bácsütések, panaszaira rablánczainak súlyosbitása a felelet.

Isten, ki a jóságnak és igazságnak Istene vagy, hallgasd meg könyörgésünket! Mentsd meg hazánkat e vad ellenségtől, áldd meg, mint eddig megáldád fegyvereinket győzelemmel, hogy így messze űzve őket hazánk határaitól, a szelid béke boldogitó keblén áldjuk és magasztaljuk szent nevedet.

Hallgasd meg, atyánk, Mindenható Istenünk! Magyarok Istene! Amen!"

Lám, lám, ha Petőfi nem a versirásra adja fejét, kitünő prédikátor válhatott volna belőle!

No de ha lelkész nem, hát kitünő hadvezér lett a kicsapott szinész poétából s ez is valami! Hogy milyen hidegvérű katona volt, mutatja a következő eset.

Lüders abban a kecsegtető reményben, hogy a székely önvédelmi harcznak vége, Nagyszeben felé indul. Előcsapatai már Sárkány vidékén szá-guldoznak, mikor hallja, hogy az egész Háromszék újolag fegyverben áll s a menekült székelység Petőfi Sándor vezetése alatt Brassó felé közeledik.

Lüders, nehogy hátban fenyegettessék, visszafordul s egy tábornokát az előnyomuló székelység föltartóztatására küldi.

A székely sereg kissé hátrább megy, ahol kedvezőbb a csatatér. Itt aztán harczi rendbe készül. A középhad élére maga Petőfi Sándor áll. A tüzérség parancsnoka Gábor Áron.

Az ellenség előbb lovas-rohamot intéz balszárnyunk ellen, majd gyalogosaival tör elő. De nem tágit a székely. Gábor Áron a legöldöklőbb golyózápor között halálmegvető nyugalommal száguld az egyik ütegtől a másikhoz. Biztat, dicsér, korhol."

Egyszerre csak egy ágyugolyó mellben találja s lefordul a nyeregből. Csakhamar a düh visszhangja zúg végig a hadsorokon:

— Elesett Gábor Áron! Bosszuljuk meg!

S haragtól lihegve, szikrázó szemekkel tör elő a székelység s űzi az oroszokat egészen Kőrösig, át az Olt hidján, ki a Székelyföldről.

A győztes székelysereg visszafordul s még aznap Eresztevénybe húzódik. Magával viszi kedves halottját is, hogy ott az árnyas sirkertben helyezze örök nyugovóra.

Másnap délelőtt volt a temetés. Ott állanak bajtársai a nyitott sír körül, a tábori lelkész épp a beszenteléshez fog, midőn a közeli dombháton az oroszok czirkáló csapata bukkan elő. Az orosz parancsnok abban a hiszemben, hogy a magyar sereg ellene nyomul, sietve fölállitja ágyuit és a gyászolók közé lövet.

— Állj! vigyázz! — csendül meg Petőfi parancsszava. — A tüzérség előre! Munkához! Mi pedig nem mozdulunk innen, bármi történjék is, mig a temetésnek nincs vége.“

Petőfi ezután Sepsi-Szent-Györgyig nyomul előre s rendbe szedi seregét, hogy illőképen fogadhassa az oroszokat. De a túlerős ellenség elől kénytelen meghátrálni.

Hogy mindazáltal mennyire bizott Bem a Petőfi hadvezéri tehetségében, mutatja, hogy midőn ő maga Moldvába tört, Petőfinek, a fiatal őrnagynak adta át a sereg vezényletét. Sőt ami legérdekesebb a dologban, a Bem hadtestében levő ezredesek és alezredesek közül senkinek se jut eszébe ezért a súlyos és megalázó mellőzésért neheztelni.

A szerencsétlen segesvári ütközet végét szakitja — habár csak egyelőre — hadvezéri pályájának.

„A vesztett csata után Petőfi is menekülni igyekszik. Ámde négy kozák, aki észrevette őt, megszoritja lovát és utána iramodik. Petőfi meglátja őket.

— Ne lásson a kozák magyart futni, — mondja magában, megáll s szembefordul velük.

Petőfi neki vág bátran az elsőnek, de a mögötte jövő felfogja a csapást. Ellenben a kozák kardja lesujt Petőfi fejére. Még csak meg se szédül. A következő pillanatban Petőfi egy második csapással ketté hasitja a kozák fejét. A kozák felordit! De a következő pillanatban a másik kozák megbosszulja társát és teljes erejével oldalról döfi beléje dzsidáját. Petőfi elesett.“

„. . . Petőfi neki vág bátran az elsőnek . . .“

Amint a kozákok elvágtattak, a közeli bokrok mögül oda rohant Petőfihez egy székely legény s kimosta sebeit, miközben örömmel vette észre, hogy még él.

Fölvette hatalmas karjaira és futva vitte az erdőbe atyjához, aki erdész volt. Itt levetkőztette és ágyba fektette Petőfit, aztán magára öltötte Petőfi ruháit s visszatért a csatatérre, hogy bosszut álljon Petőfiért.

Ezalatt Petőfi megtámadói visszafordultak az után, hogy a csapathoz csatlakozzanak. Közel ahhoz a helyhez, ahol az imént leszúrták Petőfit, meglátják az ő ruhájába bujt székely legényt. Rajta ütöttek és percz alatt leszúrták őt is.

Voltak, akik látták, mikor Petőfire támadtak a kozákok s levágták. Voltak mások, akik másnap ott látták a székely fiut Petőfi ruhájában heverni. Volt, aki látta, mikor a muszkák a fehértemplomi mezőn a közös sirba dobták a hullákat, s látta, hogy a Petőfi ruhájában levő székelyt is beledobták. Igy keletkezett a hir, hogy Petőfi elesett és eltemették a közös sirba.

Ezalatt az erdő sürüjében gondosan ápolta az erdész a nagy költőt, aki lassankint fölépült, csakhogy elvesztette emlékezőtehetségét s igy nem tudta megmondani ápolójának, hogy kicsoda.

Egy vadászkaland azonban visszaadta emlékezőtehetségét. Petőfi ugyanis rá lőtt egy medvére, de csak könnyű sebet ejtett rajta. A medve két

lábra áll s hatalmas talpával lecsap a Petőfi fejére, ugyanoda, ahol a kozákoktól kapta a végzetes csapást. Elájult, de mire eszméletre tért, emlékező tehetsége is visszatért.

Ekkor megtudja a szabadságharcz szomorú katasztrófáját, a világosi fegyverletételt, az aradi vértanuk sorsát. De megtudta azt is, hogy Mihovicsné és leánya ott vannak a közelben s bármennyire szeretné viszontlátni Júliát és kis fiát, előbb baráti kötelességének akar eleget tenni. Elindul gyalog az erdőn keresztül Kolozsvár felé, hogy elhozza az elrejtett végrendeletet s átadja barátja örökösének.

Azonban útközben egy katonai őrjárattal találkozik, mely elfogja, s megkötözve magával hurczolja, végül pedig eladja egy rabszolgakereskedőnek, aki tengerre akarta négy társával együtt vinni; de útközben lefegyverezték őreiket s Petőfi is kiszabadult a rabságból. Ámde a küzdelemben nehéz sebet kapott s eszméletlenül esett össze.

Midőn magához tért, orosz földön, egy lakatlan rengeteg közepén, kis kunyhóban találta magát. Ápolója az oroszok által leigázott egyik tatár törzsnek főnöke volt, akinek legfőbb vágya, hogy felszabaditsa hazáját az orosz járom alól. E végből álruhában Magyarországra jött, hátha megnyerhetné az oroszok rémét, Bemet, hogy a tatárok élére álljon s felszabaditsa őket az orosz járom alól.

Midőn Petőfi fölépült s megtudta a tatár törzs-

főnöktől, hogy Zoltán fia meghalt, Júlia pedig férjhez ment, könnyen engedett a tatár főnök felhivásának, hogy vele menjen Krimiába. Ha azután elérkezik az alkalmas pillanat, megvalósitják tervüket. Lángba fog borulni egész Európa. A török háborut kezd az oroszszal, az olasz és a német megtámadja az osztrákot, akkor Magyarország is fölkelhet és lesujthatja Ausztriát. Az orosz nem mehet többé segitségére, mert egyik oldalon a török, másik oldalon a tatár fog reá támadni.

„Petőfi lelke e szavakra újra föléledt, szemei ragyogtak, látta, hogyan lesz hazája újra szabad.

— Tied vagyok, — szólt Petőfi, — vállalkozom a nagy feladatra, szolgálom terveidet, hogy szolgáljak hazámnak.

Búcsut vett Zenor Dalmától, a tatár főnöktől s Oroszországba ment. Moszkvában egymásután érte el azt, amit neki Zenor Dalma előre kijelölt. Orosz tiszt lett Petroff név alatt. Elvégezte a tatár főnök minden titkos megbizását és Zlobin tábornokot, a kinek segédtisztje volt, elkisérte Krimiába. Azt a megbizást kapták az orosz kormánytól, hogy addig üljön a kiküldött katonaság a Zenor Dalma nyakán, amig meg nem fizeti adóhátralékát az orosz kincstárnak. Le is foglalták néhány száz lovát s elárverezték a közeli városban, csakhogy olyan keveset kaptak értük, hogy mind fölment a csapat élelmezésére. Igy aztán üres kézzel tértek haza. Otthon természetesen nem voltak megelégedve a tábornok eredménytelen útjával, fegyelmi vizsgálatot

inditottak ellene, amely azzal végződött, hogy degradálták a tábornokot s Petőfit nevezték ki helyébe.

„Most aztán Petőfi szerencséje meg volt alapitva. Fölhivták Szentpétervárra, s miután ott több hónapot töltött, mint gróf került vissza.“

Sőt az orosz czár szép mezei jószágot is ajándékozott neki.

S mindezt úgy hálálta meg Petőfi, hogy midőn nagyobb pénzszállitmány érkezett Moszkvából, álarcz alatt rablókalandba bocsátkozik, hogy az orosz pénzküldeményt Zenor Dalmának kezére játsza, majd pedig a tatár főnök várát ostromló orosz hadsereget árulásával megsemmisiti.

Ez bizony sehogy sem fér össze a Petőfi egyenes, hajthatatlan, szilárd jellemével, mely megalkuvást nem ismer s a körülményekkel számolni nem tud.

„Petőfi most érezte, hogy itt az ideje, hogy letegye Petroff szerepét és visszatérjen hazájába, vagy a többi nemzetekhez menjen és a többi államfőket Ausztriára zuditsa s azután itthon fölkelhessen a magyar újra.

Oh, mily bámulás lesz országszerte, ha haza jön és az, akiről azt hiszik, hogy meghalt, újra megismertetve magát, fölemeli hatalmas szavát.“

Zenor Dalma tartóztatja s megkinálja a fölkelő tatár sereg vezérletével; de Petőfi nem fogadja el.

„Amire vállalkoztam, azt végrehajtottam. Az orosz földön ma háború gyúl ki és én megismertettem az oroszszal a ti létezésteket, a ti erőtöket. Most vagy elfogadják segitségteket és függetlenekké,

szabadokká tesznek érte, vagy lenéznek benneteket s akkor az ellenséget segititek és azok hős szolgálatotokért biztositani fogják nektek földeteket. Nekem több feladatom itt nincs. Most már az orosznak magának van baja, nem jöhet az osztrákot segiteni, hát megyek és rá uszitom az osztrákra az olaszt, a poroszt, a francziát, s mikor azok ellen kell harczolnia az osztráknak, felrázom a rabságba esett magyart, feltámad hazám és összezúzza az osztrákot. Ujra szabad és független lesz a magyar!

Búcsut vesz a tatároktól és útra kel Magyarország felé. Útközben találkozik a franczia császár követével, aki éppen hozzá indult.

— Tudjuk, hogy Zenor Dalma mily hatalmas ember, — adja elő a követ, — de az ő fölkelését egy másikkal akarnók megtoldani. Uszitsd fel a cserkesz fejedelmet, aki szintén ellensége az orosznak, törjenek azok reá s mihelyt azok az egész vonalon támadnak, az egyesült európai hadsergek végső csapást mérnek az oroszra. De mi oda hiába megyünk, a mi szavunknak nem hisznek. Zenor Dalma azt mondta, hogy nyerjelek meg téged, a te nevedet ott úgy ismerik, mint az övét. Nos, kész volnál-e reá?

„Petőfi agyában nagy eszme villant meg.

— Megteszem kivánságodat; de ellenszolgálatul, mihelyt az oroszokkal végeztetek, meg fogjátok támadni Ausztriát. Akkor fel fog kelni a magyar és könnyű lesz dolgotok az osztrákkal, oroszszal egyaránt.

A követtel Petőfi megkötötte az alkut: a cserkeszekért cserébe a császár megtámadja Ausztriát. Ezt irásba is vették."

A cserkeszek fejedelme szivesen fogadta s azonnal megbizta, hogy a melléje rendelt ötszáz cserkeszszel támadja meg az oroszokat, ő a főssereggel nem sokára követni fogja. De az oroszok körülzárták a maroknyi serget. A cserkeszek vitézül harczoltak, hogy a túlnyomó ellenség közül kivágják magukat, Petőfi, aki alól kilőtték a lovat, esésközben kőhöz ütötte fejét, miközben elalélt. Elfogták s megkötözve börtönbe vetették. Másnap haditörvényszék elé állitották.

„— Te vagy az a Petroff, — kérdezte a törvényszék elnöke, — aki hadseregünkben szolgált, bele vitt bennünket a krimiai háboruba, azután Zenor Dalma pártjára állott?"

Petőfi nem tagadja. A törvényszék el is itéli hamarosan háromezer kancsukaütés elszenvedésére.

Már éppen ki akarják vezetni Petőfit, hogy végrehajtsák rajta a büntetést, midőn hirül hozzák, hogy a cserkesz fejedelem megsemmisitette az orosz hadsereg zömét s kétezer fogolylyal, akik közt két generális van, visszatért a hegyek közé. Innen üzent a muszka hadvezérnek, hogy ha Petőfinek egy hajaszála meggörbül, az ellene elkövetett sérelmet kétszeresen torolja meg a muszka generálisokon.

Rögtön megalkudtak hát az ellenséggel, hogy foglyaikat kicserélik.

Petőfi megesküszik, hogy nem fog többé fegyvert az oroszok ellen . . .

Petőfivel szemben, aki erről persze mit sem tudott, a nagylelkű szerepét játszották s kijelentették, hogy szabadon bocsátják őt fogoly társaival, ha megesküszik, hogy nem fog többé fegyvert az oroszok ellen. Petőfi megesküdött.

Minthogy fegyverrel nem harczolhatott az oroszok ellen, fegyver nélkül, csupán egy szál vesszővel kezében vezette a rá bizott cserkesz-ezredet az oroszok ellen, akiket vissza is vert.

S a fegyvertelen vezér gúnyosan kiált a futó muszka generális után.

— Futsz előlem! vesszővel vertelek meg. Nincs fegyver a kezemben.

Meghallja s visszafordul a muszka vezér, akinek markolatban ketté törött a kardja, egyiköknek sem volt fegyvere.

„Két fenevad nem rohan olyan dühvel, mint a két vezér, összeölelkeznek izmos karjaikkal, egyik arcz a másikon fekszik, egyik sziv érezheti a másik dobogását.

Ott dulakodnak a vértől sikamlós földön, midőn egyszerre irtózatos csattanás rázza meg az eget és földet. Egy lőporos szekér felrobbant.

Az ördögi erő mint pelyhet kapta föl a két tusakodót s úgy összeölelkezve hajitotta fel a levegőbe több ölnyi magasba, még ott is összeszoritva tartották egymást, megfordultak kétszer-háromszor, s midőn visszaestek is, úgy hullottak a földre összeölelkezve.“

Mikor Petőfi felnyitotta szemeit, egy sátorban feküdt puha medvebőr ágyon.

„Tagjait úgy érezte, mintha össze volnának törve, mellén mintha a halál ülne. Belépett hozzá a fejedelem, megnézni, hogy van?

— Minő zaj ez odakünn? — kérdé.

— A győzelem ünnepe, — válaszolt a fejedelem.

— A győzelem! — kiáltott fel Petőfi s felugrott helyéről. Semmi része sem fájt, semmi baja sem volt többé, a halál messze elrepült tőle.

— Mi győztünk!

Petőfi egészen meggyógyult lelke örömében.“

Nehány nap mulva a fejedelem elé lépett.

„— Fejedelem, betöltöttem tisztemet, harczba szólitottam ellenetek az oroszokat; több hadat, mint a mennyi itt csatáz, nem küldhetnek, ezt pedig végkép leverhetitek. Én távozom.

Hiába volt minden marasztalás. Lóra kapott és indult czéljai után. Ő teljesitette a franczia császár kivánságát, most teljesitse az is az övét. Ő lekötötte az oroszt, az európai sergek játszva küzdhetnek ellene; de most a franczia császár támadja, vagy támadhassa meg Ausztriát. A magyar szabadságot vissza kell vívni.“

Petőfihez csatlakozik Zenor Dalma leánya, Iléna, aki szerelmes Petőfibe s fiúruhában mint apródja követi.

Először Olaszországba ment, melynek felsőrésze akkor osztrák tartomány volt.

„Titkon, anélkül, hogy tudták volna, ki ő, csodával határos dolgot müvelt. Mindenfelé meg tudta értetni a vezető emberekkel, hogy most van itt a legjobb alkalom az osztrák uraságot lerázni. És amerre járt, mint a hangyaboly megmozdult minden."

Olaszországból átment Francziaországba és felkereste a császárt. Mikor szemtől-szembe állott vele, elővette azt az egyezséget, melyet a követtel kötött, mielőtt a cserkeszekhez indult.

— Felség, — szólt Petőfi, — Oroszország déli része lángokban áll, teljesitsd igéretedet!

A császár hosszasan tárgyalt Petőfivel, értesült az összes orosz dolgokról és a kihallgatás végén így szólt:

— Ön a leghatalmasabb férfiak egyike, kiket a történelem felmutathat. Igérem önnek, hogy minden erőmből Ausztria összetörésén fogok dolgozni.

Petőfi a franczia császártól a porosz nagy államférfiakat kereste fel és azokkal is megtudta értetni, hogy most van itt az alkalom arra, hogy Ausztriát összetörjék. Mert hisz a porosznak is útjában volt az osztrák. Petőfi útja nagy sikerrel járt. Teljesen meg tudta őrizni titkát, nem tudták meg sehol, hogy ő Petőfi és nemsokára háromfelől fordult a vész Ausztriára. Olaszország lángba borult, a franczia hadak előnyomultak, Ausztriát a végveszedelem fenyegette."

Most aztán sietett vissza hazájába Petőfi,

hogy letegye inkognitóját és kibontsa a harcz zászlaját.

Útközben elhatározta, hogy addig semmihez sem fog, míg elhunyt barátja megbizásának eleget nem tett. A végrendeletet Erdélyben egy erdei kápolna mellett, nem messze Segesvártól ásta el egy vas szelenczébe zárva. Időközben értesült egy volt honvédtól, hogy Petőfit látták elesni a segesvári csatában s ugyanott van eltemetve a honvédekkel közös sírban.

A köpenyege bélésébe varrt karddal kiásta a vas szelenczét s a végrendeletet átadta Ilénának, hogy kézbesitse Milovicsnénak. Később Júliához is elküldte, hogy megbizonyosodjék Zoltán fia haláláról. Éppen akkor ér oda, midőn Júlia meghal. Ajkai halála perczében is Petőfi nevét suttogták.

Mielőtt Iléna visszaindult volna Petőfihez a lesujtó hirrel, hallotta ujságolni az utczán, hogy Deák Ferencz megcsinálta a kiegyezést s hogy a fiatal osztrák császár Pestre készül, hogy megkoronáztassa magát és esküt tegyen a magyar alkotmányra.

Iléna megvitte Petőfinek mind a két hírt. Petőfi levette kalapját és az égre tekintve szólt:

— Oh, légy áldott, magyarok Istene, te tudod, mit tész . . . Oh, boldog vagyok, hogy szabadnak tudhatom hazámat!

Aztán a segesvári csatatérre mentek, ott Petőfi megkereste a honvédek közös sírját és mellette sírt ásott kardjával, aztán igy szólt:

„Iléna sirba tette és elföldelte.“

— Isten! Nincs mit keresnem a földön. Enyéim fent vannak mennyedben, hazám szabad, nincs érte mit tennem. Lelkemben mély gyász van, nekem csak egy gyógyulásom lehet: az örök nyugalom. Engedj bajtársaimmal egy síkon, hazám édes földjében nyugodnom és bocsásd lelkemet magad elé, hogy meglássam ott Júliámat és fiamat!

E szavak után szivébe döfte kardját. Iléna sírba tette és elföldelte. Aztán bevette a mérget, melyet gyürüjének köve alatt hordott, s ő is elköltözött az imádott férfiu után.

Petőfi életének regényes leirásával párhuzamosan egy másik családnak hajmeresztő kalandokban nem kevésbbé bővelkedő történetét meséli el a szerző. A kettő között a Milovics-féle végrendelet az egyetlen kapocs, melyet Petőfi át akar adni annak, akit jogosan megillet; de a szerzőnek van rá gondja, hogy ezt csak évtizedek mulva tehesse. Ily módon alkalma van a legképtelenebb kalandok hosszú lánczolatának elmesélésére, melyeken keresztül a főszereplők — jobban mondva: áldozatok — Milovicsné, a leánya, a gonosz Iván és Petőfi, — akikhez később még a két nő vőlegénye és Petőfi felesége csatlakozik, — egymást nyomon kergetik; de persze el nem érik, csak mikor a szerző már végképen kimerül a leghihetetlenebb kalandok leirásában. Egy izben például Petőfi maga utasitja útba Milovicsnét, nem is sejtvén, hogy barátjának özvegyével beszél, akit már oly régóta keres. Elválnak tehát egymástól anélkül, hogy

egymásra találnának s tovább keresik egymást. Később Debreczenben véletlenül meghallja, hogy egy odavaló gazda ismeri Milovicsnét s tudja, merre jár. Petőfi hozzá siet; de mikor oda érkezik, arról értesül, hogy a keresett gazdától se tudhat meg semmit, mert pár perczczel azelőtt némitotta el örökre a lapos guta. Az ország szélén végre utóléri s belép a költő abba a házba, ahol Milovicsné lakik. Ez azonban abban a hitben, hogy Iván van nyomában, kocsiba ül és elhajtat, Petőfi utána. De végre is bele un ebbe az őrült hajszába és Erdőd felé forditja szekere rudját. Volt házigazdája azonban rá talál az asszonyra, aki aztán magához hivja a költőt. Petőfi a kijelölt faluba utazik, de ott Milovicsnénak hült helyét találja: görög leánykereskedők elrabolták és Törökországba hurczolták. Itt megveszi egy basa és Kisázsiába viszi háremébe, honnan a basa halála után másik basa háremébe kerül. Végül sikerül megszöknie, még pedig érintetlenül s haza kerül. Útközben természetesen hajmeresztő kalandokon megy keresztül; de aztán megismerkedik egy lengyel nemessel, aki védelmezője, majd vőlegénye lesz.

Most már együtt keresik Erzsikét, akit hat éves korában, midőn Iván elől elrejtőzve, Dalmácziában lakott anyjával, olasz csepűrágók elraboltak. De Páduában megszökött tőlük s haza jött. Útközben egy magyar család vette magához, akik Oroszországba vitték. Innen is haza kerül éppen a szabadságharcz idején s beáll markotányosnénak

s menyasszonya lesz egy honvédezredesnek. A szabadságharcz alatt Iván nem egyszer hatalmába keriti pribékjei segitségével hol az anyát, hol a leányt s kastélya pinczéjébe zárja őket; de mindannyiszor sikerül vagy a földalatti titkos folyosón át, vagy mások segitségével megszökniök.

A szabadságharcz után a spiczli Iván besugására mindketten az Ujépületbe kerülnek, miután Erzsike vonakodott nőül menni nagybátyjához, aki ilyen módon akarta biztositani magát, hogy a nagy vagyon továbbra is birtokában maradjon.

A leányt végül kiszabaditja vőlegénye, aki Oroszországban nevelkedett s ott befolyásos emberekkel állott összeköttetésben. Ezek egyike bemutatja a czárnak, aki hajlandó kegyelmet kérni az osztrák császártól Erzsike számára, ha viszontszivességet tesz neki s egy fontos utasitásokat tartalmazó levelet elvisz a fölkelő tatár táboron keresztül az ország túlsó végében, Irkuczkban székelő nagyherczegnek.

A muszka czár levele hamarosan megnyitja Erzsike börtönének ajtaját.

Miután időközben Petőfi is eljuttatta rendeltetése helyére a végrendeletet, melynek kihirdetése után Iván öngyilkossá lett, semmi akadály sincsen többé, hogy megüljék a kettős lakodalmat s bevonuljanak ősi kastélyukba.

Megengedem, sokan azon a véleményen lesznek, hogy aligha érdemelte meg ez a férczmű, — melynek irodalmi becséről még a szerző merész

fantáziája sem álmodozhatott, — hogy ily hosszasan foglalkozzam vele. De bármily bárgyuságnak mondja is a komoly kritika, az irodalomtörténész szemében még sem lehet teljesen érdektelen, mert hiszen a maga gyarló eszközeivel is a Petőfi-kultuszt szolgálja, midőn fölhivja Petőfire és műveire ama rétegek figyelmét, amelyekben művei még ma sincsenek eléggé elterjedve, legalább is nem annyira, mint ahogy megérdemelnék.

Azt az egyet azonban a legszigorubb kritikus se vonhatja kétségbe, hogy a leleményességnek és bőbeszédüségnek ilyen rekordja előtt kalapot kell emelnünk.

* * *

Méltó párja ennek a regénynek ugyanattól a szerzőtől a „*Rózsa Sándor*“ czimű regényes rajz, melyben éppen úgy szerepel Petőfi, mint ahogy az előbbiben Rózsa Sándor is szerepelt. Hogy milyen szerepe jut Petőfinek a hires betyár regényében, arról fogalmat nyujthat a regénynek következő jelenete.

Petőfi találkozik Rózsa Sándorral, akit már régebbről ismer. A találkozáson véletlenül jelen van Rózsa Sándornak a felesége is, akit férje siet bemutatni Petőfinek. Mire Petőfi udvariasan kezet csókol Rózsa Sándornénak.

Petőfi ugyan megvallja egyik költeményében, hogy hölgyek társaságában kissé ügyetlen; de ez már több az ügyetlenségnél.

* * *

A szabadság megváltó igazság emlékeül Petőfi halálának 50-ik évfordulójára. Irta: *Szécsényi Szabó Mózes,* az igaz dalnok a természetben. Már a 16 oldalas füzet sokatmondó czime is elárulja, hogy Hazafi Veray Jánosnak valamelyik bomlott agyu versenytársa irhatta. Sőt a versek némelyike még a Hazafi Veray János rimelményeinek szinvonalára sem emelkedik. Pedig hát a szerző szentül meg van győződve költői tehetségéről, különben nem mondaná egyik versében:

Vigyétek el hiremet messze,
Hogy minden száj nevemet hirdesse.

A tizenhárom versezet közül egyébként csak kettő foglalkozik Petőfivel. Egyik „Az utolsó harczmező", mely így kezdődik:

A bércztetőn Petőfi megpihen,
Kit ostoroztak, míg éle, szüntelen.
Fájdalommal hanyatlik a sirba,
Ott pihen még a multak árnyába.
Széjjel törik a nemzet nagy pora,
A nemzeti szél ide-oda szórja . . .

Majd így folytatja:

Júliáját számadásra hija,
Tőle kérdez egy szót a nemzet nagy fia.

A női sziv alatt kigyó lappangása
Petőfit kergette a csaták zajába . . .
Felszáguldó paripán a zúgó vérmezőn
Huszonhat évében eltemeté röktön.

Sziveket temet el a női nagy kereszt,
Petőfi sirjánál a szellő zúgja ezt...

Ezek után bajos elhinni, amit „Költői kép“ című versében mond:

A kis eszemet is, amit Isten adott,
Azt is irigyeli a lajhárfő amott.

Nem is igen kapkodták verseit, úgy, mint szerencsésebb versenytársáéit, különben nem panaszolná:

Járok-kelek fel az utczán.
Kopik a czipőm a járdán,
Hónom alatt a tudomány,
Ritka ember veszi azt már.

Pedig hát még a magyar czímert is rá nyomatta a czímlapra, hogy annál tetszetősebb legyen.

* * *

Ugyanez a szerző másik verset is irt ily czím alatt: *Petőfi és a vaskéz.* Magyar keleti füzér. Irta: Szécsényi Szabó Mózes, költő. Kolozsvár, 1892. Ez sem áll magasabb szinvonalon az előbbinél.

* * *

Ugyanebből a fajtából való az az egylapnyi vers, melyet *N.-Enyedi Bende Albert* v. dalnok „szerkesztett“ Marosvásárhelyt és Brassóban s ezt a czímet viseli homlokán: *Uj szózat 1848-49. évről.* Petőfi- és Aradi vértanuk emlékszobraihoz! (Uj dal. — Hej de szépen felsütött a nap sugara! —

szerint.) A szerkesztő verse elején örömmel állapitja meg, hogy

Megujult hazánkban régóta alvó szó
Szabadság hajnala! nemzet szabaditó!
Petőfiről hangzott mult időben nekünk
És mégis porba dőlt a dicső nemzetünk.

Majd rá tér a Petőfi dicsőitésére:

Talpra magyar! szóddal nemzeted buzditád,
Oh Petőfi Sándor! szeretett szép hazád!
Népnek szava vala, mintegy Isten szava,
Miként az oroszlán szállott aztán sikra!

Ott küzdöttél velük a vésznek tengerén,
Nem törődtél, dalnok, földi élted vesztén!
A vészek után a szülemlő képzetek
Segesvár alatti halálod adják meg!

Lett is az akárhol, de még él a nemzet,
Emlékben tartja versed, — honszereteted,
Pest, Petőfi-téren áll az emlékszobrod,
Nemzetek csodálják babér-koszorudat!

A vers többi része az aradi tizenhárom vértanu dicsőitésében merül ki.

* * *

A Petőfivel foglalkozó ponyvatermékek közt kétségkivül legszámottevőbb mű a Jó könyveknek az a füzete, melyben *Váradi Antal* Petőfi élete folyását versekben irta meg a magyar nép számára. Már a címe is kifejezi a művecske célját, amelyért iródott: „*Petőfi a magyar nemzet büszkesége*“. S ennek a célnak, megértetni a magyar

Blockner füzetének szines czímlapja.

néppel, hogy méltán büszkélkedhetik Petőfivel, Váradi annál könnyebben megfelelt, mert feladatát a halhatatlan költőhöz méltó zengzetes verssorokban oldja meg s a nép eszmeköréhez alkalmazkodó népies nyelven. A füzet címlapján Petőfi arczképe, a szöveg közé nyomva pedig Petőfi apotheosisa látható.

Petőfi Sándor. A jó magyar nép számára megirta *Krónikás.* (Magyar Mesemondó. 98. szám.) Keresetlen egyszerű nyelven meséli el rövid vonásokban Petőfi életét. Közbe magát Petőfit is gyakran megszólaltatja, amennyiben egy-egy versével teszi a költő életének elbeszélését közvetlenebbé, szinesebbé, vagy rövid kivonatban elmondja egy-egy hosszabb művének tartalmát, mint ezt a „János vitéz"-zel, ezzel a hamisitatlan magyar zamatú népies elbeszéléssel teszi. Sőt mutatványul egy pár népdalt is bele sző. Csak Petőfi szerelméről, házasságáról, családi boldogságáról hallgat, pedig hát mindez nem lehet érdektelen a magyar nép előtt, melynek életében a szerelem oly jelentékeny szerepet játszik. A czímlapot Petőfi arczképe disziti, s a szöveget is több sikerült tollrajz tarkitja.

* * *

„*Petőfi Sándor élete és halála*" czím alatt irta meg *Blockner Dezső* Petőfi rövid életrajzát a „Magyar nép- és ifjusági könyvtár" egyik füzetében. 29 oldalon beszéli el a nagy költő rövidre terjedt életének nevezetesebb eseményeit, néhány

adomával élénkítve. A népnek van ugyan szánva, de nem találjuk meg benne a népies fölfogást és zamatot, sőt ami még nagyobb baj: a hibátlan magyarságot sem.

A szines címlap Petőfi hősi halálát ábrázolja. Budapesten jelent meg a Löbl Dávid és Fia kiadásában 1903-ban.

* * *

Petőfit megmenti az oláh leány. Irta *Krónikás,* aki elbeszéli, hogy midőn Petőfi az erdélyi hadsereghez utazik, oláh fölkelő csapattal találkozik, fogságba kerül, de megszökik, s egy magyar érzelmű oláh leány a saját apja ágyába rejti el az oláhok elől. Rózsa Kálmán és nejének kiadása.

Petőfi leveri a kisértetet.

Petőfi leveri a kisértetet. Irta *Krónikás.* Midőn először volt látogatóban Petőfi az erdődi várkastélyban, megtudta, hogy a kastély egyik félreeső szobájában kisértet jár minden éjjel. A szomszédszobában szállásoltatja el magát két barátjával s karddal, puskával támad a kisértetekre, a lepedőbe

Petőfi, az ezermester.

bujt czigányokra, akik a kastély alatt elhuzódó földalatti folyosókon halmozták fel a környéken összelopkodott és rablott holmikat. A több képpel tarkitott füzet szintén Rózsa Kálmán és neje kiadása.

Petőfi Sándor, az ezermester, czím alatt egy ismeretlen szerző Petőfi kecskeméti szinészkorából

beszél el vidám élményeket. Több szövegbe nyomott tollrajz tarkitja a füzetet, melynek színes boritéka azt a jelenetet ábrázolja, mikor Petőfi kard helyett furkós botot dugván a kardkötőbe, mikor társai kardott rántottak, ő is kirántotta fütykösét a közönség nagy mulatságára. Rózsa Kálmán és neje kiadása.

A Petőfi jószivüsége című füzetben pedig *Krónikás* Petőfi katonakorából mond el egy esetet. Az őrtálló Petőfi elősegiti egy fogságban ülő

Petőti jószivüsége.

katonának szökését, hogy halálos ágyán fekvő édes anyját meglátogathassa. A több képpel tarkitott füzetet is Rózsa Kálmán és neje adta ki.

Petőfi, a szabadsághős czím alatt kilencz apróbb elbeszélést közöl *Krónikás* Petőfi életének utolsó évéből. Valamennyi Petőfi hősies bátorságáról és lélekjelenlétéről szól, aminek a szabadságharcz alatt annyiszor adta jelét. Mindegyik elbeszélés egy-egy jelenete képben is meg van örökitve. A czímlapon levő képen Petőfi szuronyszegezve ront csapata élén a támadó ellenségre. Kiadja Rózsa Kálmán és neje.

* * *

Petőfi kirántotta fütykösét.

Szép számmal fordulnak elő ujabb időben a ponyván olyan füzetek, amelyek Petőfinek egyik-másik művét tartalmazzák vagy eredeti szövegük-

ben, vagy pedig átirva prózába. Ez utóbbi fajtához tartozik *János vitéz*. Ezt a minden izében népies tündérmesét ketten is elbeszélik a népnek prózában, amiből arra lehet következtetni, hogy a nép szivesebben olvas prózát, mint verset, még ha ez a Petőfi ragyogó költészetének terméke is.

Egyiket *Lohonyai* irta át. Az eredetit néha csaknem szószerint követi s az egészet kilencz fejezetre osztja. Nyelvezete folyékony és magyaros, de legkevésbé sem népies. A boritékon levő színes kép azt a jelenetet ábrázolja, mikor a leányrabló török kegyelemért könyörög Kukoricza Jancsi előtt. Löbl Dávid és fia kiadása.

A másiknak czíme:

János vitéz és az ő szépséges Juliskája. Petőfi költeménye után irta: *Lajos diák.* Népies, zamatos magyarsággal prózában beszéli el azt a tündérmesét, amelyet Petőfi zengzetes versekbe foglalva a magyar elbeszélő költészet egyik elévülhetetlen remekévé avatott az ő „János vitéz"-ében. A színes czímképpel ellátott füzet a Bálint Lajos által kiadott Nép-könyvtár 29. füzete.

* * *

Petőfi *„János vitéz"*-ét, hogy a népnek olcsó áron hozzáférhetővé tegye, a Petőfi eredeti szövegével kiadta Vass József; de két legyet akarván ütni egy csapással, hogy a nép mellett a szinházba járó közönség közt is kelendőségre találjon, a boritékra rá nyomatta az akkor nagy népszerüség-

nek örvendő Fedák Sári színes képét Kukoricza Jancsi jelmezében.

Petőfi „János vitéz"-e mellett kisebb költeményei se hiányzanak a ponyváról. Ilyen az a kétíves füzet, amelyet *Petőfi legszebb versei* címmel Róna Béla válogatott össze a magyar nép számára s Petőfi rövid jellemzésével vezetett be, melyben bizonyára sajtóhibából egy évvel idősebbnek tünteti föl a költőt. Gondosan válogatta ki Petőfi legszebb költeményeit, még pedig úgy, hogy a lira mindegyik válfaja képviselve van benne. A füzet, melynek színes boritéka azt a jelenetet ábrázolja, mikor Petőfi a Talpra magyar!-t szavalja. Biró Albert kiadása.

* * *

Ugyancsak Petőfi legszebb költeményeit tartalmazza, csakhogy kétszer olyan terjedelemben a „Világ történelme" kiadásában megjelent füzet, melynek címe: *A szabadság dalai, vegyes költemények és népdalok.* Irta *Petőfi Sándor.* A füzet nemzeti színű boritékját Petőfi színnyomatu arczképe disziti.

Ennél csinosabb kiállitásban adta ki Rózsa Kálmán és neje Petőfi *János vitéz*-ét és *A helység kalapácsát* egy füzetben, melynek boritékján színes képben az a jelenet látható, mikor Kukoricza János Tündérországban kivezeti a tó habjaiból az ő Juliskáját.

Szilaj Pista a Jó könyvek népszerű vállalatában jelent meg. Petőfi népies elbeszélését a maga

Petőfi Sándor
legszebb versei.
MAGYAR MESÉK és IFJUSÁGI OLVASMÁNYOK
28. szám. KÖNYVTÁRA Ára 40 fillér.

eredeti szövegében közli öt képpel illusztrálva. A címlapon levő kép azt a jelenetet ábrázolja, midőn Szilaj Pista a Duna közepén felboritja a csónakot, melyben a csalfa lány mellett vetélytársa is helyet foglal. Végül nehány népies románczczal, népdallal toldja meg, hogy meglegyen a füzetnek kétívnyi terjedelme.

* * *

Rózsa Kálmán és neje kiadásában is megjelentek:

Petőfi Sándor hazafias és egyéb válogatott költeményei. A boritékon levő képen Petőfi kivont karddal lelkesiti harczra honvédtársait.

Ezt kiegészíti egy második füzet, melynek czíme:

Petőfi Sándor szerelmi költeményei és bordalai. A boritékon Petőfi boros poharát magasra emelve a „Felköszöntést" szavalja.

De a két füzet egybefűzve is megjelent ily czím alatt:

Petőfi Sándor hazafias, szerelmi s egyéb válogatott költeményei és bordalai. A színes boritékon levő kép Petőfit az ő imádott Juliskája előtt térdelve ábrázolja.

Ezeken kivül kiadta még Rózsa Kálmán és neje Petőfi művei közül eredeti szövegében a következőket:

Mikor Petőfi követjelölt volt. Elbeszéli ő maga. Ama hirlapi czikk ez, melyben a Pesti Hirlap hasábjain elpanaszolja Petőfi azt a méltatlan bánás-

BUDAPEST, 1909
KIADJA ÉS NYOMTATJA RÓZSA K. ÉS NEJE.

módot, amelyben őt a kunszentmiklósi választók részesitették, midőn mint a fülöpszállási kerület képviselőjelöltje, megjelent köztük, hogy elmondja programmbeszédét. A füzetet, melynek többi részét Petőfi kis elbeszélése: *A szökevények* tölti ki, négy tollrajz disziti.

Egy másik füzet Petőfinek *A nagyapa* czimű elbeszélését tartalmazza öt sikerült tollrajzzal a Rózsa Kálmán és neje kiadásában.

Időrend tekintetében azonban mindezeket megelőzi az a két füzet, amelyek még az ötvenes években láttak napvilágot Heckenast Gusztáv kiadásában. Egyiknek czíme:

Magyar Lant. A legkedvesebb hazafi dalok, balladák és románczok a nép s az ifjuság számára. A kéthasábos füzet, mely czímlapján Petőfi arczképét viseli, a legjelesebb magyar költőkből összeválogatott anthologia, melyben Petőfi hat költeménynyel szerepel. A másik füzet jóval tartalmasabb s a „Vasárnapi könyvtár“ czimű vállalatban jelent meg 1858-ban ily czím alatt:

Ujabb magyar költők. Válogatott gyüjtemény a magyar nép számára. Összeszedte *Boross Mihály.* Jól megválogatott anthologia, mely hét elsőrangú magyar költő műveinek javát mutatja be. A költeményeket az egyes költők fametszetű arczképe és dióhéjba foglalt életrajzi vázlata előzi meg. De közben egyik-másik költeményt is egy-egy fametszet illusztrálja.

Petőfi-regék.

Petőfi a Kárpátok szelleme.

— Rege Kászon vidékéről. —

A Kárpátok örökzöld lombokkal ékesitett, sötét fenyvesei közé is el-eljár *Petőfi*. Ezt a mesét egy erdőkerülő székely mondotta el nekem, mikor barátommal Al-Csík vidékét, régi székelyszóval — Kászonszéket bejártuk. (Józsi barátom ma Fogaras város jegyzője.)

A Szent-Anna tavától átrándultunk a Nyergeshegyen. Mint rendesen, gyalogszerrel igyekeztünk a kászoni hires borvizforráshoz. Utitervünk a kopasz és fagyasztó hideg szeleiről nevezetes Nemere hegycsúcsra vezetett.

Kászon-Jakabfalvától az erdőkerülő székely atyafi volt a kisérőnk. Csendesen lépegetve igyekeztünk a fenyvesek felé. Az erdő szélén épült kies fürdőnél pihenőt tartottunk s bár még nem volt ebéd ideje, pompás étvágygyal falatoztunk hárman. A kászoni fürdő boldogult Balázsy Lajos tulajdona vala, ki azóta meghalt és vele az utolsó királybiró is pihenni tért az erdélyi részekből.

A székely ember hallgatag. Vezetőnk sem igen beszélt az uton, de gondom vala, hogy egy-két pohár borral kedvét találjam. És hogy vándor krónikásokkal tudta magát, hát bizalmasabb lett egypár ropogós székely góbéságom elmondása után. Aztán feltarisznyált Málnássy bácsi, a fürdőtulajdonos tiszttartója és rövidesen tovább mentünk kelet felé.

A fürdőn túl már elhagytuk az utat. Gyalogösvényen lépegettünk tova. Az ösvény egy árokparton kanyargott a zöld lombsátrak között fölfelé. Az árokban csermely csörtetett le a bérczekről, vizéről könnyen felismertük, hogy borvizforrásokból ered, mert rozsdás iszapot rakott le az árok fenekén elszórt kövekre.

A kanyargó ösvény minden fordulójánál ujabb tájkép tárult elénk. A felső részeken fenyvesekkel boritott bérczek lánczolata hivogatólag intett. Itt az erdő csendes magányában az erdőkerülő székely atyafi otthonasabb lett. Beszélt sok és szép dolgokról, csodás esetekről, amik a közeli bérczek titkos rejtelmei.

Elbeszélte a juhászok történetét. Két testvér őrizte a nyájat, aztán egyszer az egyik testvér ledobta a másikat egy magas szikláról, hogy azután a juhcsorda neki maradjon. De a juhok mind a letaszitott gazdájuk után ugráltak és ott vesztek a meredek szikla alatt . . .

Elbeszélte a *fehér leány* csodás megjelenését, akiről mindig tüzet jósoltak, de be is következett

minden alkalommal, valahányszor látták a csodás fehér leányt.

Sokan látták Petőfit a Kárpátok fölött . . .

Hát a kigyók gyülése? No, még csak erről beszélt szép dolgokat az erdőkerülő. Ugy mon-

dotta, hogy a kigyók minden esztendőben összesereglenek, hogy királyt válasszanak. Meg is mutatta lent, egy kerek mélységben a kigyógyülés helyét.

Közbe fölérkeztünk a hegygerinczre. Csupán egy hosszú völgy választott el a kopasz Nemere hegytől, legalább úgy látszott a tiszta bérczi levegőben, de később homlokunk gyöngyözésével tapasztaltuk, hogy a látszat csalt.

A gerinczen megpihentünk, vagy inkább széttekintettünk a vadregényes fenyvesek honában. Majd folytattuk a gyaloglást tovább kelet felé. Alig pár száz lépésre a pihenőhelytől ujra beszélni kezdett az erdőkerülő székely:

— Ahajt van a Petőfi köve! — szólt hátra s tőlünk délre, a Lakócza hegy irányába mutatott. Érdeklődve néztünk a mutatott irányba. Egy magányosan álló szikla ülőszék alakjával csakugyan odavonta a figyelmünket.

— Miért hivják Petőfi kövének? — kérdezem az atyafit, — hiszen tudtommal nem járt errefelé a nagy költő soha.

— Nem-e? — veti vissza a kérdést a székely, de azért érdekes szóejtéssel beszélt tovább. — Hát nem hallották ennek a történetét?

Mind a ketten tagadólag ráztuk a fejünket, de nem beszéltünk, hogy annál inkább beszélhessen az atyafi.

— Pedig igen szép, igaz históriája van ennek! — magyarázta a Petőfi köve felé lépegetve, —

mert tetszik tudni: Petőfi nem halt meg Segesvárnál. Az csak olyan mese, amit senki sem hiszen, mert senki sem látta.

— Menjünk közelebb, — biztattam az atyafit, meg a barátomat.

— De nézzük meg, — mondja a székely, — mert ott mellette jobban is tudom a históriáját.

Közel mentünk a csodás alaku kőképződéshez. Jóska barátom fölkapaszkodott és helyet foglalt a székalaku kövön. Még könyöklő is formálódott rajta.

— Hát ez a Petőfi köve, — folytatá a székely. — Már csak azért sem halhatott meg Segesvárnál a csatában, mert akkor abból az ezrekre menő magyar és székely harczosokból, akik menekültek onnan, hát mégis *legalább egy* tudott volna hírt hozni felőle. Hiszen mind ismerték nagy hiréből, mind tisztelték tiszta szivből. De mondom, hogy nem halt meg, hanem menekült! . . . A csata után elbódorgott a vidéken, ahol nem ismerte a járást. Aztán az erdőkben bujkálva eltévedt.

No, aztán igy jutott el bolyongása alatt a *Firtosvári hegyi szellemhez.* Ennek a szellemnek már csak hallották hirét? . . . Ott őrködött a vár körül elásott kincsek felett, a lakása pedig a *„fehér katlan“* odujában volt. (Kis barlangüreg a Firtos-hegy nyugoti oldalán.)

Ez volt Petőfinek a legszerencsétlenebb lépése, mert a hegyi szellem, amint meglátta, mindjárt megszerette. Csakhamar magához is csábitá szép szavakkal, nagy-nagy igéretekkel.

Legtöbbet a haza sorsáról beszélt a csábító hegyi szellem, mert úgy tapasztalta, hogy ez tetszik leginkább Petőfinek. Aztán cselt vetett neki . . . Oda igérte az aranyait, amelyek nagy rudakban vannak elásva a várhegy körül. Azzal biztatta, hogy ezek árán annyi katonát szedhet Petőfi, hogy annyi még sohasem volt a magyar hazának. De mindezeket csak akkor kapja meg, ha legalább három napig vendége lesz a szellemnek.

Hát a gonosz szellem éppen jól számitott. A költő mindennél inkább szerette hazáját. Szive vérzett a magyar nemzet rabsága miatt, így aztán a nagy hazaszeretet következtében hallgatott a szellem csalogató szavára. A gonosz szellem pedig, amint szépszerével becsalta sziklaodujába, hát bezárta, de úgy, hogy onnan tiz hosszú esztendeig elmenekülni, kiszabadulni nem is tudott.

Tiz esztendő hosszú idő. Azt hitte a szépséges hegyi szellem, hogy ily rengeteg idő alatt mindent elfeled Petőfi, ami idekinn azelőtt történt. Igyekezett is elbüvölni mindenféle uton-módon.

De csalódott. A költő mindent felejtett volna, csupán édes hazáját nem birta feledni a büvös erő hatása alatt sem.

Egyszer aztán nagy, igen nagy beteg lett a sziklabarlang tündérpalotájába zárt Petőfi. A zárt levegőt nem birta tovább türni. A hegyi szellem így kényszeritve vala, hogy szabad levegőre kibocsássa kedveltjét. Hát kivezette Petőfit, de bánkodva tapasztalá, hogy nem birta többé bűvös barlang-

jába visszaédesgetni. Csalogatta nagy igéretekkel, óriás kincsekkel, de hasztalan. Bűvölő ereje pedig elveszett. Hogy miért veszett el? azt még a hegyi szellem sem tudta, hanem azután nemsokára rájött. Ugy jött rá, hogy a lelki harcz miatt rövid időn megőszült Petőfi, amint kiszabadult fogságából, követelte az igért kincseket. Hadakat akart toborozni, hogy azután harczolhasson és kivivja hazája szabadságát. Ez volt a költő egyetlen vágya, szivének hő óhajtása. De míg a hegyi szellem a költővel sziklapalotájában elzárkózott, azalatt az őrzés nélkül hagyott aranyrudak legtöbbjét feltalálták a szántóvető emberek. (A Firtoshegy aljában valóban találtak régi aranyrudakat és vasértékben eladták a tisztátlan érczrudakat az örményeknek.)

A kincsek elvesztésével a hegyi szellem is veszitett bűvölő erejéből.

Rengeteg kincseit bár elveszitette, bűvölő ereje még megmaradt annyira, hogy Petőfit nem bocsátotta vissza többé az emberek közé. Megrontotta a költő lángoló érzéseit és a Kárpátok bujdosójává varázsolta, hogy ezáltal mégis közelébe tarthassa.

A hegyi szellem varázslata teljes volt.

Azóta Petőfi szakadatlanul kerüli drága hazája határait. Sokan, igen sokan látták már őt. Nyakában köpenyeg, kezében papir van. Erre sokszor ir bujdosása közben, ha megpihen.

Kászon vidékére is eljön minden évben egyszer. Itt pihen meg a rendes ülőszékén, melyet *Petőfi kövének* neveznek róla. Mielőtt ide érkezne,

elébb a kopasz Nemere csucsáról letekint szép hazánk vidékeire. Elmereng messze falvak és városok látásán.

Aztán, ha megpihent, tovább megyen.

Elébb kelet felé. Majd délre hallad szellemszárnyakon. A Lakócza tetőn ujra pihenőt tart, de onnan is elszáll és tovább bujdosik. Akik látták tovavonulni szellemalakját kisérties fehér hajával, a szivük megrázkódott a fájdalom miatt. És ahol elhaladt az elvarázsolt költő, megcsókolják a lábnyomait s leborulva imádkoznak mindannyiszor, hogy fájdalmat ne okozzanak Petőfinek — a Kárpátok bujdosó szellemének.

Petőfi Szibériában.

Egy öreg ember jött messzi-messzi földrül,
Szakála hófehér, alakja meggörbül.
Lassan lépegett fel a poros utczába,
Gyerekcsoport bámul előtte, utána.

A falú közepén nem bir tovább menni,
Azért egy lóczára leül megpihenni.
Nosza körülállja a gyermekek serge,
Gyül a kiváncsi nép, szaporodik egyre.

Mikor pedig sokan-sokan vannak együtt,
Sőt Nagyfejű Están, „a bölcs", szinte elgyütt:
Bátorságot vesznek megszólitására,
Megkérdezi egyik: „Hová való bátya?"

Ráveti az öreg hideg tekintetét,
Az arcza hófehér és a szeme sötét . . .
Aki megszólitá, már bánja, fél tőle,
Szeretne elfutni messzire előle.

„Hová való vagyok? — elfeledtem régen,
De itt harczoltam én a szent csatatéren.
S ha megnedvesitem egy korty vizzel számat:
Elmondom, hogy miként védtem a hazámat.“

Nosza hárman futnak a vándornak vizért,
Csakhogy elbeszélje mesés történetét.
Megkinálják vizzel és rá nemsokára
Hivogatni kezdik szives vacsorára.

És amint kimondja, hogy tud Petőfiről,
— Kalapot emelnek neki mindenfelől.
A főbiró pedig a nagy költő végett
Meghivással adott néki tisztességet.

Házába vezeti az elfáradt vándort,
Aztán barátival meghivja a kántort,
Akik el is jönnek szives vacsorára,
— De inkább a vándor meghallgatására.

Leszurnak egy juhot és amig az készül,
A biróné hoz a töpörtyüs lepénybül.
Ott benn a beszédet alig-alig várják,
Kivül az ablakot telis-teli állják.

A vándor ruháját lesöprik a portól,
Az asztalnál egymást nem látják a bortól.
Szót emel a biró, mig pohárát tölti:
„Csak azt mondd meg vándor, él-e még Petőfi?“

...„Él!“ — felel az öreg s megtörli két szemét,
„Él, hogy megsirassa minden nap életét...
Hazájába vágyik mindig, de hiába!
Rablánczon sinlődik fent... Szibériába!...

„Szomorú az élet, én is onnan jövök“.
Nagyokat sóhajtnak a hallgatók között,
S megered a szemek könnyeinek árja...
„Szerencsétlen költő!... gyilkos ólombánya!...

„Mellette voltam az utolsó csatába,
Futánk Segesvárról — Fehéregyházára.
Ő harczolni kivánt, én magammal vittem
És a buni hidnál ott volt még mellettem.

„De ott utólértek a doni kozákok,
Én lerántám róla a nehéz kabátot
És magammal húztam be a Küküllőbe.
Hátha igy a kozák nem vesz üldözőbe?...

„Hej, de észrevette, hogy tiszttel van dolga,
Utánunk ugratott a sebes folyóba.
Én már elbujtam volt túlfelől a parton,
De fogságba esett Petőfi barátom!...

„Elfogták. Hasztalan küzdött, védekezett,
És amikor vitték: szivem majd megrepedt.
Megállj kozák! megállj! Ne hagyj egyedül itt!...
Még szabadságomért sem hagyom Petőfit!...

„Aztán elhurczoltak messzi-messzi földre,
De el nem maradtam egy perczig sem tőle.
Őt erővel fogták, én megadtam magam,
Ő halálig rab lett, én husz évet kaptam.

„Husz évig számláltam a kínos napokat . . .
Éhezve, szenvedve életem megmaradt . . .
Nem magamért jöttem, hogy itthon megéljek,
Hanem Petőfinek, hogy kegyelmet kérjek! . . .

„Bilincseken szenved, meg kell őtt menteni!
S aki a hazáját igazán szereti,
Nem kimél se vagyont, se pedig beszédet! . . .
A királyig megyünk a kegyelem végett!“

Azután poharat emel az ősz vándor,
Élteti a rabot, ki Petőfi Sándor.
— S a nép minden szavát hiszi a csalónak
És tovább regéli szájrul-szájra holnap.

De több telt azóta, mint egy emberöltő,
Mégsem került elő a nagy magyar költő.
Ezerféle mese szállhat a távolból,
Igaz hirt egy sem hoz Petőfi Sándorról.

Petőfi a rablók között.

— Néprege a Homródmentéről. —

A mult század közepén, Petőfi korában rémes világ folyt az Erdővidék és Udvarhelyszék között elterülő Rika*) erdőség bérczei között. A század első felében, negyvennyolcz előtt, a *fekete bács* volt az utasok réme, Udvarhelyszéktől Erdővidékig. Óriási erejét bámulta a rablóbanda minden legénye. Tőle féltek. Vele szembe nem szállottak, sőt a próba után csak tisztelték a banda fejét.

Hanem a *fekete bács*-nak is meg volt a gyönge oldala, mint bármely emberi nagyságnak. Az övé az vala, hogy bolondulásig szerette a szép nótákat. Ha egy szép uj nótának a hirét hallotta, hát jobban törte utána a sárt, mint egy herczegi utasért. Addig járt, amig megtanulta . . .

Csengő, reszkető hangjától sokszor visszhangzott a Rika bérczes tája. Csak zugtak erőteljes dalától a százados tölgyek, az évezredes sziklaoldalak tájai, mintha segiteni akarnák röpülésében

*) Rika vagy Réka = Atilla hunkirály első neje.

az erős hangot, hogy elérjen a hang az erdő széléig, a sík mezőig, mert ott nincs, amibe beleütközzék és könnyebben szárnyalhat messzi, világá . . .

Pedig messzi volt a rengeteg széle. Száz kiáltás egymásvégébe sem érkezett volna ki a legközelebbi oldalon. Ez a legközelebbi oldal a rákosi, mert aztán Muszkaországba mehet a rengetegbe a rabló anélkül, hogy a napsugár csak egyszer rásüthetne a sötét lombok végtelen sátora alatt.

A nótakedvelő haramiavezérnek később párja akadt. Csak olyan haramia vala, mint ő és *Veres* Nyikának hivták a jövevényt. De ez is éppen olyan *nóták*-bolondja volt, mint a *fekete bács*. Ez a messzi földet bejárt jövevény hirül hozta, hogy Erdélyország földjét tapossa Petőfi Sándor, az a hires pennáslegény, akinek sok szép nótáját dalolják szerte a hazában.

Kevés biztatás kellett ahhoz a *fekete bács*-nak, hogy meghivja vendégül a nótacsináló Petőfit. Nyika elmagyarázta a rablóvezérnek, hogy nem könnyű dolog ám elnyerni, mert katona és ha jól emlékszik, hát tiszt. Azután a nótacsináló különös alakját magyarázta el és az arcza formáját beszélte különösnek. Hát ez a furcsa, különös ember már elbeszélés után is nagyon tetszett a *fekete bács*-nak. Megismerte volna akár egy millió ember közül.

Hát amikor megtudta, hogy *Petőfi* mint katona sem visel gallért! . . . No, ez tetszett a *fekete bács*-

nak. És vallatni kezdé a czimborát, hogy miként lehet katona gallér nélkül? . . .

Veres Nyika megmagyarázta, hogy annak a verscsinálónak nem a császár parancsol, hanem Kossuth apánk, aki olyan ember, hogy a hazáról esvén szó, még Rózsa Sándornak is megkegyelmezett és vezérré tette... No, hát egy istenes poétát, egy nótacsinálót hogyne engedne gallér nélkül járni . . .

Addig beszéltek a nóták bolondjai, hogy végre kiokoskodtak és megegyeztek abban, hogy fölkeresik a nótacsinálót. Nyika úgy biztatta a *fekete bács*-ot, hogy élve, vagy halva meg kell keriteni. De nem tetszett ez a föltétel bezzeg a *fekete bács*-nak. A rettenetes ember felgyürte zsiros fekete ingujját és azzal fenyegetődzött, hogy megtapogatná annak az istenteremtette embernek az oldalbordáját, aki bántaná Petőfit, a nótacsinálót. Mert a nóta a föld virágja és aki csinálja, az az ég jósága.

A nótacsináló megkeritésére nehezen találták ki a teret. A fődolog az vala, hogy valamiképpen a közelébe jussanak. Lopni már nem kellett tanitani őket.

A *fekete bács* csupán egy istenes nótát akart tőle hallani. Aztán azt se bánja, ha meghal, hiszen egy rablóval több vagy kevesebb? . . . az nem sokat számit! . . .

Nagykésőre kisütötték a tervet. Úgy határozták, hogy beállanak a honvédtáborba. Az lesz a legkönnyebb hozzáférkőzés.

— De ha nem tesznek ahhoz a csapathoz? — okoskodott a nagy erejű *fekete bács*.

Veres Nyika biztatta, hogy a jelentkezőket oda teszik, ahová kívánják. Igaz az is, hogy ha felismernék valamikép: menten kibujtatják — nemcsak a honvédmundérból, hanem a bőrükből is!...

Igy esett, hogy az ország legveszedelmesebb két haramiája beállott a honvédek közé s már a negyedik héten, a segesvári csata után olyan ügyesen ellopták Petőfit, hogy valóban becsületére vált volna a világ összes haramia vezéreinek. Az a néhány ezer ember mind személyesen ismerte a különös ruházatú Petőfit, de azért senki sem látta a szöktetést. Ez rablószemfényvesztés volt, mert már egy haramia is szemfényvesztő, hát kettő? Egy nagy seregből hozták ki Petőfit, oly észrevétlenül, hogy soha senki se tudott Petőfi eltünéséről bizonyosat mondani, mert nem láthatta senki!...

Ugy történt, hogy két honvédruhába bujt rabló, mikor Petőfi a kozákok üldözése elől menekült, a Küküllő hidjánál hirtelen megragadták a ló kantárszárát s levezették a folyó széléhez. Gyorsan leszállitották lováról, mintha el akarnák rejteni a kis nádasban és a folyó szélénél kikötött csónak kötelét elvágva, felboritották a csónakot a sekély vizben. Majd a felborult csónak alá bujtak, mint valami buvárharang alá, mely csendesen uszott a vizzel lefelé. Mindez oly hirtelen történt a nádas között, hogy azt senki sem láthatta. De azután sem gyanitották, hogy azalatt a kis felfordult lélekvesztő halászóteknő alatt három ember a vizben térdig járva menekülhet.

Amint mélyebb vizhez értek, lábalni kezdtek, azonban nem kellett messzire távozni a hidtól a kanyargó Küküllő medrében. A második fordulónál felemelte a sajka szélét a *fekete bács*, majd kidugta a fejét s látva, hogy nincs veszély, mert a viz szinéig lehajló füzek eltakarják, felszólitotta a menekülőket, hogy bujjanak ki.

A csónakot megakasztották a parti füzek egyikéhez, de felforditva, miként elébb volt, ők pedig hárman beültek a füzek sötét árnyai alá a csónak mellé. És itt is előrevigyázó volt a rabló, mert ha valaki jön, csak viz alá merülnek s a más pillanatban a felboritott csónak alatt haladnak tovább lefelé, észrevétlen.

Nagy zápor hullott le a csata vége felé, melytől megáradt a folyó. Szerencsére mégsem ért föllebb a válluknál. Két óráig hallgattak a vizparton, míg teljesen be nem sötétedett. Csupán erre vártak arablók, mert a további terv már készen volt.

Evezőt nem használhattak, mert csobog. Tehát levágtak két hosszu rudat a parton, melylyel mindenhol a folyó fenekére értek s azokkal lökdöstéka sajkát felfelé. Petőfit megnyugtatták, hogy a helyet jól ismerik csak kerülőt tesznek, de a honvédtábor felé viszik.

Sötét volt, átkozott sötét. Egy óra mulva akadály nélkül érkeztek Héjasfalva elé, hol kikötöttek. De nem mentek fel Kereszturra, hanem az erkedi erdők szélén betértek egy juhásztanyára.

Más ruhákat kértek a juhásztól. A juhász nem akart adni. Hanem mikor a *fekete bács* félre hivá és a levegőbe emelte kétszer a félkezével s a nevét is megsugta, úgy vaczogott a foga a szegény juhásznak, mintha a hideg rázná. Talán ki is rázta ijedtében. Mert azt is tudta, hogyha ez a rabló megharagszik, olyan erős, hogy a szalmafedeles tanyáját is felemeli. Igy csakhamar előkerült két öltöny, mely bő ing s mellényből állott az alsó ruhán kivül. A harmadikért le kellett vetkőzni a juhásznak és a honvédmundér került rá cserébe.

A *fekete bács* elég óvatos volt itt is. Magával vitte a Petőfi tiszti ruháját. Bojtárruhában érkeztek vissza az erdő széléhez, hol megkötve három paripa várta őket a *Veres* Nyika ügyességéből. Hamar tudott lopni a rabló. Lóháton haladtak tovább s úgy fogyasztották el a bojtártól hozott sajtot is. Távozásuk után a juhász hányni kezdte a keresztet magára és reggelig meg sem állott az imádkozással és a kereszthányással, úgy meg vala ijedve. De akkor sem merte a faluból látogatásra kijött feleségének elmondani, hogy kik jártak nála, hanem azt hazudta, hogy a szép asszonyok szele kisértette. Az változtatta át honvéddé . . .

A menekülők, mire pitymallani kezdett az ég karimája, már benn voltak a Rikában, hol a százados tölgyek tövében pattogó hasábok mellett serényen készült nyárson forgatva a zsivány-pecsenye.

A rablók aztán többé nem is engedték el maguk

közül a nótacsinálót. Ugy vigyáztak reá, mint a szemük világára, olyan ruhát hoztak neki, amilyent csak kivánt s az eledelét ezüstedényből ette. Tehát azért nem tudott soha senki Petőfi haláláról, mert a rablók rejtekhelyéről soha meg nem szökhetett, de szükséget sem látott haláláig. Igy beszéli ezt a homoródmenti néprege.

Pásztorfiu a Költőről.

Toroczkó-vidéki rege.

Bebarangoltam Toroczkó vidékét. Gyönyörködtem az Aranyos völgyén, hol a karcsu „Leánykakő“ szikla csodás, magányos alakjától kezdve — az óriás „Székelykő“ fenséges fekvéséig minden-minden bámulatra ragadott. Szebb itt a mező, aranyos a folyam, sárnélküli az út, mert nem kavicscsal, hanem vas-salakkal hintik be, amitől sem por, sem sár nem lesz. Tisztábbak itt az emberek a napi munkájuk alatt, mint más vidéken vasárnap és ünnepnapokon, mikor gálába öltöznek.

Több napig bolyongtam a vidéken. Meghallgattam az öreg „Székelykő“-ről szóló meséket. „A siket molnár“* legendáját, kinek malmáról egy leszakadó szikla örökre elzárta a vizet. „A Buczkó lánya“, az utolsó óriás leány regéjét. Az „Asztalkő“ meséjét, melynek napnyugtakor olyan csodás alakja van, mintha két végénél hanyat dült óriások feküdnének és teljesen kivehetőleg látszik a hajuk, orruk,

* Lásd: Péterfy „Székelyföldről“. Elbeszélések. regék. 1896.

állcsontjuk s úgy tünik fel a lemenö nap sugarai világánál, mintha pislognának.

Itt hallottam a toroczkó-szentgyörgyi vár meséit szintén, melyek a nép babonás hitének, csodás képzeletének s az ősi nagyok tiszteletének legszebb emlékgyöngyei.

Bolyongásom hatodik napját a szentgyörgyi vár megtekintésére használtam, hol a magányos bástyafalra fölmásztam az ölyvfészekhez és szerencsésen meg is csiptem a tojásain kotoló ölyvet, aminek igen megörvendett a tanitó, akinél laktam.

Délután fölrándultam a vártól északra magásló Asztalkő felé. Az óriás sziklák előtt egy térségen magányosan álló kőcsoport emelkedik ki s ennek aljából kristályforrás bugyog. Fölmásztam elébb a kis sziklacsoportra. Ott széttekintettem és megpihentem, hogy ha lejövök, élvezhessem a forrás tiszta vizét.

Gyönyörű kilálás! . . .

Dél felé fordultam. Előttem feküdt Toroczkó bányaváros, fölötte az öreg óriás, a „Székelykő“ méltóságos alakja s rajta még a barlang űreg is tisztán látható. Nyugatra a szentgyörgyi vár romjai vannak előttem, tovább az Enyed felé vezető út, mely eltünik a „Kulcs“-ot képező sziklacsoport alatt. Kelet felé az Aranyos völgyébe vezető útnak látszik egy kis része, mellette a vaskohók, melyek közül ma oly kevés zakatol. Kipusztult az élet a vizerőre alkalmazott vastermelésből. Elnyomta a gyáripar. Észak felé az „Asztalkő“ nevű szikla magaslott fölöttem, körülvéve óriás társaitól.

Mikor készen voltam a gyönyörködéssel, az északi oldalon leereszkedtem a forráshoz. Ennek a környéke megnépesedett, mig oda fent jártam. Négy-öt pásztorgyerek hasalt le a csurgó tiszta vize körül a fübe s meséltek egymásnak, mig a bárányfalka csendesen delelt a hüs forrás mentén.

A szikla északi része, hol leereszkedtem, cserjékkel van boritva s ezek eltakartak a mesélő gyermekek szemei elől, ugyannyira, hogy közvetlen közelükbe juthattam észrevétlenül. Ott hallottam a következő regét is, melyet egyik pásztorfiu mondott el társainak a nagy költőről.

Egyszer egy sötét, zivataros éjszakán csodálatos vendég érkezett az öreg molnárhoz ott lenn a „Székelykő" aljában.

Kopogtattag az ajtóján, semmi választ nem adott.

Kopogtattak másodszor is. Erősebben, de semmi választ nem adott.

Harmadszor is kopogtatnak az ajtón s megszólal valaki:

— Nyitson ajtót, édes apám!

Az öreg molnár elébb csak hallgatta, mert nagyon félt a rabló oláhoktól, kik elpusztitották volt Enyeden és Abrudbányán még a kis gyermekeket is.

— Nyitson ajtót, édes apám! — szólt hangosabban másodszor.

De az öreg molnár még akkor is félt beengedni. Hanem közelébb huzódott az ajtóhoz, hogy a hangját megismerje bizonyosan.

— Nyitson ajtót, édes apám, én vagyok a fia Manassé! Egy haldokló honvédtisztet hoztam!

Az öreg molnár többé nem kételkedett. Mert tudta, hogy olyan jólelkű, aki sebesültet hoz, az csak a fia lehet.

Meggyujtotta elébb a faggyugyertyát. Aztán kinyitotta az ajtót, hogy kivilágitson az udvarra.

Ott állott a fia honvédruhában, felfegyverkezve s a felhőszakadástól csurgó viz vala a ruhája, de azért el nem engedte a ló kantárszárát. A ló hátán egy ember feküdt köpenynyel letakarva.

— Segits levenni, édes apám. Azt hiszem, már meghalt. Segesvártól hozom. Elveszett minden . . . A muszka győzött! . . .

Az öreg molnár csöndesen mormogta imáját, a Miatyánkot, mialatt feloldozta a honvédtiszt kötelékeit, amelylyel oda kötözték a paripa hátára, hogy le ne forduljon a nyeregből.

Az oldalán vérfoltok látszottak. Sebesült volt s a vére még folydogált csendesen.

Az öreg molnár legelébb a sebesült tiszt szivéhez tartotta a fülét. Majd leemelték a paripáról.

Még élt.

Ketten fogták, mert a paripa, mintha tudta volna — meg sem mozdult azalatt.

Nem jajgatott, nem sziszegett a sebesült, csak az arcza volt oly nagyon halovány. Hosszu haja ráborult a sápadt arczra s az öreg molnár minduntalan hátra simitotta.

Bevitték a malomházba.

A faggyugyertya azalatt a küszöbről terjesztette kisérteties, sárga világát a működőkre, kivül pedig a pokoli sötétség feküdt az udvarra, hogy megborzongott tőle, aki látta.

Busan nyeritett a paripa, mintha csak gazdájától akarna bucsut venni s odaforditotta okos szemeit a sebesült tiszt felé s mikor már bevitték, még azután is mind az ajtóra nézett és nyeritett. Talán azt akarta megtudni, hogy él-e? vagy meghalt?

A sebesült tiszt nem válaszolt. Nemcsak ajkai, de szempillái sem mozogtak. Olyan volt mint egy halott.

Gyorsan lehuztak róla mindenféle ruházatot. Nem kell tiszti ruha a haldoklónak. Majd a gyógyitáshoz láttak serényen.

Öreg volt a molnár és sok jó tapasztalattal birt. Mint öreg, magányos embernek, ki messze lakott a falutól, be volt rendezve a kamrája nemcsak ételnemüekkel, hanem gyógyitó hatásu jó füvekkel, virágokkal is.

Manassét elküldte az öreg a paripa ellátásához, hogy ne éhezzék a szegény állat.

Aztán hogy visszatért, megmosták a sebesültet tiszta hideg vizzel. Bekötötte az öreg molnár a sebeket s lefektették egy fehér lepedővel beteritett ágyra.

És a vén molnár nem kérdezte, hogy kicsoda? csak ápolta, kötözgette a sebeit, borongatta a lázas beteget és virrasztott mellette hosszú éjszakákon.

Manassé rövid ideig maradt otthon. Nehogy megtudják a faluban az érkezését, még azon az éjjelen elhagyta a malomházat. Megtisztogatta a sebesült tiszt ruháit. Magára vette és visszasietett a táborba a sötét éjhomály védelme alatt s a paripának sem sok ideje volt pihenni, mert azon nyargalt el Segesvár irányában.

Az öreg molnár csak három hét mulva hallotta meg az első szót a beteg ajkairól.

Azt kérdezte, hogy: hol vagyok?

Elmondotta az öreg molnár az esetet. Azt is, hogy a fia nem jött vissza azóta, pedig a harcz lezajlott, mert három hét mult el a látogatás óta.

A beteg tiszt szomoruan hallgatta, de nem hitte, hogy három hétig nem tudott a világról. Megitta a meleg tejet és mikor párnáiról fel akart emelkedni, ujra visszaesett. Nem birta a gyöngeség miatt a fejét sem.

Könnyes szemekkel ismét elaludt, de három hónapig tartott a második álma. Azalatt minden nap meleg tejet öntött a szájába az öreg molnár.

Ilyen csodás elgyöngülést okozott a sok vérvesztés. Mikor felébredt a második hosszú álomból, akkor az öreg molnár már úgy siratta a fiát, mint a halottat. Halálhirét hozták a csatatérről.

Enni és inni kért a beteg. Azután az öreg molnárt vigasztalta, hogy ne busuljon, mert itt van ő. Fogadja fel Manassé helyett fiának! Nevezze őt Manassénak.

Az öreg megkérdezte a beteg tiszt nevét, az

igazi nevét, de ez nem emlékezett vissza. Még csak arra sem, hogy ő honvédtiszt volt.

Hiába mondogatta az öreg, hogy nagyrangú tiszt volt, mikor ide került. Az ifjú éppen semmire sem emlékezett. A ruháit nem mutathatta elő, mert azokat Manassé felvette, a lovára felült s úgy nyargalt vissza Segesvár felé.

Aztán eltévedt. Sötét volt s az előre nyomult muszkák leszurták Segesváron túl. Úgy temették el tiszti ruhában másnap délelőtt s többen felismerték a ruháról, meg a paripáról Petőfi Sándort, aki valójában Manassé, az öreg molnár fia volt.

Őt temették el másnap délelőtt a muszkák, de még élt, mikor a meszesgödörbe dobták.

Az igazi Petőfi Sándort a jó Isten csendesen, hosszú idők után meggyógyitotta. Nap-nap után javult állapota egy keveset, de oly keveset, hogy tiz esztendő mulva kapta vissza emlékezőtehetségét. Mikor hallotta, hogy őt Segesvárnál elesettnek tartják az emberek, hát nem szólott semmit. Nem mondotta, hogy ő az igazi Petőfi Sándor; attól félt, hogyha megtudják életben lételét, akkor menekülnie kell az édes hazából, hol akkor üldöztek mindent, ami magyar, minden hazafit, ki a szabadságharczban részt vett. Inkább elhallgatta nevét, csak ne kényszeritsék drága hazájától megválni.

Igy vénült meg az öreg molnár mellett s nagyon sokszor meséltette el magának a sötét, zivataros éjszaka eseményeit, mikor a malomba hozták, mint halottat, mikor Manassé az ő tiszti ruhájában

elhagyta az apja házát és többé nem tért vissza, mert a muszka őrök megölték.

Egy szász ember hozta meg a hírt a temetéséről, kit megbizott az üzenettel Manassé, mert az a szász ember hordotta a gödörbe a meszet — nyugágynak és szemfedőnek . . . Az a szász ember mondotta el azt is, hogy még élt, amikor a gödörbe dobták, de aztán belefulladt . . . S az öreg molnár megsimitja mindig hófehér haját, megtörli könnyes szemeit és megöleli az ő betegjét, a fogadott fiát.

Később eltünt az öreg molnár fogadott fia. Úgy elment a vidékről, hogy soha többé hirét sem hallották s csak azután jöttek rá, hogy az nem lehetett más, mint Petőfi Sándor, a magyarok legnagyobb költője.

A kincses kukoriczaföld.

— Petőfi rege Héjasfalváról. —

Mikor haldokolt az öreg Juon, magához hivatta a pópát, hogy meggyónja büneit, mielőtt elköltöznék ebből az árnyékvilágból. Ezüstfehér haja hosszú volt, lecsüngött a vállaira. Arczának minden vonása megnyugvást, a boldog örökéletbe vetett bizalmat mutatta, hiszen neki nincs és nem is volt nagy büne! A forradalomban nem járt rabolni, mint a többi oláh. Nem ölt meg senkit s ha nem segithetett az üldözötteken, ha nem kinálhatta meg az éhezőket, — de nem is bántotta.

Gazdag volt. Gyermekekkel nem áldotta meg az Isten, szelid ember vala, miért indult volna a magyarok ellen?

Egy büne mégis van. Nem cselekedeti, de a szentirás szavai szerint kétféleképpen vétkezhet a gyarló ember az Isten akarata ellen; cselekedettel és mulasztással.

Ő nem cselekedett rosszat, de mulasztott...

Akkor történt, mikor Bem tábornok a magyar

csapatokkal csatát vesztett Segesvár mellett. Igen. Akkorról mulasztott el valamit fölfedezni, de jön a pópa és meggyónja neki. Talán segithet? . . . Bizonyosan segiteni fog.

Megérkezett a pópa. Díszruháját öltötte fel a gazdag Juon tiszteletére s az aranyos feszületet hozta el. Oda tartotta a beteg ajkaihoz, de a beteg nem csókolta meg a keresztet.

— Elébb a bünömet akarom elmondani, — szólt csendesen a pópához és az egyház embere érdeklődve mondotta:

— Hallgatlak.

— Talán hosszas leszek. Üljön le, tiszteletes atyám! — kinálta a pópát s amint közelébe ült a pap, elkezdé vallomásait.

— Van nekem egy kincses kukoriczaföldem.

A pap nagyra nyitott szemekkel tekintett a betegre s még jobban érdekelte a gazdag Juon gyónása.

— Drága kincs van benne. A magyarok legdrágább kincse. Mikor a magyarokat Segesvártól idáig kergették a muszkák, akkor került oda, akkor ástam az én földembe s benne van az most is, mert senki sem tudja, csak én tudom. Egyedül csak én . . .

— Ne siessen a beszéddel, Juon! — csöndesité a pópa, pedig alig várta a következőket.

— Úgy esett, mintha most is látnám, hogy a csata végén sötét, nehéz fellegek ereszkedtek le az égről. Szinte a földet söpörték. Égiháború volt

odafenn s meg akarta nézni a fekete felleg, hogy milyen háború foly ide lenn . . . Erős volt a felső vihar, melyet omló zápor követett, hogy patakba

A paripa mellette állott, mintha siratná.

folyva — egyesüljön a földi háború piros vérpatakjával. Szürkület lett, hogy ne láthassák egymást a gyilkoló emberek . . . Milyen borzalmas perczeket

éltünk, szent atyám?! . . . Reszketek, ha visszagondolok reá. Mondjon el egy rövid könyörgést a vész ellen — kérte a pópát.

A pópa felemelkedett székéről s vontatott, kesergő hangon imádkozott Istenhez, a veszedelmek adójához és megszüntetőjéhez, hogy oltalmazza meg hiveit tőle.

Az ima után nyugodtabban folytatta az ősz Juon.

— A Kereszturra menekülő magyar csapatok egy kis, elszakadt része falunk felé tartott, de jó távolban voltak még tőlünk, mikor a kozák lovasság utólérte . . . Uram, őrizd meg az emberek békességét! Az a maroknyi nép visszafordult a kozákok földet rengető táborára. Szemközt akarták — a halált. Mintha most is látnám. Egyet tova küldöttek egy foltos, szürke lovon, hogy meneküljön a falunkba. A többi maradt és elveszett egyért . . . Elhulltak rendre mind s az utolsókon átgázoltak a kozákok. Csak a szürke lovon ülő menekült . . . Még hallatszott a viaskodók orditozása a távolból s a por és füstfelleg eltakarta szemeik elől a futót, hogy ne láthassák, mikor faluvégükön abba a kőfallal keritett urasági udvarba bemenekült. Közelről láttam. Főtiszt volt . . . Azután nemsokára megérkeztek a rohanó kozákok is. Végignyargaltak az utczán, anélkül, hogy észrevennék a menekültet. Reszkettem annak az egynek az életéért, pedig magyar volt s én oláh vagyok! . . . Talán a muszkák is látták, de resteltek olyan

sokan megrohanni egy embert. Nem engedte a katonabecsület . . . A kozákok átvonulása után megtelt az utcza az én véreimmel. Hire futott, hogy egy menekült van a keritett udvarban. S mit gondol szent atyám, mit tettek az én véreim?

— Az oláhok? . . . Hát agyonverték?! . . .

— Nem ment az olyan könnyen. Rátamadtak kaszákkal, villákkal, fejszékkel, de a vitéz tiszt nem engedte magát és aki belépett a lerombolt kiskapú nyilásán — az ott maradt.

Kértem, könyörögtem, hogy miért támad egy falu egy emberre? . . . Nem használt. Bántotta őket a mellén viselt magyar uniós jelvénye. Aztán keményen verték a mellüket, mert a magyar veszité el a csatát. Mikor látták a hasztalan küzdelmüket, tanácsot ültek az úton az egy magyar elfogására.

— Gyujtsuk fel a házat! — hallatszott az inditvány, — majd kifut a meleg udvarról!

— Kár volna! jó lesz papi laknak, úgy sincs!

Végre elhatározták, hogy minden oldalról létrák segélyével felmásznak a kőfalra s úgy támadják meg a magyart.

Hiába igértem vacsorát, bort, ha nem bántják Nem használt az ügynek az áldomásigéret. Aztán meglepték.

Mintha most is látnám. Minden oldalról körülvették s a „nagy Nikuláj“ ütötte le hátulról egy baltával, úgy, hogy a honvédtiszt hanyat dült a lován.

Majd kivezették az utczára s szabadon bocsáj-

tották, hogy szaladjon a paripa, amerre akar . . . Megindult a foltos szürke. Mintha most is látnám. Visszafutott lovassával a csatamező felé s ahol elhaladt az úton, piros vérnyomok látszottak utána, a tiszt kifolyó véréből.

Ugye szomorú história szent atyám!

— Szomorú, igen szomorú! — hagyta reá a pópa s alig győzte várni a kincses kukoriczaföld rejtelmeit.

— Másnap korán, hajnalhasadás előtt kicsődült a falu lakossága a csatamezőre. Nem bámulni, vagy sajnálkozni, vagy segiteni mentek az én véreim, hanem fosztogatni és rabolni a halottaktól . . . És nem képzelek hatalmat, mely őket vissza birta volna tartani, hogy ne rabolják ki a halottakat! Ezek voltak az én véreim! . . .

Mikor kiérkeztem az elesettekhez, akkorra készen voltak mind a magyar, mind a muszka halottakkal.

Az előző estén szabadon engedett szürkefoltos lóról reá találtam a tisztre és fölismertem. A paripa mellette állott, mintha siratná.

Nemsokára jöttek a muszka sirások, hogy eltemessék az elesetteket és én a muszkatiszttől elkértem azt a honvéd halottat, azt a főtisztet . . .

— Mit akarok vele? — kérdezte.

— Tisztességesen eltemetni, külön gödörbe a kukoriczaföldemen, mely csak egy hajitásnyira feküdt tőlünk.

Ugy temettem el ruhástól a magyar tisztet a

kukoriczaföldembe. Ott pihen azóta, de senkisem gyanitotta, hogy ki volt a tiszt, nem törődtek vele... Azonban én ismertem!... Láttam azelőtt már Kereszturon is. Tudtam kicsoda!...

Azóta szüntelen keresik a magyarok. De hiába! Én hallgattam a kukoriczaföldem titkos kincsével. És ha meghalok, átok mellett hagyom szent atyámra a fölfedezését! mert én elmulasztottam...

Jutalmául az egyházra hagyom minden vagyonomat a kincses kukoriczaföldem kivételével! Az a magyarokké!! S úgy adjon a fentvaló nagy Isten számodra üdvösséget, testi poraidnak nyugodalmat, ha fölfedezted utolsó akaratomat, mert abban az én kincses kukoriczaföldemben az ők nagy költőjük pihen — Petőfi Sándor.

Azután nemsokára meghalt az ősz Juon bácsi. Sőt a mese tovább beszél, mert ma díszes emlékkő jelzi elesett nagy költőnk Petőfi Sándor nyughelyét, s talán éppen ahhoz közel állitották fel, hol hajdan az ezüstfehér hajú gazdag Juon bácsinak a kincses kukoriczaföldje volt.

Csiszár Antal után.

A vén borvizes meséje.

— Petőfi rege. —

Sokan hallották a borvizes meséjét,
De senki sem tudta elejét és végét!
Mert mig a borvizet száz falun áthozta,
Nem volt meséjének se vége, se hossza.

Borszéktől megtartott hirös Segesvárig,
A másik része meg kincses Kolozsvárig;
De nehogy azt higyjék, hogy ott volt a vége,
Mert amig meg nem halt, szüntelen regéle.

Egyszer Vásárhelyen hallottam beszélni,
Ősz hajjal panaszlá, hogy küzdelmes élni.
Reszkető két keze a dolgot nem birja,
Azért krónikáit mindig tovább irja.

Akadnak jó szivek, kik megveszik tőle,
Aztán napról-napra éldegél belőle.
Én is vettem egyet, könnyes szemmel adta,
Álljon itt abból a „*Segesvári csata*“.

„Segesvári téren elborult a haza,
A jóságos Isten mégis oltalmaza,
Hogy két vérző sebbel eljuthaték haza.

„Késő délutánig tartottuk a tüzet,
De ekkor a muszka kozákokkal üzet
S ha nem menekülünk, rablánczokra füzet.

„Futás közben feldült Bem apó szekere,
Akkor mondá meg, hogy Petőfi nincs vele
És visszafordulánk vagy hárman izibe.

„Petőfit a hidnál láttuk nemsokára,
A kozákokkal állt szembe egymagára
S összecsapott velök halálos tusára.

„El volt keseredve, se hallott, se látott,
Egy percz alatt leölt vagy három kozákot,
Ekkor a pajtásom reája kiáltott.

„Inkább ne jött volna soha szó nyelvére,
Mert ez volt a költő örökös vesztére,
Hogy kiáltására éppen felénk néze.

„Mig a kiáltásra mifelénk pillantott,
Egy nagy kozák dárda szivébe furódott
És a másik perczben halállal vivódott.

„Egyszerre czélozánk hárman egy kozákra,
Lövésünk a lován feküdve találta,
De szóltak a puskák s hullott hanyat-hátra.

„Egy nagy kozák dárda szivébe furódott.“

„Rohantunk a hidhoz, szívből imádkozván,
Hogy lássuk a költő meghalt-e igazán?
Meghalt s a vérével azt irta fel: „*Hazám*".

„Összenéztünk hárman szivünk keservében,
És felkiáltottunk a haza nevében,
Hogy ott fogunk veszni a szent csatatéren.

„Ránk jött a kozákság, mint a tenger árja,
De állottunk, mint a ki halálát várja
S folytattuk a harczot életre-halálra.

„Egész lándzsaerdő jött három kard ellen,
De nem sokká tartott a véres küzdelem,
Elhullt két pajtásom némán — élettelen.

„Két nagy sebet kaptam, patakzott a vérem,
A jó Istentől már csak a halált kérem
S halottakhoz dülök véres csatatéren.

„Késő éjszakára megébredtem ujra,
Fekete felhővel be volt az ég huzva,
Éreztem, hogy igen el vagyok kábulva.

„Hüvös levegője jól esett az éjnek,
Majd eszembe jut, hogy nem haltam meg, élek
S jönek a szivemben édes, szép remények.

„Fölkeltem csendesen a halottak közül,
A hidat láttam meg elébb magam körül
S éreztem, hogy szivem már ennek is örül.

„A hidtól számitva, tudtam merre menjek,
Lassan lépegetve, mint a kicsiny gyermek,
Hogy a muszka kémek léptem ne hallják meg.

„Gyönge lábaimmal sok helyt megpihentem,
Hajnalhasadásra mégis hazaértem,
Hol a feleségem siratott már engem.

„Hogy mi történt velem, senkisem kérdi tán,
Azért befejezem e gyászos krónikám:
Jó Isten, könyörülj szegény magyar hazán!“

Irta a vén borvizes.

Az utolsó falat kenyér.

— Petőfi rege Gyergyóból. —

A hazafelé vonuló muszka tábor hadifoglyai között, mikor Gyergyóban pihenőt tartottak, egy feltünő alak vonta magára az őrségen levő tiszt figyelmét.

Öltözete tépett magyar honvédruha foszlányaiból állott, melyen semmiféle jel nem mutatta a fogoly katonai rangját. A nadrág zsinórozása leszaggatva, a kabátgombok letépve, gallér nélkül, fejében összegyürött kalappal.

Ez a különös alak feltünt a tisztnek. Nemeslelkü ember volt és ezt bizonyitja az is, hogy megengedte a lakosoknak az élelmiszerek átnyujtását a foglyok részére. Sokan jöttek ki a faluvégre, telerakodva ital- és eledelnemüekkel.

A látogatók között egy öreg, fehér szakállu székely is eljött, hogy ami kevés volt a házánál, azt megoszthassa a honvéd foglyokkal. De igazában mégis a fiát kereste, akit hiába várt vissza szülői házához. Úgy sugta a lelke, hogy ott fogja

viszontlátni, hogy ott fogja megtalálni a rabok között.

Sugalata nem csalt. Ott volt az ő régen elsiratott Dénes fia, kiéhezve, a hosszú utaktól elcsigázva, ott volt a Muszkaországba kisérendő foglyok között. Az apja tán föl sem ismerte volna, ha meg nem szólitja, ha nevét nem ejti ki a fiu...

Megölelték, megcsókolták egymást s a muszka őr buta képpel bámulta, ostoba pofával csodálta a két ember ölelkezését, de semmit sem értett abból, amit beszélgettek egymással az apa és a fiú. Pedig ha értette volna?! ha tudta volna a szavak jelentőségét, bizony nem bámult volna olyan bárgyú képpel.

— Édes gyermekem!... egyetlen fiam!...

— Csendesebben, édes apám!...

— A császárhoz megyek, mezitláb könyörgök éretted...

— Arról ne beszéljen édes, mást kell kigondolni!

— Megszöktetlek... elviszlek erőszakkal, aztán itt maradok helyetted!

— Igen, ha csak én volnék!?...

— Feleséged van?... azt nem tudtam!

— Nem feleségem... de több annál!

— Gyermeked? vagy ki lehet? hiszen testvéred nincsen!

A fogoly közelébb intette az öreg székelyt s amint az ő egyetlen gyermeke föléje hajolt, suttogva mondta meg neki:

— Egy barátom vagyon itt, lelki barátom!

— Elébb téged szöktetlek meg.

— A bajtárs nélkül ne is próbálj édes apám! nem megyek, nem hagyom el!

— Egyszerre nem jöhettek! — töprenkedett az öreg.

— Akkor is elébb őt kell megmenteni, ha lehet. Elébb őt szöktesd meg! mert ugysem hagyom itt, nem válok el tőle!

— Jól van no, — mormogta az öreg s bár fájt, hogy a fiát nem szöktetheti meg, de mégis jól esett az ő Dénes fiának a szive tisztasága. — Jó gyerek! — mondogatta magában az öreg s megkérdezte a bajtársa nevét.

A fogoly közel hajolt az ősz ember füléhez, hogy súgva ejtse ki a nevét. Ajkai mosolyogtak a boldogságtól, mikor kimondotta:

— Az őrnagyom, Petőfi Sándor . . .

— Hol van?

— Itt jobbra . . . de csitt! észre ne vegyék, mert jaj nekünk, ha fölfedezik! . . .

— Melyik az? . . .

— Tőlem a harmadik.

— Az a rongyos?

— Az, aki hanyat dülve fekszik a földön és nem kér senkitől kenyeret, vizet, mint a többiek. Pedig három nap óta vajmi keveset evett. Tiszti ruháját összetépte, besározta, leszaggatta az aranyzsinórokat, le a gallért, eldobta a darutollat, hogy föl ne ismerjék . . .

— Én beszélek vele, — súgja az ősz.

— Ne fáradj, nem fog szólani.

— Megpróbálom, hátha elfogad valamit.

Az öreg csoszogó lépésekkel közeledett a földön heverő sápadt fogolyhoz. Fölé hajolt és megszólitja:

— Édes fiam! . . .

— Ki beszél?

— Én vagyok, édes, jó fiam! én vagyok az öreg Kozma bácsi! hát nem ismersz? . . . No, lám-lám! . . .

Petőfi zavartan nézett az őreg székelyre. Olyan tisztességes, jó arcza volt.

— Édes gyermekem, ne utasitsd vissza ezt a darabka kenyeret. Hidd el, jó lélekkel adom. Aztán neked most éppen szükséged van rá, hogy erős légy . . .

— Köszönöm . . . válaszolt alig hallhatólag a fogoly.

— Úgy, úgy édes, drága gyermekem! Nem kell csüggedni! Az a jó Isten, ki a fákra vigyáz, hogy az égig ne nőjjenek, hát gondoskodik a legkisebb füszálról is, hogy éljen! . . . No, áldjon meg a Teremtő! — és oda hajolt megcsókolni azt a sápadt arczot.

„Légy erős! még az éjjel megszöktetlek Dénessel együtt!“ — súgta a fülébe, amint megcsókolta.

A legrongyosabb fogoly felült és végignézett az ősz székelyen, ki ott hagyta a darab kenyeret, meg egy kevés sziverősitőt a kis facsutorában és továbbcsoszogott a fia felé.

— Ugy-e nem eszi meg? — kérdezi a fia amint visszaért.

— Majd később. Hát mellette hagytam, aztán megsúgtam, készen legyen, mert izé . . .

— Oh, apám, te olyan jó vagy!

— Bár csak lehetnék édes fiam! de félek . . . én mondom, hogy félek, nem azért félek, hogy nem mernék, hanem hogy mi lesz velem? mi lesz belőlem, ha elveszitelek? . . . Imádkozzál, fiam! — szólt vissza és továbbcsoszogott haza felé az öreg ember.

* * *

Aznap este vidám társaság mulatozott az alfalvi biró házánál. Valamennyien muszka tisztek voltak. A székely biró, kinek már néhány hónap óta mindig volt muszka katona vendége, annyira elsajátitotta nyelvüköt, hogy beszélni tudott velük. A biró maga szolgálta fel az italokat is az első parádés szobában, hol ez alkalommal mind főtisztek voltak.

Vigan daloltak a győzelem után s mikor tetőpontjára ért a jókedv, a biró könnyekre fakadt . . .

Aztán rejtegette szomorúságát, de azért, hogy figyelmet keltsen a barátjai között, hiszen barátjai voltak a muszka tiszt urak.

A legmagasabb rangu muszka barátja szólitotta meg legelébb, mert a tisztek figyelmeztették reá.

— Miért sirsz, biró?

— Mindenkinek megvan a maga baja, jó urak!

— s tovább hordozta a kancsókat, mintha semmi sem volna, de még szomorúbb lett.

— Mi bajod, barátom? — kérdezte a főtiszt, amint hozzá került a kancsóval.

— Csak négyszem között mondhatom meg! — válaszolt a könnyező biró.

A főtiszt fölállott s kijött meghallgatni a barátját.

— Két rokonomat viszitek rablánczon, szenvedni, éhezni, kínlódni! — zokogta a biró.

— Két rokonod? azonnal elbocsájtom! csak nem valami nagy tisztek? — tudakolta.

— Közlegény mind a kettő . . .

— Azonnal elbocsájtom.

És elindultak a foglyok közé ki a faluvégre s néhány percz mulva szabadon engedték mint édes testvéreket: Kozma Dénest és Petőfit.

Az öreg Kozma bácsi huszonöt sárga aranyat adott a főtisztnek, de az nem fogadta el. Végre mégis reábeszélte a biró, hogy vegye el „emlékül" az ő drága rokonaiért.

Amint eljöttek az őrök előtt, a muszkák rendre tisztelegtek, az őrségen levő tiszt szintén üdvözölte őket. Aztán csöndes éj borult a foglyok fölé, kiket Szibériába hurczoltak a nehéz börtönökbe szenvedni.

Petőfi megmenekült . . .

A muszka főtiszt az alig negyedórai távollét után visszasietett tovább mulatni, mintha éppen semmi sem történt volna és nem sejté, hogy akkor bocsájtotta szabadon a Bem hadsegédjét, a költőkirályt, Petőfit.

Másnap reggel tovább vonult az orosz tábor. Csupán a foglyoknak tünt fel, hogy hiányoznak a társaik, kik szomszédlánczosok valának. De ők is elfeledték csakhamar a Kozma bácsi fiait . . .

Néhány hónap telt el félelmek között, csöndességben. Egy napon kedve jött Petőfinek haza látogatni, mert látva, hogy nem keresik, biztonságban van, remélt, hogy haza látogathat álruhában.

De nem így gondolkozott az öreg Kozma bácsi. Lebeszélte róla, mert azt mondja: több, mint bizonyos, hogy otthon lesik s menten fölakasztják, mint izgatót. Jobb hallgatni egyelőre, majd megmondja az öreg, hogy mikor induljon útnak, ha éppen menni akar.

Csak egy év mulva került sor a hazalátogatásra. Ekkor is mint szegény vak koldus indult meg hazája felé Dénessel, ki vezette. Rongyos ruhában, egy év óta le nem vágott hajjal és szakállal indultak meg. Lábukon bocskor, nyakukban átalvető koldustarisznya volt akasztva. Kozma bácsi nyugodtan engedte utjokra, nem félt, hogy fölismerik.

Igy jártak faluról-falura az alfalvi biró által kieszközölt koldulólevéllel, melyet csak szorultságból mutattak elő egyszer-kétszer. Forró nap hevében, ragadós nagy sárban így vándoroltak haza felé, hol Petőfi az édes otthont vélte megtalálni, egy szerető kedves nővel, meg gyermekével, kik reá olyan epedve várnak!

Hosszú három hétig tartott a vándorlás, mely idő alatt igen sokat szenvedtek, nyomorogtak, mint szemérmetes koldusok, mert az öreg Kozma bácsinak volt annyi esze, hogy pénzt nem adott gyanu keltőnek a kezükbe. Nagy sanyaruságokat kiállva haza érkeztek végre. Petőfi rohanva akart lépni, de a székely testvér, Dénes, nem engedte, csittitotta, sőt azt is merte mondogatni, hogy ne siessen a személye kiadásával, mert az asszonynép ingatag...

Mindannyiszor haragot vont magára ezzel a megjegyzéssel, de amely hamar lecsillapult a jó barátnál.

Csoszogva értek az ajtóig. Bejött a két koldus. Egyik vak volt, a másik vezette. Hanem előre rohanni nem lehetett Petőfinek, mert a feleségét egy katonatiszttel találta. Meg volt lepődve a költő annyira, hogy nem egy szó, de egy hang sem jött ajkaira, Dénes kért a világtalan szerencsétlen vaknak, elvontatott gyergyói kiejtéssel.

Petőfiné pénzt adott a koldusoknak, de Dénes egy kis kenyeret is kért, mert éhesek. Mikor azt is megkapták, intett a vaknak, hogy ide még eljövünk . . . és távoztak a Dénes hálálkodásai között.

A két rongyos, bocskoros koldus ide künn megkérdezte a cselédtől, hogy ki lakik oda benn?

— Hát a tiszt úr a feleségével.

— Hát hiszen az nem a felesége! — szólt hevesen a vak koldus.

— Ugye no? honnan látod? hiszen vak vagy! Én ott voltam a templomban, mikor megeskűdtek.

— De volt még egy férje! — jegyezte meg Dénes, a vezető koldus.

— Az elveszett szerencsére, mert ugysem nagyon szivelte, sokat volt távol tőle, aztán még akkor szerette ezt a mostani férjét, mert az a másik bolond volt szegény.

— Szegény!... — sajnálkozott Dénes és tovább ballagtak.

— Merre menjünk? — kérdezte Dénes, amint kijöttek az utczára.

— Vezess előre! — súgta Petőfi, — akárhová vezess, csak messze-messze legyen innen. Most nem a szivem fáj Dénes, hanem a lelkem! . . . Ez lesz az utolsó falat kenyér, melyből eszem! ez az utolsó pénzem! . . . Többre nincs szükségem! de légy átkozva Dénes, ha valaha kibeszéled, hogy én vagyok Petőfi Sándor! . . .

Visszavándoroltak Gyergyóba. Petőfi többet sohasem evett kenyeret, sem semmi főtt ételt, hanem kiásta kezeivel a növények gyökereit s azzal táplálkozott.

Faluról-falura járt koldulni, de amit összekéregetett, azt kiosztotta az éhezők között, ő gyökérnél egyebet nem evett.

Elhagyta a Kozma bácsi házát, kinn hált a falukon s az emberek csak úgy ismerték, mint a *hallgató* koldust, aki gyökereknél egyebet nem

eszik, mert az ördögnek egy szép asszonyképiben eladta volt a lelkét, hát le kell bőjtölnie! s ott hordozza az utolsó falatját a tarisznyája fenekén bevarrva, hogy mikor lejár a bünhödés, befalhassa azt a kis darabka száraz, nagyon száraz kenyeret, mint utolsó falást.

„Elhagyta a Kozma bácsi házát."

Petőfi és a székely leány.

— Udvarhelyszéki rege. —

Sok szép verset irt Petőfi, melyeket a lányok olvastak legtöbbet és megszerették a költőt. Úgy szól a rege Udvarhelyszéken, hogy leghivebben egy székely leány vonzódott a költőhöz. Elkisérte Petőfit a táborba, csatáról-csatára követte csak azért, hogy naponta láthassa bár egyszer, egy pillanatra.

Ott volt ez a hüséges székely leány a segesvári csatában is. Fölkereste Petőfit az elesettek között, mert a menekülőkkel nem látta, tehát gyanitotta a szerencsétlenséget. Mikor rátalált a sebesültek között, Petőfi szintén vérzett. Több sebéből folyt szép, piros vére, de még élt.

Gondosan felkarolta a székely leány a sebesültet. Szájába erősitő italokat töltött, míg végre eszmélt a költő. A székely leány álruhába öltöztette és elvezette a haldokló sebesültek közül. Éjhomály borult a földre, eltakarta a menekülőket. Az első éjszaka egy szőlőcsősz omladozó viskójában pihentek, de itt nem sokáig maradt a székely

leány. Féltette Petőfi életét. Biztosabb helyet keresett számára, ahol nem kell minden perczben remegni a költő élete miatt.

Nap-napután haladtak, bujdostak, fölfelé igyekeztek az öreg Hargitta-hegység sötét rengetegjeibe. Rejtek ösvényeken mentek napokig, míg végre biztos helyet találtak és ott nyugodtan ápolta Petőfi sebjeit.

Soká tartott a betegség. Hosszasan gondozta, ápolta, kötözgette a költő sebjeit. De végre felgyógyult a féltve őrizett sebesült.

Dalos madarak piczi tojásaiból készitett ebédet a székely leány, hogy ettől erősödjék a beteg. A bérczi forrás ezüstszinű vize vala az üditő ital, ettől enyhült a beteg szomjusága. A sebekre összehordotta a székely leány az öreg Hargitta-hegység ezerféle jobbnál-jobb, hasznosabbnál-hasznosabb gyógyfüvét, virágját. Azokat a pompás leveleket, virágokat összefőzte. A levével mosogatta a sebeket, a levelekkel takargatta a fájó helyeket, míg begyógyult a vad kozák lándzsadöfései valamennyijének helye.

Hogy felgyógyult nagykésőre, ismét harczba akart menni a magyar szabadságért. Elküldötte tehát a hűséges székely leányt, hogy vigyen hírt a világ állásáról. Addig, amíg a hű leány odajár, az összehordott eleségből megélt Petőfi.

A költő kivánta, azért elindult a székely leány. Mene két napig előre, jöve két napig vissza. Hozott a betegnek jó lágy kenyeret. Hozott erősitő küküllő-

menti bort. Pompás, puha irósvajat, de elő sem lehet számolni, mi minden jókkal megrakodva tért vissza a rejtekhelyhez, hol a lábbadozó Petőfi pihent.

A költő mindjárt a világjárásáról kérdezte, de a székely leány egy szó nem sok, még annyit sem szólott. Felelet helyett azzal biztatta Petőfit, hogy el ne hagyja a biztos, jó helyet, mert baja eshet.

Petőfi sejtette már a valóságot, a szomorú valót, hát annál inkább óhajtotta tudni a haza sorsát. Kérte könyörögve a jó székely leányt, de az nem beszélt a világi eseményekről.

Utóljára csak három kérdést akart tenni, hogy azokra feleljen a székely leány. Végre tehát megegyeztek három feleletre. Első kérdése az volt Petőfinek, hogy:

— Van-e hazám?

— Volt! — válaszolt a székely leány csendesen. Erre a feleletre aztán megeredtek a költő könnyei. Igaz könnyek valának. Hazáját siratta. Sokáig maradtak így hallgatagon. Később szólt a költő és második kérdése az volt, hogy:

— Hol van, aki engemet igazán szeret? , . .

A székely leány csendesen válaszolt:

— Itt vagyok!

Ekkor a heves természetű Petőfi elhamarkodta a harmadik, de egyszersmind utolsó kérdést. Mert ő Bem tábornokról akart kérdezni, de mielőtt megfontolná, hát hevesen ismételte a második kérdést.

— Hol vár reám az én kis feleségem?

— Sehol! — válaszolt röviden a székely leány és ráborult a költő nyugvóhelyére.

„A vén Hargitta oldalán Petőfi őrzi a bárányokat."

Ezért az utolsó válaszért megneheztelt Petőfi, mert ő úgy gondolta, hogyha talán meg is halt

azalatt a felesége, hát akkor az égben várja őt, de várni várja valahol. A hűséges székely leányt vádaskodónak nevezte és követelte, hogy gyanusitását bebizonyitsa. Mert addig nem tudja tisztelni a hűséges székely leányt, amig szavai valóságáról meg nem győződött.

Könnyes szemekkel állt Petőfi előtt a hűséges székely leány. Csak komoly és követelő fellépés után igérte meg Petőfinek, hogy szavait bebizonyitja.

De viszont Petőfinek is meg kellett fogadni erős esküvel, hogy a bizonyitás alatt három napig engedelmeskedik a székely leánynak. Szavai szerint fog mindent tenni és akarata ellen három napig sem egy szót, sem egy lépést nem teszen.

Petőfi megfogadta és esküvel erősité fogadását. Az időt nem határozta meg a székely leány, de e naptól kezdve sokat jött-ment. Lejárt a Hargittáról a falvakba eledelért, meg hirekért. De akármit hallott, nem mondotta el Petőfinek.

Végre eljött a szörnyű vádaskodást bebizonyitó három nap. Juhászruhába öltözve jött le Petőfi az erdőből Kereszturra. A kis székely városka főutczáján egy házban vettek szállást.

A szerencse kedvezett a hűséges székely leánynak. A folyondárral dúsan benőtt székely tornáczról egy délután meghallgatta Petőfi, hogy mit beszélt a székely leány a feleségével, Szendrey Júliával. A költő benn a tornáczon ült a felfutó növényektől takarva, a két nő az utczán beszélt a tornácz alatt.

Igy hallotta meg, hogy felesége a Petőfi halotti bizonyitványáért jött Kereszturra. Meg is találta és most siet vissza, hogy megesküdjék uj hitvesével, akit nagyon szeret . . .

A sötét lombokkal takart folyosón nem láthatta Petőfiné a férjét, kit oly hamar elfelejtett. Aztán tovább ment, anélkül, hogy sejtette volna Petőfi közellétét a párbeszéd alatt.

A székely leány sietve jött be a folyosóba. Petőfi a tornácz czifra deszkájába fogódzott és ott nézett előre, mereven. Mintha megőrült volna! . . .

Csak bámult, csak bámult a felfutó növény sötétzöld leveleire és azok olyan porosak, mocskosak valának, mint a gyarló emberek tettei . . .

A székely leány lábaihoz borult és vigasztalta Petőfit. Majd suttogott neki édes-kedves dolgokat. Beszélt nyugalomról, boldogságról. És addig csábitgatta hizelgő szavaival, míg végre engedett a megcsalt költő a leány kérésének.

Ismét visszamentek magas hegyek közé, bérczek árnyas fái alá, ahol báránykák legelnek a zöld pázsiton és ugrándozva tánczolnak a Hargitta oldalán. Ahol madárdal zeng a fákon s párosával vonul meleg fészkébe a dalosmadár minden este. Oda, hol az egyik csermely a másikhoz siet, hogy egymást átölelve folytassák vándorutjokat, oda, ahol minden, de minden szereti egymást! . . . még az emberek is.

Rengeteg erdő sötét árnyában, a vén Hargitta-hegység oldalán, ott esküdtek egymásnak örök

hűséget: a szerencsétlen költő s a székely leány. És ott élnek mind ez mai napig boldogságban. Petőfi ugrándozó báránykákat őriz a vén Hargitta-hegy oldalán. Hallgatja ezer dalos madár hangos énekét, nézi a csermelyek ölelkező vizét, élvezi azoknak kedves csobogását. S ha ledül a virágos hegyoldalon, elmereng a magyar haza tiszta kék egén. Mire az est közelget és hazafelé tereli nyáját, szól a tilinkója. Egy rozzant kis kunyhóban pedig izletes vacsorával várja Petőfit az a hűséges székely leány.

Petőfi megmenti Magyarországot.

— Szegedvidéki néprege. —

Petőfi Segesvárnál tünt el s mentől távolabb vidéken szól róla a mese, annál képtelenebb a tárgya. Egyik szegedvidéki barátomtól kaptam egy mesetöredéket Petőfiről. Szeged távol esik Segesvártól, Petőfi eltünési helyétől, a mese is olyan távoli, olyan merészen csapongó. De ettől eltekintve, igen jellemző a nép fölfogására. A Petőfi Szibériában való szenvedéséről széltében-hosszában, minden faluban beszéltek Magyarországon. Ez a rege szülte a szegedvidéki Petőfi-regét is, mely következőleg hangzik:

Petőfit Segesvárnál elfogták a kozákok és elhurczolták Muszkaországba. Sokat szenvedett a költő. — Nem vala senki mellette. Csupán egy magyar fogoly kisérte figyelemmel, mert ismerte, de ő sem szólitotta meg. Éveken át egyebet sem csinált Petőfi, mint irt. Megirta szomorú élettörténetét. De elrejtette, nehogy rájöjjenek a rabokat őriző muszkák.

Végre, évek mulva, megszólitotta magyar fogolytársa. Még pedig azért szólitotta meg, mert szökni

akart és Petőfit is el akarta vinni. Már készen vala a tervezet. Az egyik haldokló fogoly sok pénzt hagyott magyar fogolytársára. De csak egyrészét adta át az aranyaknak, mert a többit elásta Amerikában és a helyet is megnevezte, hogy hová. Az aranyak nem sokat értek itt a fogságban Azért úgy határozta, hogy megszökik a pénzzel. Elvitorláznak Amerikába és ott a sokat érő kincset is fölveszi, kiássa.

Egyedül nem akart elindulni. Petőfit mindenáron el akarta vinni. Igy esett, hogy évek multán megszólította rabtársát. Petőfinek jól esett a magyar szó, még jobban a barátság, de leginkább örvendett az öreg fogolytárs végrendeletének, az aranyak sokaságának. Szemei lángoltak, mikor elbeszélte régi tervét.

A fogolytárs örömmel hallgatta a hazájáért lelkesülő Petőfit, mert Petőfinek az volt a terve, hogy megmenti Magyarországot!... A készülődés titokban ment. Az elhalt fogolytárs aranyait azalatt őrizték csendesen, mert azzal akartak elindulni Amerika felé, ahol majd az elásott aranyhalmazt feltalálják és Petőfi azzal átjön a mi földrészünkre, Európába, hogy megmentse Magyarországot a rabságból.

Közben terveket gondoltak ki arra, hogy miként és hol kell kezdeni a magyar szabadságharczot, hogy biztos legyen a győzelem. Petőfi az idegen hajókkal Bécsig akart feljutni a Duna folyón és a császárvárost földig rombolni, porrá égetni. Ha

Bécs elveszett, azután lehet beszélni az osztrákkal. A sok aranyból sok tervet gondoltak, szép jövőt jósoltak a magyar nemzetnek, mert tudta Petőfi, hogy az ő nevére ismét talpra áll a magyar nemzet. Az ő megjelenésére halálba rohan minden magyar, de rabja nem lesz a németnek.

Egy éjszaka csakugyan megszöktek a szibériai börtönből. Az őröket lerészegitették. Szánakat fogadtak az öreg rabtárstól örökölt aranypénzből és siettek a tengerpart felé.

Messzi a tengerpart Szibériától. De az aranynak is nagy vala a becse, az értéke. Közbe igazoló-leveleket is vettek egy városban, amely úgy adta ki őket, mint oroszokat. Ezzel a hiteles hazug irással már bátrabban utaztak. Közbe-közbe irányt is cseréltek, nehogy nyomukba akadjanak, ha üldözik őket.

Leginkább az elhalt rabtárs irásaira vigyáztak, mert ott vala leirva, hogy hol van elrejtve a halmaz arany, amelylyel megmenthetik Magyarországot.

Végre hosszú küzdelmek után, félesztendő mulva, elérték a tengert. Itt is vigyázni kellett, nehogy felismerjék s minden muszka igazolvány ellenére elcsipjék. Tovább, mint egy hónapig bolyongtak a kikötővárosban, hogy kitapasztalhassák a bajokat. Petőfi mindig sietett, de a rabtárs nem engedte az elhamarkodást. Azzal biztatta, hogyha Magyarország nem veszett el öt évi rabságuk alatt, már egy évig még várhat a magyar nemzet. Majd leütnek a zsarnokokra, hogy reszket tőle a föld.

Tapintatos, vigyázó cselekedetük igen helyes vala. Igy kitapasztalták a hajójáratokat és olyan hajóval eveztek Amerika felé, amely a legpompásabban vala berendezve. Ez a nyugalmas jóllét mindkettőjüknek szükséges volt, mert a szibériai rabság rettenetesen megviselte őket. A hosszú tengeri uton szerencsésen jutottak Amerikába.

Ott a Petőfi öreg rabtársa még óvatosabb vala, mint eddig. Az elrejtett kincset csak úgy vehették fel a sziklák alól, ha gyanut nem keltenek. Koldusruhában jártak-keltek. Az örökség rejtekhelyét kikémlelték. Azalatt, hogy Petőfi is mulasson, hát öreg rabtársa arra kérte a költőt, hogy az élete történetét mondja el. Ezzel az érdekes elbeszéléssel szépen telt az idő. Petőfi felolvasta úgy, amint megirta.

Igy telt az idő. A biztonságukról pedig meggyőződhettek azalatt. A kincset is kiásták, mint koldusok, de ugyan ki figyelt reájuk a rongyos ruhákban. Az ügy pompásan haladott. Az öreg fogolytárs egy hajót bérelt, hogy a feltalált aranytömeget azon szállithassák Európába. Az előpénzt már a talált aranyokból fizették és folyt a munka. A sok aranyat rizs közé csomagolták nagy zsákokban, hogy rizsnek gondolják. Igy senkisem sejtette a nagy kincset náluk.

A hajó végre utra készen vala, elindult Amerikából Európa felé. Hozta az aranyakkal bélelt rizs-zsákokat. Jött hazafelé az öreg fogolytárs, de jött Petőfi is, hogy megmentse Magyarországot.

Hatheti tengeri utazás után órási víhart szenvedtek az utasok. A hajó kapitánya bár egy nappal előre jósolta, hogy vihar lesz, mégsem hitték, hogy ilyen veszedelmes vészszel kerülnek szembe. Több mint egy óráig állották a veszedelmet, mely úgy látszott, mintha szünni sem akarna. Az ötödik negyedórában tompa roppanás hallatszott. A matrózok szaladtak ide-tova. A hajó kapitánya vészlövéseket tett. Végre imához vezényelt a derék ember.

Petőfi odarohant, hogy megtudja a bajt, de neki is csak azt felelték, hogy imádkozzék. Háborgó tenger közepén, távol az emberektől, ott veszett el a magyar költő, Petőfi Sándor. Mikor a legszebb reményekkel jött hazafelé, hogy megmenti Magyarországot és amikor a pénz is nála vala, ami a háboru legszükségesebb kelléke, akkor veszett el a hullámokban.

A sok arany, mely a rizszsel töltött zsákokba vala elrejtve: elsülyedt. A drága kéziratok, melyek Petőfi igazi életrajzát rejtették, mind elmerültek, de elmerült a költő is. Ott vesztek a hullámsirban valamennyien. Csak egy ember menekült meg a viharban elveszett hajóról, az öreg fogolytársa Petőfinek. Ő beszélte el a történetet is, hogy a magyar nép szivét megdobogtassa vele.

A rege él, a rege száll szájról szájra. Hősei meghaltak, elmultak. És a magyar nemzet hasztalan várja-várja az eltünt Petőfit, hogy rabságából megmentse Magyarországot.

(B. Árpád után)

A.M.N.MUZEUM
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Baróti Lajos: Petőfi a ponyván és anépirodalomban . . . . . 13—78

Péterfy Tamás: Petőfi regék

1. Petőfi a Kárpátok szelleme. (Kászonvidéki rege.) Képpel 81
2. Petőfi Szibériában. (Néprege.) Képpel . . 89
3. Petőfi a rablók között. (Homoródmenti rege.) 93
4. Pásztorfiu a költőről. (Toroczkóvidéki rege.) 100
5. A kincses kukoriczaföld. (Héjasfalvi rege.) Képpel 108
6. A vén borvizes meséje. (Petőfi rege.) Képpel. 115
7. Az utolsó falat kenyér. (Gyergyói rege.) Képpel 120
8. Petőfi és a székely leány. (Udvarhelyszéki rege.) Képpel. 130
9. Petőfi megmenti Magyarországot. (Szegedvidéki néprege.) 137

MÚZEUM
KÖNYV-
TÁRA

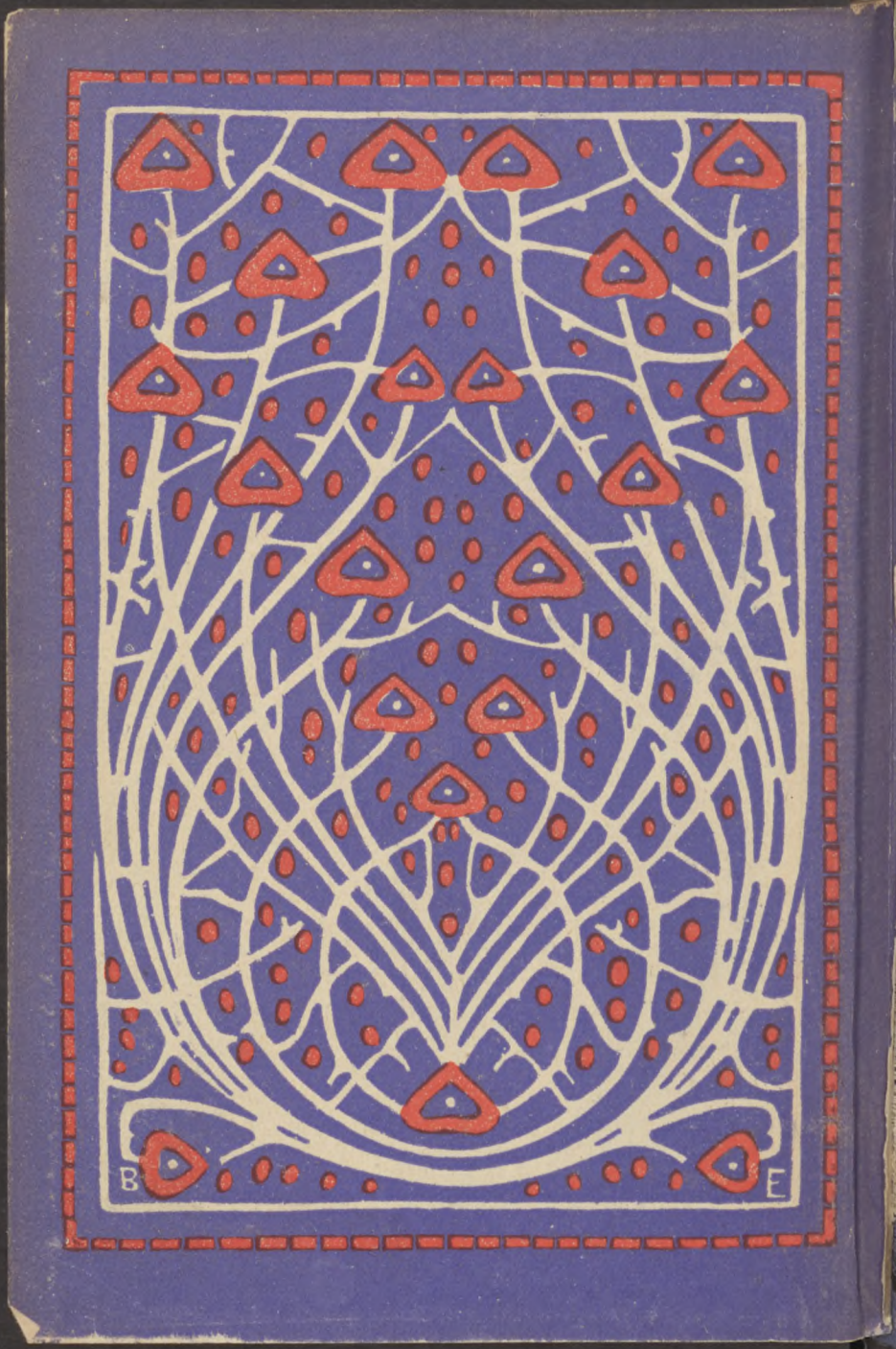
B
E

B
E

Budapest
Kunossy Szilágyi és Társa

64.725
21-22

PETŐFI
KÖNYVTÁR

LENKEI H.
PETŐFI
ÉS A
TERMÉSZET

*

BARÓTI L.
PETŐFI
A PONYVÁN
ÉS A
NAGYALFÖLDÖN

*

PETERFY T.
PETŐFI
REGÉK

*

XXI-XXII